

«En kamp mellom stridende interesser»¹:
Analyse av dommeradferd i økonomiske saker for Norges
Høyesterett 1963-2014

Masteroppgave
Olav Laug Bjørnebekk

Institutt for sammenlignende politikk

Universitetet i Bergen

Juni 2015

¹ Tittelen stammer fra et sitat av Zimmer (2013:405) som konstaterer at hovedforhandlingene i en rettsak mellom staten og skatteyder ikke er «et seminar hvor deltakerne forsøker å hjelpe hverandre frem til økt felles innsikt». I stedet beskriver han det altså som «en kamp mellom stridende interesser».

Abstract

The purpose of this thesis is to examine how case-level factors influence judicial behavior in civil economic cases on the Norwegian Supreme Court. While much is known about how justices' individual characteristics influence their voting, we know less about how the case level, i.e. law and legal procedure, affect judicial behavior. Therefore, the research question is: which case-level factors explain the justices' decisions in economic cases on the Supreme Court between a public and a private party in the period 1963-2014?

Explanatory case-level variables, derived from relevant theoretical perspectives, are measured, coded and integrated into a comprehensive case-level model and supplemented by variables drawn from the collegial panel model, attitudinal model and personal attribute model. A logistic multi-level analysis that simultaneously measure forces at case, panel and individual levels is employed. All 804 unanimous and non-unanimous economic decisions in five-justice panels in the 1963-2014 period are analyzed, amounting to 4020 justice votes. The case-level data that I have coded for this thesis has been integrated with data drawn from the Database for Judicial Behavior in the Norwegian Supreme Court (*Dorano*).

All levels contribute to the model's explanatory power. (1) At the case-level, the results demonstrate that the justices are more inclined to vote in favor of the party that won both in the District Court and Court of Appeals, but inclined to vote against the party that lost in both. Initial analysis confirmed the legal wisdom that plaintiffs are likely to lose on the Supreme Court. But surprisingly, and the main empirical contribution of my analysis, when the Ministry of Finance is the plaintiff, the justices are much more inclined to vote in favor of the public party. (2) At the panel level, the analysis confirms that when female justices are in majority, all justices on the panel are inclined to vote for the private party. (3) At the individual level, interim justices and justices with experience from the Prosecutor General's office are inclined to vote for the public party, while former law professors are inclined to vote for the private party. There is no effect of appointing government on the justices' votes.

Law and legal procedure matter. The results show that whom the public party is represented by is important. My findings identified plausible and nonobjective patterns that are likely to exist in a legal system where appointed justices apply their best legal understanding to resolve indeterminate cases. Further research is needed on the third branch of government.

Forord

Arbeidet med å skrive denne masteroppgaven har vært både krevende og givende. Det har også vært spennende å kunne avlegge masteroppgave om Høyesterett samme år som retten feirer sitt 200-års jubileum.

Jeg må først og fremst takke min veileder, Gunnar Grendstad for utmerket veiledning. Hans personlig engasjement og entusiasme har vært motiverende gjennom hele prosessen.

Takk også til Jon Kåre Skiple, Henrik Litleré Bentsen og Kurt-Rune Bergset for gode og nyttige innspill underveis, metodisk assistanse, og administrasjon av databasen. Muligheten til å være en del et lite og sammensveiset forskningsteam har vært både gøy og lærerikt. Fundamentet dere la ned med deres masteroppgaver og etterfølgende artikler har vært til stor hjelp og inspirasjon for skrivingen av denne oppgaven.

Takk til arrangørene av det tverrfaglige emnet, *Constitution and Politics* på juridisk fakultet. Det var Gunnars presentasjon om dommeradferd som fikk meg til å få øynene opp for forskningsfeltet og gjorde meg interessert i å skrive om dommeradferd.

Takk til SV-fakultetet for midler til en studietur til Oslo i oktober 2014. Muligheten til å følge en storkammersak i Høyesterett, få hilse på dommere og snakke med jurister om både saken og oppgaven var utrolig lærerikt. Takk til Svein Tore Andersen for omvisning på Høyesteretts hus. Takk også til Erling Eide og Endre Stavang for interessante samtaler og for tilbakemeldinger på prosjektet.

Jeg må også få takke Frederik Zimmer spesielt, både for å gi tittelen til oppgaven, men også for svært nyttig og interessant epostkorrespondanse.

Spesiell takk til Roald Kalheim som har vært min sidemann og medsammensvorne de to siste semestrene. Dine bidrag, både sosialt og faglig, har betydd enormt mye. Spesiell takk også til Andreas Roaldsnes og John Abel. Studietiden hadde ikke vært det samme uten dere.

Sist men ikke minst takk til venner og familie – og alle andre som jeg glemmer å takke.

Olav Laug Bjørnebekk

Bergen, 2. juni 2015

Innholdsfortegnelse

Abstract	2
Forord	3
Innholdsfortegnelse	4
Liste over tabeller	7
1. INNLEDNING.....	8
1.1 Problemstillingens relevans og bidrag.....	9
1.2 Oppgavens struktur.....	11
2. JUS, POLITIKK OG ØKONOMI I DEN TREDJE STATSMAKT	13
2.1 Det norske rettssystemet	13
2.1.1 Tingrett og lagmannsrett	14
2.2 Høyesterett.....	14
2.2.1 Høyesteretts politiske funksjon	15
2.2.2 Utnevnelsen av dommere til Høyesterett	17
2.3 Sivile saker av økonomisk art.....	18
2.3.1 Saksbehandling i Høyesterett	19
2.4 Offentlige økonomiske interesser mot private økonomiske rettigheter.....	22
3. TEORIER OM DOMMERADFERD	24
3.1 Den juridiske modell	24
3.1.1 Utviklingstrekk innen norsk rettskildelære	26
3.2 Modell for saksegenskaper	28
3.3 Holdningsmodellen.....	30
3.4 Bakgrunnsmodellen	32
3.5 Samlet modell for dommeradferd.....	32
3.6 Hypoteser på saksnivå	35
3.6.1 Sakstype	35
3.6.2 Saksgang i underrettene	36
3.6.3 Dissens i lagmannsretten	38
3.6.4 Advokat til prøve.....	39
3.6.5 Finansdepartementet anker.....	40
3.6.6 Grunnlovsspørsmål.....	41
3.6.7 Makroøkonomiske forhold.....	42
3.7 Kontrollvariabler	43

3.7.1	Kontrollvariabler på saksnivå.....	44
3.8	Forklarings- og kontrollvariabler på individnivå.....	44
4.	LOGISTISK FLERNIVÅANALYSE	49
4.1	Forskningsdesign	49
4.2	Logistisk flernivåanalyse av dommeradferd.....	50
4.2.1	Forutsetninger for logistisk flernivåanalyse.....	51
4.3	Tidsaspektet i datasettet.....	52
4.4	Analytisk strategi	52
4.5	Modellspesifikasjon og variabelhensyn.....	53
4.6	Hypotesetestning og modellsammenligning.....	54
5.	DATA	56
5.1	Datagrunnlag	56
5.2	Datainnsamling	56
5.3	Utvalg og tidsperiode.....	58
5.4	Operasjonalisering av variabler	59
5.5	Avhengig variabel.....	61
5.6	Forklaringsvariabler på saksnivå	61
5.6.1	Sakstype	61
5.6.2	Underrettsresultat	61
5.6.3	Partsegenskaper	62
5.6.4	Saksegenskaper	62
5.7	Forklaringsvariabler på individnivå.....	63
5.8	Kontrollvariabler på saksnivå.....	63
6.	RESULTATER OG ANALYSE	64
6.1	Deskriptiv statistikk.....	64
6.2	Flernivåanalyse.....	68
6.2.1	Tom modell og intraklassekorrelasjon	68
6.2.2	Sakstype og saksgang.....	69
6.2.3	Partsegenskaper, Grunnlovsreferanse og arbeidsledighet	71
6.2.4	Dissens, panel og individnivå.....	74
6.2.5	Oppsummering av resultater	76
6.3	Diskusjon av resultater	78
6.3.1	Saksgang i lavere rettsinstanser har en effekt på votering i Høyesterett.....	78

6.3.2	Når Finansdepartementet anker.....	79
6.3.3	Nullfunn: Advokat til prøve, sakstype, lovhenvi- sing og makroøkonomi	82
6.3.4	Kollegialegenskaper	83
6.3.5	Dommeregenskaper.....	83
7.	KONKLUSJON.....	85
7.1	Empiriske implikasjoner.....	86
7.2	Metodiske implikasjoner	88
7.3	Teoretiske implikasjoner	88
7.4	Implikasjoner for Høyesterett som konfliktløser.....	89
7.5	Forslag til videre forskning.....	90
	LITTERATURLISTE.....	92
	APPENDIKS.....	97

Liste over tabeller

<i>Tabell 1. Oversikt over teorier, variabler og hypoteser.....</i>	<i>35</i>
<i>Tabell 2. Oversikt over kontrollvariabler på saksnivå.....</i>	<i>44</i>
<i>Tabell 3. Oversikt over forklarings- og kontrollvariabler på individnivå.....</i>	<i>45</i>
<i>Tabell 4. Operasjonalisering av forklarings- og kontrollvariabler.....</i>	<i>60</i>
<i>Tabell 5. Deskriptiv statistikk av variablene inkludert i analysen</i>	<i>65</i>
<i>Tabell 6. Oversikt over saksutfall i lagmannsretten.....</i>	<i>66</i>
<i>Tabell 7. Oversikt over saksutfall i Høyesterett fordelt på offentlig og privat part.....</i>	<i>66</i>
<i>Tabell 8. Utfallsanalyse for offentlig innankende part i Høyesterett.....</i>	<i>67</i>
<i>Tabell 9. Tom modell med avhengig variabel.....</i>	<i>68</i>
<i>Tabell 10. Modell 2-4: Sakstype, saksgang og underrettsdissens.....</i>	<i>69</i>
<i>Tabell 11. Modell 5-7: Partsegenskaper, lovhenviisning og makroøkonomi.....</i>	<i>72</i>
<i>Tabell 12. Modell 8-10: Dissens, panel og individnivå.....</i>	<i>74</i>
<i>Tabell 13. Oppsummering av resultater for dommeradferd i økonomiske saker.....</i>	<i>77</i>

1. INNLEDNING

Forskning på dommeradferd i Norges Høyesterett har primært fokusert på å forklare votering ved å analysere egenskaper ved den enkelte dommer. Disse analysene har produsert spennende resultater og gitt liv til en offentlig debatt om domstolene sin institusjonelle rolle. Kritiske røster – spesielt fra det juridiske miljøet – har hevdet at fokuset på å forklare dommeradferd ved å studere dommernes politiske holdninger er feilslått. Samtidig har en rekke analyser fra de senere årene påpekt at *egenskaper ved den enkelte sak* er sentralt for å forklare hvordan dommere avgjør saker (Nadim og Sunde 2015). Forståelsen av hvilke faktorer som er av betydning er imidlertid mangelfull og understudert. Ved å flytte det analytiske fokuset fra dommeregenskaper til saksegenskaper kan vi dermed oppnå en bedre forståelse av hva som driver dommeradferd i Norges Høyesterett.

Sakene som ankommer Høyesterett vurderes på selvstendig grunnlag i henhold til partenes påstander, men hver enkelt sak har en *forhistorie* i de lavere rettsinstansene som dommerne i Høyesterett må ta hensyn til (George og Epstein 1992). I tillegg består hver enkelt sak av ulike parter med potensielt ulike forutsetninger for å vinne frem i rettssystemet (Galanter 1974). Til tross for undersøkelser av saksegenskaper har fått økt oppmerksomhet senere analyser (Skiple, Grendstad, Shaffer og Waltenburg 2014a) har disse faktorene i liten grad vært gjenstand for systematiske analyser i det norske feltet på dommeradferd.

I 1962 falt dommen i *Gullklausul II-saken* (Rt-1962-369)² der Høyesterett kom frem til at «omfattende private økonomiske rettigheter måtte vike for tvingende samfunnsinteresser» (Rt-2006-293:69). Denne banebrytende saken omhandlet på mange måter det som er kjernen i *den offentlig-private økonomiske konfliktlinjen* og setter analysen av den etterfølgende tidsperioden inn i en interessant tematisk kontekst. Den offentlig-private økonomiske konfliktlinjen er den mest dominerende i norsk politikk og omhandler statens rolle i økonomien, samt fordeling av ressurser i samfunnet og individuelle økonomiske rettigheter.

Konfliktlinjen kommer også til syne i det norske rettsvesenet i saker der en *offentlig part står opp mot en privat part*. Her står offentlige interesser opp mot private økonomiske rettigheter, og rettsaken blir en «kamp mellom stridende interesser» (Zimmer 2013:405). I disse sakene er

² Plenumsdom.

det derfor spesielt interessant å undersøke nettopp hvilke saksegenskaper som kan forklare dommeradferd. Med bakgrunn i denne utredningen utledes følgende problemstilling:

Hvilke saksegenskaper kan bidra til å forklare dommernes votum i økonomiske saker i Norges Høyesterett mellom en offentlig og en privat part i perioden 1963-2014?

1.1 Problemstillingens relevans og bidrag

Norges lover skapes av Stortinget, men domstolene tar del i denne prosessen når de fatter domsavsigelser. Ved å avgjøre saker fastslår Høyesterett hva som skal være gjeldene rett og tar dermed del i landets politikktutformende prosess (Skiple, Grendstad, Shaffer og Waltenburg 2014b). Rettens avgjørelser har dermed en bredere politisk og samfunnsmessig betydning. Dommerne som sitter i Norges domstoler sitter imidlertid ikke der under et demokratisk mandat, og må følgelig holdes ansvarlig for sin egen virksomhet via andre kanaler enn valg. Forskning på dommeradferd er viktig nettopp fordi det bidrar til å gjøre en politisk prosess mer gjennomiktig (Sunde 2012a). Mer generelt omtaler Ryssdal (2006:1) *rettsstaten* som en «dynamisk organisme som trenger ettersyn og motstand for å utvikle seg», men dette ettersynet bør neppe kun foretas av jurister (Nadim et al. 2015). Kort fortalt, statsvitenskapelig forskning på dommeradferd bidrar til å holde den tredje statsmakt ansvarlig.

Begynnelsen på dommeradferdsforskning kan trekkes tilbake til 1948 da Herman Pritchett lanserte sin studie av dissensavgjørelser i den amerikanske Høyesteretten for perioden 1937-1947 (Pritchett 1948). Fokuset på å avdekke hvorvidt dommernes politiske holdninger påvirker dommeradferd har vekker stadig interesse, men det har senere utviklet seg utallige teoretiske retninger innen forskningen på dommeradferd (Dyevre 2010). Tidligere studier på dommeradferd i Norges Høyesterett ble foretatt av jurister, primært ved hjelp av enkel deskriptiv statistikk (Østlid 1988, Nadim 2013, Sunde 2012b). Siden 2010 har imidlertid statsviterne kommet på banen med avanserte statistiske metoder og blitt en ledende autoritet på feltet (Grendstad, Shaffer og Waltenburg 2011c). Empiriske funn fra disse analysene har demonstrert at teorier konstruert for amerikanske forhold har nytteverdi også i europeisk dommeradferdsforskning (Dyevre 2010).

Enstemmige domsavsigelser utgjør nærmere 80 prosent av avgjørelsene fattet av Norges Høyesterett (Schei 2011:8). Dette er altså de de «typiske» sakene. De tidligste studiene av

dommeradferd analyserte imidlertid kun saker med *dissens på resultat*. Fordi dette er saker der loven og den juridiske metoden, i statistisk forstand, i liten grad var i stand til å gjøre rede for variasjonen mellom dommerne tok man utgangspunkt i at årsaken til deres uenighet måtte komme av egenskaper ved den enkelte dommer (Grendstad, Shaffer og Waltenburg 2010). En utfordring med et ensidig dommerfokus er likevel at det gjør det statistisk umulig å forklare majoriteten av sakene Høyesterett behandler. Når man skal analysere og forklare dommeradferd også i *konsensus-saker* kommer man altså ikke utenom å rette søkelyset mot egenskaper ved den enkelte sak.

Dommerne selv fremhever også betydningen av rettens kollegiale virkemåte og «sakens natur» som avgjørende i deres virksomhet (Schei 2004, Schei 2011). I følge Friedman (2006) bør empirikere også ta domstolene som institusjoner på alvor og ikke begrense sine analyser til kun å studere årsakssammenhenger det allerede foreligger data for. Det teoretiske rammeverket burde derfor ta hensyn til den institusjonelle settingen dommene fattes gjennom. Ved å benytte *flernivåanalyse* som metode i analysen av dommeradferd kan man ta statistisk hensyn til både individet og konteksten det opererer innenfor – altså både dommeregenskaper og saksegenskaper, noe som innebærer at man forklare dommeradferd både i *enstemmige* og *ikke-enstemmige* saker (Luke 2004). Metodisk bygger oppgaven derfor videre på bruken av flernivåanalyse som det foretrukne metodiske redskapet for å studere dommeradferd i Norges Høyesterett (Skiple 2015, Bentsen og Skiple 2012, Bergset 2013, Bentsen 2012, Jacobsen 2012, Grendstad, Shaffer og Waltenburg 2015).

Fire teoretiske modeller benyttes her for å besvare problemstillingen, hovedsakelig hentet fra det amerikanske forskningsfeltet. For det første inkluderes den *den juridiske modellen*, som forklarer dommeradferd ut i fra juridiske faktorer som lovtekst og prejudikat (Segal og Spaeth 2002). *Modell for saksegenskaper* gir en sammenfatning av teoretisk relevante perspektiver for å forklare dommeradferd ut i fra faktorer tilknyttet den enkelte sak, deriblant egenskaper ved partene i saken (George et al. 1992, Galanter 1974). *Holdningsmodellen* og *bakgrunnsmodellen* tar utgangspunkt i egenskaper ved den enkelte dommer og hevder henholdsvis at personlige holdninger og sosioøkonomiske bakgrunn kan bidra til å forklare dommeradferd (Segal et al. 2002, Tate 1981). Det er ventet at forklaringsvariabler motivert ut i fra samtlige teoretiske innfallsviklinger vil bidra til å forklare dommers tilbøyelighet til å votere for offentlig eller privat part.

Med hensyn til oppgavens teoretiske og empiriske bidrag til den eksisterende litteraturen innen juridisk og statsvitenskapelig litteratur om dommeradferd, er det tre hovedpunkter. For det første representerer oppgaven en av de første der det primære analytiske fokuset rettes mot saksegenskaper. For det andre anvendes ny og eksisterende litteratur, hovedsakelig amerikansk, for å belyse betydningen av saksegenskaper. Denne litteraturen sammenfattes for første gang som en «modell for saksegenskaper» som representerer et grunnleggende rammeverk for å analysere dette. For det tredje benytter analysen seg av en betydelig mengde ny empiri, samlet inn for anledningen, for å kunne besvare problemstillingen på best mulig måte. Kort fortalt gir denne oppgaven en grunnleggende innføring i hvordan saksegenskaper fungerer som forklaringsfaktorer i analyser av dommeradferd i Norges Høyesterett.

1.2 Oppgavens struktur

I kapittel to presenterer jeg de politiske og institusjonelle forutsetningene for analysen. Her beskrives forholdet mellom juss, politikk og økonomi. Jeg starter med en gjennomgang av det norske rettssystemet og beskriver forholdet mellom tingrett, lagmannsrett og Høyesterett. Deretter gjør jeg rede for Høyesteretts politiske funksjon og utnevning av dommere. Etter dette går jeg gjennom sivile saker mer generelt og gir en grunnleggende beskrivelse av saksforløpet fra tingrett til Ankeutvalget og til slutt saksbehandling i Høyesterett. Til slutt gjør jeg rede for den økonomiske konfliktlinjen i norsk politikk og den relaterte konflikten i saker mellom offentlige og private parter i domstoler.

I kapittel tre presenterer jeg fire teoretiske innfallsvinkler til dommeradferd som utgjør det rammeverket for denne analysen. Her presenteres også en «samlet modell» for analysen av økonomiske saker der forklaringsvariabler plasseres på to ulike statistiske nivå – *saksnivå* og *individnivå*. I tillegg presenteres tre teoretiske kategorier som knyttes opp mot de enkelte forklaringsvariablene. Etter dette gis det en grundig utredning av grunnlaget for hypotesene i oppgaven som alle er tilknyttet variabler på saksnivå. Til slutt gir jeg en gjennomgang av relevante kontroll variabler på *saksnivå* og forklarings- og kontrollvariabler på *individnivå*.

I kapittel fire gjør jeg rede for oppgavens metodiske rammeverk. Her begrunner jeg bruken av logistisk flernivåanalyse og en kvantitativ tilnærming til dommeradferd og gjør rede for relevante forutsetninger for å gjennomføre analysen. Etter dette går jeg gjennom en hensiktsmessig analytisk strategi som legges til grunn for gjennomføringen og gangen i

analysen. Til slutt gjøres det rede for premissene for hypotesetesting, evaluering og modellsammenligning.

I kapittel fem går jeg gjennom datagrunnlaget for oppgaven. Her beskriver jeg databasen for dommeradferd i Norges Høyesterett (Doranoh) og omtaler datainnsamlingen som er gjort i anledning av denne analysen. Videre gjøres det rede for operasjonaliseringen av de enkelte forklarings- og kontrollvariablene, både på saksnivå og individnivå. Underveis omtales og problematiseres hensynet til validitet og reliabilitet.

I kapittel seks utføres den empiriske flernivåanalysen der jeg undersøker hvilke saksegenskaper som kan forklare dommernes tilbøyelighet til å votere for enten offentlig eller privat part. Kapitlet starter med deskriptiv statistikk som både gir et generelt overblikk over tendensene i dataene og gir således et «bindeledd» mellom teorien og den påfølgende flernivåanalysen. Resultatene fra flernivåanalysen drøftes kort underveis og seksjonen avrundes med en oppsummering og evaluering av alle hypotesene. Kapitlet avsluttes med en utførlig diskusjon av resultatene.

I kapittel syv konkluderer jeg oppgaven ved å gi en oppsummering av hovedresultatene, og en eksplisitt gjennomgang over oppgavens empiriske, metodiske og teoretiske bidrag. I tillegg diskuteres implikasjonene for Høyesterett som beslutningsorgan. Avslutningsvis kommer jeg med forslag til videre forskning på dommeradferd i økonomiske saker.

2. JUS, POLITIKK OG ØKONOMI I DEN TREDJE STATSMAKT

Dette kapittelet tar for seg forholdet mellom jus, politikk, økonomi og domstolene. Først gjøres det rede for det norske rettssystemet og forholdet mellom de lavere rettsinstansene og Høyesterett. Deretter omtales Høyesterett sin institusjonelle rolle, forholdet til de øvrige statsmakter og rettens forretningsorden. Til slutt gjøres det rede for forholdet mellom offentlige økonomiske interesser og private rettigheter i relasjon til politiske konfliktlinjer og kampen mellom motstridende interesser i domstolene.

2.1 *Det norske rettssystemet*

Alle domsavsigelser fra Høyesterett starter med en gjennomgang av saksgangen i tingretten og lagmannsretten. Et sentralt premiss i denne oppgaven er at enhver sak som ankommer Høyesterett har en *forhistorie* i de lavere rettsinstanser som er av vesentlig betydning når dommerne i Høyesterett skal ta stilling til saken. Det er i de lavere rettsinstansene sakens faktum etableres og saken får en egentlig avgjørelse som blir med til rikets øverste domstol. Det er derfor hensiktsmessig å gjøre rede for de institusjonelle rammene tilknyttet hele det norske rettsvesenet – *tingrett, lagmannsrett og Høyesterett*.

Det norske rettssystemet er bygget opp som en pyramide med et klart *rettshierarki*: Tingrettene og lagmannsretten er henholdsvis første og andre instans mens Høyesterett ruver på toppen, som rikets øverste domstol (Sunde 2012b:59). Etersom domstolene opererer innenfor rammene av et rettshierarki innebærer det både at den enkelte domstol fatter avgjørelser på selvstendig grunnlag, men også at domsavsigelsene fra ting- og lagmannsrett alltid kan overprøves av Høyesterett. I henhold til alminnelig juridisk metode vil avgjørelser fra Høyesterett alltid tillegges mest vekt i synet på hva som utgjør *gjeldende rett* (Boe 2010).

Nøyaktig hva som avgjør domsavsigelsene i de lavere rettsinstansene har ikke vært gjenstand for systematisk forskning, men det er rimelig å anta at *sakens natur* – sakens unike art – vil veie tungt for dommernes vurdering. Som soren skriver, Jon Høyland selv skriver må det også konstateres at dommerne også kan la seg påvirke av ikke-juridiske faktorer som partenes adferd, kroppsspråk og andre sanseinntrykk i retten (Høyland 2003).

2.1.1 Tingrett og lagmannsrett

Tingrettene³ er landets første rettsinstans⁴, med på 67 geografiske distriktsdomstoler fordelt utover landet i både urbane og rurale områder. Tingrettene har opprinnelig domsmyndighet i både sivile saker, straffesaker, administrative saker og konstitusjonelle saker. Det er i disse domstolene *sakens faktum* først blir etablert og den sivile tvisten får en rettslig karakter.

Som første ankeinstans utgjør lagmannsrettene andre trinn i rettssystemet og består av seks ulike lagdommer. Før to-instansereformen i 1995 ble de mest alvorlige straffesakene først prøvd for lagmannsretten og en eventuell anke måtte derfor fremmes direkte før Høyesterett, som påtvunget ankeinstans (Matningsdal 2006). Reformen medførte imidlertid at alle straffesaker skulle starte i tingretten, noe som medførte en betydelig lettelse for saksmengden til Høyesterett, som heretter kunne velge og kun ta inn de prinsipielt viktigste sakene og på den måten styrke sin rettskappende virksomhet (Grendstad et al. 2015:2:5)⁵.

Alle rettsaker i tingretten og lagmannsretten ledes av en profesjonell fagdommer med juridisk embetseksamen. Lagdommere og tingrettsdommere må være norske statsborgere, minst 25 år gamle og kan ikke ha blitt fratatt stemmeretten. Dommerne er embetsmenn og utnevnes av Kongen i statsråd. Retten kan også ledes av konstituerte dommere, tilkalt for korte perioder ved behov. Som følge av lekmannsordningen kan saker i lavere rettsinstanser også settes med sivile lekdommere. Disse lekdommerne utnevnes av det enkelte kommunestyre for fire år av gangen og skal sikre at ikke bare jurister har en plass i norsk rettsvesen (Domstoladministrasjonen 2015:3). Lekdommere er oftere tilstedeværende i straffesaker, og deltar kun i sivile saker der minst en av partene fremmer et ønske om dette. I visse saker som krever teknisk eller faglig innsikt brukes gjerne fagkyndige meddommere⁶.

2.2 Høyesterett

Norges Høyesterett er en ankeinstans som behandler både sivile saker og straffesaker og har myndighet på alle rettsområder og dømmer i sivile saker, straffesaker, forvaltningssaker og i

³ Tidligere het disse domstolene henholdsvis byrett, herredsrett eller sorenskriverembete.

⁴ Mange saker har en opprinnelse i et kommunalt Forliksråd som forsøker å løse tvister før de prøves i domstolene, men dette ligger utenfor oppgavens interesse.

⁵ Grendstad et al. (2015) er et manuskript til en upublisert bok, *Policy Making in an Independent Judiciary. The Norwegian Supreme Court*. Ettersom manuskriptet har kapitler med egne sidetall refereres det her først til kapittelet, deretter til sidetall. Dersom det kun står ett nummer henvises det til forordet.

⁶ Grendstad et al. (2015:2:8) påpeker at disse meddommere i mindre grad er begrenset av «juridiske normer» når de avgjør saker. I fremtidige analyser kunne det vært interessant å studere dommeradferd hos både fagdommere og lekdommere.

konstitusjonelle saker⁷. Høyesterett har generell domsmyndighet i fredstid⁸, og vurderer først og fremst *rettsanvendelsen* som ble benyttet i de lavere rettsinstansene. Retten har ikke kompetanse til å vurdere bevis på nytt. Domsavgjørelsene er endelige og kan i henhold til Grunnloven, ikke ankes eller påklages (Sunde 2012b)⁹. Høyesterett består av 20 dommere, anført av høyesterettsjustitiarius. Dommerne avgjør saker ved å nedlegge individuelle votum.

Høyesterett som institusjon har utvilsomt endret seg institusjonelt fra 1960-tallet og frem til i dag. Mens Høyesterett tidligere var en ankedomstol med en *prejudikatfunksjon* er det mer presist å omtale dagens Høyesterett som en *prejudikatsdomstol* (Sunde 2012a). Siden 1996 har Høyesteretts hovedoppgave i rettspleien vært å arbeide for «rettsenhet, rettsavklaring og rettsutvikling» (Sunde 2012b:62). Gjennom en strengere «silingsprosess» i Høyesteretts ankeutvalg behandler nå Høyesterett færre, men mer kompliserte og politisk betydningsfulle saker enn tidligere. Høyesterett har altså gått fra å implisitt skape rett gjennom å løse enkeltsaker til å eksplisitt skape rett og bidra til rettsavklaring gjennom å løse de prinsipielt viktigste sakene¹⁰.

2.2.1 Høyesteretts politiske funksjon

Domstolene er landets tredje statsmakt. I 1814 var ambisjonen å gjøre Høyesterett til en domstol «uten makt og vilje» - uten noen politisk innflytelse utover sin dømmende virksomhet (Sunde 2012b). Grunnloven selv satte imidlertid svært få begrensninger på Høyesteretts domsmyndighet. Fraværet av et sivilrettslig lovverk gjorde at domstolene selv måtte ta del i rettsutviklingen, i tillegg antok Høyesterett tidlig retten til å foreta rettslig prøvelse av lover og forskrifter i tillegg til at lovverket, som en av de første domstolene i Europa. Dermed ble Høyesterett aldri like maktesløs som grunnlovsfedrene så for seg, men utviklet gradvis seg i retning av en tredje statsmakt med reell politisk makt (Sunde 2012b).

⁷ I henhold til Grunnloven har Høyesterett en sentral rolle i gjennomføringen av riksrettssaker og kan i tillegg gi råd til Stortinget, men disse funksjonene har kun vært i bruk en håndfull ganger i Norges historie.

⁸ Et unntak er tvister tilknyttet kollektive lønnsforhandlinger.

⁹ Dette gjelder fortsatt nasjonalt, men i praksis åpner internasjonaliseringen av rettssystemet opp for at saker fra Norges Høyesterett kan føres videre til Den europeiske menneskerettsdomstol (EMK-domstolen).

¹⁰ I en dissens i Rt-1982-1301 antyder dommer Skåre at rettsavklaring ikke nødvendigvis var det fremste målet for Høyesterett på 1980-tallet: «Jeg erkjenner at den løsning jeg her har skissert, vil kunne skape praktiske komplikasjoner. Dette har imidlertid sammenheng med at disse spørsmålene har fått flyte uten noen generell opprydding. Det kan ikke forutsettes at domstolene i etterhånd skal kunne finne løsninger som er gode og enkelt praktiserbare».

Den generelle rettsutviklingen de siste tiårene innebærer dermed at domstolene har inntatt en større rolle i landets politikktutformende virksomhet¹¹ (Schei 2011).

Gjennom prøvingsretten utøver domstolene også *kontroll* av de øvrige statsmaktene ved å prøve om vedtak er i samsvar med landets lover eller at nye lover er i samsvar med Grunnloven (Grendstad et al. 2015, Holmøyvik og Michalsen 2013). Domstolenes kontrollfunksjon spiller en viktig rolle i demokratiet ved å holde de øvrige statsmaktene, og de folkevalgte representantene ansvarlig for sine handlinger. Velgerne utøver *horisontal kontroll* ved valg mens domstolene utøver *vertikal kontroll* gjennom rettslig overprøving av vedtak og lover. Domstolene bidrar dermed til å sikre og forsvare individuelle rettigheter som er forankret i loven (Gloppen, Wilson, Gargarella, Skaar og Kinander 2010).

Et viktig og konstitusjonelt prinsipp er at domstolene må være *uavhengige*, noe som innebærer at de ikke skal la seg styre av de øvrige statsmakter og fatte avgjørelser på et selvstendig og uavhengig grunnlag. Domstolene skal være upartiske og gi en rettfærdig rettergang. Dette prinsippet eksisterte tidligere som konstitusjonell sedvane, men har siden 2014 vært konstitusjonelt forankret i den nye § 95 (Tverberg 2014).

Begrepet «politikk» er naturligvis adskilt fra begrepet «partipolitikk». *Politikk* omhandler grunnleggende sett en prosess der konkurrerende alternativer for offentlig politikk blir fremmet, utøvet og legitimert gjennom håndhevelse av statsmaktene. En *politisk avgjørelse* består dermed av to faktorer: Dens egen autoritative status og dets normative uttrykk som et valg mellom konkurrerende verdier (Hodder-Williams 1992:2). Høyesteretts avgjørelser har autoritativ status ettersom domsavsigelsene – som *prejudikater* - gir beskjed til både lovgiver og samfunnet for øvrig om hvordan lovverket bør tolkes og forstås og kan derfor ha effekten av *subsidiær lovgivning* (Smith 2001:16-26). Dommerne må i en del sammenhenger også foreta normative avveininger mellom ulike verdier når de avgjør en sak (Schei 2011:12).

Det er altså gjennom sin dømmende virksomhet at Høyesterett utøver en politisk funksjon. Den amerikanske Høyesterettsdommeren Jackson presiserer også at politikk først og fremst handler om beslutninger: «Any decision which confirms, allocates, or shifts power... is...

¹¹ I henhold til konstitusjonell teori skal makten mellom den utøvende, lovgivende og dømmende makt være adskilt og være ansvarlig for ulike maktområder. En mer realistisk tilnærming er i følge Grendstad, Shaffer og Waltenburg (2013a) at statsmaktene deler makten mellom hverandre, og at maktutøvelsen er delvis overlappende.

political, no matter whether the decision be reached by a legislative or a judicial process» (Jackson 1955:55). På denne måten kan man skimte likhetstrekk mellom Høyesteretts saksbehandling og lovgiverens beslutningsprosess. Professor Jørn Øyrehagen Sunde tar steget helt ut når han omtaler dagens Høyesterett som et «lite Storting» (Sunde i Kjetland 2015).

2.2.2 Utnevnelsen av dommere til Høyesterett

Før 2002 var det Justisdepartementet som administrerte domstolene og utvelgelsen av dommere til Høyesterett (Grendstad et al. 2015:2:10). Departementet hadde komplett kontroll på innspillingsprosessen og foretok selv intervju av kandidater før de fremmet sin formelle innstilling til Kongen i statsråd. På 1960-tallet hevdet blant annet Jens Arup Seip at Høyesterett var et politisk organ og at fantes tette båndene mellom regjering og utnevne av dommere (Seip 1964). Samtidig kom det på denne tiden forslag om at administreringen av domstolene burde skilles ut fra Justisdepartementet, men dette fikk ikke politisk gjennomslag (Grendstad et al. 2015:2:11).

Først på 1990-tallet gjenoppstod ideen og i 2001 vedtok Stortinget at et uavhengig innstillingsråd skulle foreta innstillingen av dommere. Hensikten var følgelig å styrke uavhengigheten til domstolene. Det nye *Innstillingsrådet for dommere* ble plassert i Trondheim, med stor geografisk distanse til departementet i hovedstaden (Grendstad et al. 2015:2:12). Rådet ble etablert i forbindelse med en større domstolsreform der det administrative ansvaret for domstolene ble flyttet fra Justisdepartementet til den uavhengige *Domstoladministrasjonen*.

Siden 2002 er det Innstillingsrådet for dommere som foretar den formelle innstillingen av nye dommere til Høyesterett. Innstillingsrådet er et fritt og uavhengig organ som består av syv medlemmer, derav tre dommere, en advokat, en offentlig jurist og to lekmenn. Medlemmene i rådet oppnevnes av Kongen i statsråd, som også utvelger rådets leder (Innstillingsrådet 2013:5). Rådet administrerer søkeprosessen og sender en liste over rangerte kandidater til Justisdepartementet. Høyesterettsjustitiarius avgir også en muntlig uttalelse til Justisministeren om kandidatene som har søkt etter at dommerne i Høyesterett har diskutert kandidatene internt.

Kravene til Høyesterettsdommer er høye og ligger langt over det som forventes av ting- og lagrettsdommere. Innstillingsrådet presiserer at «søkernes partipolitiske standpunkter eller

sympatier, og heller ikke standpunkter i spesielt politisk fokuserte saker eller saksfelt» skal etterspørres eller vektlegges under utnevningprosessen. Innsikt og engasjement i «generelle samfunnsspørsmål» fremheves likevel som viktig for kandidatenes egnethet som dommere (Innstillingsrådet 2013:13).

Den første innstillingen til Høyesterettsdommer ble foretatt i 2004. Siden den gang har ingen regjering utnevnt kandidater som ikke først har vært foreslått av Innstillingsrådet, men det har forekommet at regjeringen har utnevnt en annen søker enn den som ble rangert høyest av rådet. Dissens innad i rådet forekommer svært sjeldent¹². Utnevning av *justitiarius* og *konstituerte dommere* foretas imidlertid av Justisdepartementet etter direkte henvendelse fra Høyesterettsjustitiarius, uten innblanding fra Innstillingsrådet (Innstillingsrådet 2013:56).

Det har fra politisk hold blitt tatt til orde for at Stortinget skal få en avgjørende rolle i utnevning av dommere, blant annet fra nåværende justisminister (Anundsen og Asmyhr 2013) og stortingsrepresentant Ola Borten Moe (Moe 2010). Derfor er prosedyrene rundt utnevningen av dommerne stadig aktuelle og på den politiske dagsordenen.

2.3 Sivile saker av økonomisk art

Det er altså kun domstolene som skal drive med dømmende virksomhet. Her er det mulig å skille mellom tre typer: For det første straffedømme noen for en forbrytelse, for det andre dømme i sivile tvister mellom privatpersoner og for det tredje *dømme i tvister mellom de private og det offentlige* (Tverberg 2014). En *sivil sak* kan defineres som enhver tvist som ikke er av strafferettslig karakter. I sivile saker er det naturlig å omtale domstolenes virksomhet som *konfliktløsning* ettersom hensikten er å vurdere et sivilrettslig krav, ikke å idømme straff. Hensikten med problemstillingen er altså å undersøke hvilke saksegenskaper som kan bidra til å forklare dommeradferd i *sivile økonomiske saker*, og således undersøke dommernes tilbøyelighet til å votere i favør av enten offentlig eller privat part.

I tvisteloven, som regulerer rettsgangen i sivile saker, fastholdes det at ulikheter mellom partene ikke skal være avgjørende for sakens utfall (Bragdø-Ellenes 2010:502). Generelt sett synes det å være en alminnelig oppfatning at det vil eksistere visse skjevheter i styrkeforholdet mellom en privat og offentlig part (Zimmer 2013, Bragdø-Ellenes 2010:499,

¹² I følge Innstillingsrådet selv benyttes i en del tilfeller prøveavstemninger for å «unngå uvesentlige dissenser og derved gi mer entydige innstillinger» (Innstillingsrådet 2013:48).

Ryssdal 2006). Rettens veiledningsplikt eksisterer blant annet for å utjevne forskjeller mellom «sterke» og «svake» parter, der det for eksempel er en asymmetri i kompetansenivået til partenes respektive advokater (Bragdø-Ellenes 2010:503).

Prinsippet om *rettssikkerhet* innebærer både at saksbehandlingen i retten skal være god og rettferdig, men også at rettsresultatet skal være korrekt (Bragdø-Ellenes 2010:491, Zimmer 2013:404). Det er dermed rimelig å anse det rettslige forholdet mellom offentlig og privat part som noe *asymmetrisk*. Det kan likevel tenkes at denne forskjellen i all hovedsak utviskes dersom den private parten er et stort selskap eller en annen spesielt ressurssterk aktør (Fagernæs 2007). I den grad det kan avdekkes systematiske skjevheter i rettsresultat kan det indikere at domstolene har en utfordring med tanke på å sikre rettssikkerheten for den private part (Zimmer 2013:415).

Alle saker starter med en konflikt der minst en part hevder å ha et rettslig krav. Dersom partene ikke kan løse saken i Forlikrådet eller omhandler en tvistesum av en viss betydning¹³ kan saken bringes inn for tingretten. *Saksøkeren* må her overbevise retten om at deres krav skal tas til følge, mens *ankemotparten* må ta til motmæle for å overbevise retten om at saksøkeren tar feil¹⁴. Etter at saken har fått et rettslig utfall i både tingretten og lagmannsretten kan saken ankes til Høyesterett. Typisk sett føres denne anken videre av den parten som ikke fikk medhold i lagmannsretten i håp om at Høyesterett vil omgjøre dommen¹⁵.

2.3.1 Saksbehandling i Høyesterett

Sakene som kommer opp til behandling i Høyesterett må først aksepteres av *Høyesteretts ankeutvalg*¹⁶ som besettes av tre, tilfeldig utvalgte dommere. De vurderer hvorvidt saken er av prinsipielt stor nok betydning til å komme opp til behandling i retten, jvf. tvistelovens § 30-4, straffeprosesslovens § 323 – avhengig av om det er en sivil eller strafferettslig sak¹⁷. Det er tilstrekkelig at kun én dommer anser saken som viktig nok for å tas opp til behandling¹⁸

¹³ 125 000 kr eller mer.

¹⁴ Partenes påstander prosederes normalt sett av deres respektive advokater. Nøyaktig hva partene prosederer på er ikke fast bestemt og kan endres underveis i saksgangen for domstolene.

¹⁵ Dommen kan også ankes av begge parter dersom ingen av partene var fornøyd med resultatet.

¹⁶ Tidligere *Høyesteretts Kjæremålsutvalg* som fungerte som en separat domstol.

¹⁷ I tidligere tider ble Høyesteretts kjæremålsutvalg regulert av tvistemålsloven av 13. august 1915 § 357.

¹⁸ Dersom en eller flere dommere anser saken som så viktig at det kan være tale om å fravike tidligere rettspraksis eller omhandler en konflikt med en grunnlovsbestemmelse, eller bestemmelser Norge er bundet av gjennom internasjonale traktater, skal saken settes i plenum, med samtlige av Høyesteretts dommere tilstede. Siden 2008 kan også viktige saker behandles i «storkammer» med elleve dommere.

(Bårdsen 2014). Ankeutvalget fungerer derfor som portvokter for Høyesterett (Grendstad et al. 2015:2:6).

Den «silingen» av saker som finner sted i ankeutvalget bør i prinsippet bidra til at sjansene for å vinne frem for henholdsvis offentlig og privat part utjevnes over tid (Ryssdal 2007, Ryssdal 2006). Likevel vinner det offentlige godt over halvparten av de sakene som fremmes for Høyesterett (Fagernæs 2007). Som Ryssdal påpeker er det «vanskelig å se hvorfor Høyesteretts kjæremålsutvalg systematisk skulle fremme saker der private parter er ankende, men har mindre sannsynlighet for å vinne frem» (Ryssdal 2007). Med andre ord skulle man anta at både offentlig og privat part hadde jevnt over tilnærmet like «gode» saker fremmet for retten¹⁹.

Ankeforhandlingene

I behandlingen av saker deler Høyesterett seg i to parallelle panel med *fem dommere*. Sammensetningen av retten, det vil si hvilken dommer som utpekes til å overvære en spesifikk sak, bør i prinsippet være tilfeldig, i henhold til domstolens krav til uavhengighet. Selve utvelgelsen som bestemmer sammensetningen av panelene foregår angivelig med en loddtrekning utført av rettens direktør. Sammensetningen av dommerkollegiet er likevel ikke uten betydning, spesielt i saker med skarp dissens, der innslaget av en annen dommer med et annet syn på saken potensielt kan bety at saken får et annet utfall. I følge sittende justitarius blir ingen dommer bevisst utvalgt til å dømme i den enkelte sak (Helsingeng 2015). I saker der Høyesterett i avdeling eller ankeutvalget ikke kan fungere på grunn av frafall eller inhabilitet²⁰ er det imidlertid Kongen i statsråd som konstituerer dommere til den enkelte sak etter en anbefaling fra justitarius²¹.

Under selve ankeforhandlingene er det justitarius, eller den dommeren med høyest ansiennitet, som inntar rollen som rettsformann, og det er hans eller hennes oppgave å styre forhandlingene i retten. I tråd med prinsippet om upartiskhet vil rettsformannen alltid forsøke å vie identisk taletid til hver av partene. Ankeforhandlingene foregår muntlig og innebærer at

¹⁹ Det kan likevel ikke utelukkes at det oppstår «skjevheter» ved utvelgelsen av saker. Ettersom en begrunnelse ikke blir gitt dersom en sak blir nektet fremmet er det også vanskelig å undersøke dette nærmere (Sunde 2012b:61)

²⁰ Se blant annet Rt-2011-1133 og Rt-2007-1306.

²¹ I følge Hylland (2009) kan dette være uheldig i saker der staten er part eller har interesse i saken fordi dette innebærer at regjeringen i praksis utnevner enkeltdommere til konkrete saker og dermed utfordrer rettsprinsippet om en uavhengig og upartisk domstol.

partenes syn prosederes av deres respektive advokater. For å oppnå møterett i Høyesterett må man først godkjennes av retten selv, slik at dommerne gjerne har et forhold til de enkelte advokatene. Dommerne vil underveis avbryte prosederingen og stille spørsmål til advokatene, men det er imidlertid stor variasjon på hvor aktive de enkelte dommerne er, eller hva slags type spørsmål de stiller. I spesielle saker der det er behov for faglige vurderinger kan retten oppnevne saksyndige til å uttale seg.

Det er vanskelig å si noe om betydningen av forhandlingene i forhold til den endelige domsavsigelsen. Samtidig som dommere kjenner saken på forhånd og trolig kommer inn i rettsalen med visse formeninger og betraktninger er det likevel grunn til å tro at dommerne går inn i rettsalen med et åpent sinn:

«Det en dommer – som alle andre samfunnsborgere – har i ryggsekken av grunnholdninger og forhåndsoppfatninger, må ikke få overskygge dommerens plikt og evne til å lytte, lære og la seg overbevise av de forskjellige argumentene i saken. Hvis vi ikke har noen tro på det; hva skal da advokatene slite i skranken for?» (Matheson i Rønning 2013)²²

Domsavsigelse

Etter ankeforhandlingene trekker hver av dommerne seg tilbake for å forberede seg til *rådslagningen*, et formalisert møte bak lukkede dører der dommerne diskuterer løsningen i saken. I sivile saker redegjør rettsformannen for sakens tvistes spørsmål og gir sitt syn på hvordan saken burde løses. Deretter uttaler dommerne seg etter ansiennitet, og dommernes standpunkt avklares. Her blir det klart om det blir dissens eller særmerknad. *Førstvoterende* oppnevnes av gruppen på basis av hvem som sist var tildelt dette ansvaret, og får ansvaret med å skrive dommen (Schei 2010:153)²³.

Dersom det blir dissens eller en særmerknad i saken blir *annenvoterende*, som da representerer mindretallets syn, valgt ut i fra hvem som sist hadde arbeidet med å skrive domsavsigelse²⁴. Første, og eventuelt andrevoterende, lager sammen et utkast til votum som de mottar skriftlige tilbakemelding på av de øvrige dommerne. Utformingen av

²² Fra amerikansk hold har det også blitt hevdet at den advokaten i en rettsak som blir stilt flest spørsmål oftere taper saken (Epstein 2009). Slike påstander har imidlertid ikke blitt forsøkt testet i en norsk kontekst.

²³ Førstvoterende er likevel aldri rettsformannen, grunnet arbeidsmengden.

²⁴ Det kan også forekomme flere enn to syn i en sak og dermed flere ulike dissenser.

domsavsigelsen er dermed et resultat av en kollegial prosess. Sakens endelige utfall avgjøres gjennom dommernes nedleggelse av et personlig votum, der flertallets votum utgjør Høyesteretts dom. Selve domsavsigelsen kommer på en domskonferanse som er åpen for publikum og pressen²⁵.

Kort oppsummert har enhver sivil sak av økonomisk art sitt utspring i de lavere rettsinstanser. Høyesteretts ankeutvalg foretar en «siling» av sakene og slipper gjennom dem som anses som prinsipielt viktige. I Høyesterett nedlegger hver enkelt dommer et personlig votum, men domsavsigelser fattes i en kollegial setting.

2.4 Offentlige økonomiske interesser mot private økonomiske rettigheter

I 1962 falt dommen i den notoriske *Gullklausul II-dommen* (Rt-1962-369)²⁶. Høyesterett måtte her ta stilling til om franske investorer som eide norske statsobligasjoner hadde krav på å få et oppgjør basert på gullverdien på tidspunktet obligasjonene ble kjøpt, i henhold til låneavtalens gullklausul. Etter en lov av 1923 hadde denne plikten blitt opphevet for bankene grunnet den økonomiske nedgangstiden etter første verdenskrig. Spørsmålet for Høyesterett var om dette var i strid med Grunnlovens § 97 – forbudet mot lover med tilbakevirkende kraft. Under dissens gav Høyesteretts flertall staten medhold med den begrunnelse at de omtalte kontraktsvilkårene – gullklausuler – var i strid med «samfunnets vitale interesser» og ikke omfattet av de forhold som § 97 sikter på å forby. I følge Dommer Roll Matthiesen stod tilsynelatende alt på spill for den norske stat: et eventuelt medhold til privat part kunne i følge ham sende Norges pengevesen ut i et økonomisk vanføre (Rt-1962-369:385) Dommen er blitt stående som kroneksempelen på en sak der «omfattende private økonomiske rettigheter måtte vike for tvingende samfunnsinteresser» (Rt-2006-293:69).

Siden andre halvdel av det 20. århundre har den offentlig-private økonomiske konfliktlinjen vært den dominerende skillelinjen i norsk politikk (Heidar 2001). Den rører først og fremst ved *statens rolle i økonomien* og har vidtfnende implikasjoner hva angår forholdet mellom innbygger og stat, synet på eiendomsrettigheter, naturressurser, produksjonsmidler og omfordeling. Statens rolle i økonomien representerer også et avgjørende partipolitisk skille

²⁵ Litt på samme måte som ved en alminnelig votering i en lovgivende forsamling er det ingen overraskelser i den faktiske voteringen, og de dissenterende dommerne er også bevisst dette når de fremlegger sitt syn: «Da jeg etter konferansen vet at jeg er i mindretall, former jeg ikke konklusjon.» (Dommer Bendiksby i Rt-1967-644).

²⁶ Plenumsdom. Ikke en del av datasettet i denne analysen.

som deler partipolitisk tilhørighet inn i henholdsvis *sosialistiske* og *borgerlige* blokker (Heidar 2001).

I Norge er det partiene på Stortinget, ved deres folkevalgte representanter, som representerer disse ulike standpunktene og kjemper for å få gjennomslag for sin partipolitikk. Landets økonomiske politikk vedtas i Stortinget og utøves av regjeringen. Stortingets flertall vedtar det årlige statsbudsjettet, i tillegg til nye lover og forskrifter som er av sentral betydning for næringsliv, arbeidsliv, trygd, pensjon og samfunnsøkonomien som helhet. Regjeringen utøver sin økonomiske politikk gjennom Kongelige resolusjoner og instruksjoner til sine ulike departement, der Finansdepartementet er det mest sentrale, med oppgaven å planlegge og iverksette den økonomiske politikken (Regjeringen 2014).

I sivile saker innehar domstolene først og fremst rollen som konfliktløser. Det er rimelig å anta at flertallet av sakene som kommer opp for norske domstoler også kan karakteriseres som relativt apolitiske i natur og dermed ikke inngår i en del av en større politisk konfliktlinje²⁷. En sak som innebærer en konflikt mellom offentlige interesser og private rettigheter har imidlertid potensiale til å være av større samfunnsmessig betydning. Avgjørelsene som Høyesterett fatter i økonomiske saker sender signaler til aktører i samfunnet om hvordan de bør forstå og forholde seg til lovverket. De presiserer hvilke fradrag som faktisk er tillatt, hva slags erstatning en eller flere ekspropriater bør tilkjennes for sin avståtte eiendom eller hva slags ytelser en pensjonist kan forvente. Hovedforhandlingene blir derfor en «kamp mellom stridende interesser» (Zimmer 2013:405), og det er en dommernes individuelle vota som avgjør hvilken av de motstridende interessene som skal vinne frem.

²⁷ En straffesak for promillekjøring eller en nabokrangel som ender i retten har trolig liten relevans ut over de berørte partene i saken.

3. TEORIER OM DOMMERADFERD

Analyser av dommeradferd handler om å forklare hva som driver dommere, som beslutningstagere, til å fatte et spesifikt votum, primært med fokus på å avdekke større tendenser på tvers av flere saker. De teoretiske modellene innen dommeradferd har til dels svært ulike syn på hva som driver dommerne. Jurister og statsvitere er generelt sett uenig i synet på hvordan dommere utøver sin virksomhet og hva slags modeller som bør legges til grunn for å forklare dommeradferd.

I en velkjent og elegant formulering om hvordan dommere handler, konstaterer Gibson: «[J]udges' decisions are a function of what they prefer to do, tempered by what they think they ought to do, but constrained by what they perceive is feasible to do» (1983:9). Dommeravgjørelser er med andre ord er preget av både *preferanser*, *normer* og *begrensninger*, og derfor må bestå av sammensatte avveininger hos den enkelte dommer. Ingen enkelt teori fanger opp alle relevante måter en dommer handler på. Teoretisk innebærer dette at ulike modeller for dommeradferd bør integreres og brukes sammen i analyser dersom man skal oppnå en høyere grad av forklaring og prediksjon (Gibson 1983:8).

På det norske feltet er det først og fremst *Den juridiske modell*, *Holdningsmodellen* (Segal et al. 2002) og *Bakgrunnsmodellen* (Tate og Handberg 1991) som har vært de ledende teoretiske perspektivene. I denne oppgaven suppleres disse modellene med en *Modell for saksegenskaper* som sammenfatter et bredt spekter med litteratur og belyser hvordan egenskaper ved den enkelte sak kan bidra til å forklare dommeradferd.

3.1 Den juridiske modell

Den juridiske modellen er en formalistisk adferdsmodell som tar utgangspunkt i at dommere handler i tråd med de rent juridiske hensyn og rettslige konvensjoner i lys av den juridiske metoden. I følge denne modellen er det kun sakens fakta, sett i lys av lovens rette betydning, lovgivers intensjon og tidligere rettspraksis, som påvirker utfallet av en rettsavgjørelse (Segal et al. 2002). Modellen utgår fra et mekanisk syn på rettsvitenskapen der dommere kan anvende loven i en logisk tankeprosess der de kan «kalkulere» seg frem til den juridisk korrekte løsningen (Weinshall-Margel 2011:557). Modellen har en sentral plass både i juridisk og statsvitenskapelig forskningstradisjon som en grunnleggende forklaringsmodell for dommeradferd (Segal et al. 2002).

I følge Levi (1949) består den juridiske beslutningsprosessen av tre steg: Først vil dommerne observere likheter mellom den aktuelle saken og tidligere saker, så identifisere de aktuelle rettskildene for den tidligere saken, og til slutt anvende disse rettskildene i den foreliggende saken. Ut i fra denne formalistiske fremgangsmåten søker dommerne å finne den beste juridiske løsningen for den saken som til enhver tid er foran dem. Ettersom dommerne vil basere sine avgjørelser på den etablerte rettsanvendelsen, er også prejudikat den fremste forklaringsfaktoren for dommeradferd (George et al. 1992:324).

Det følger fra en alminnelig rettsforståelse at utfallet i lavere rettsinstanser spiller en vesentlig rolle i Høyesteretts vurdering av en sak. I følge Ryssdal ligger det også i «sakens natur» at den ankende part har mindre sjanse for å vinne frem i Høyesterett når den forsøker å få omgjort en dom fra lagmannsretten (Ryssdal 2007). I en mindre analyse viser også Tellesbø statistisk at Høyesterett stort sett dømmer i tråd med foregående rettsinstans (2006:68-69). Med andre ord er det rimelig å anta – ut i fra en juridisk tilnærming – at *ankemotparten*²⁸ har større sjanse for å få medhold i Høyesterett sammenlignet med den *ankende* part (George et al. 1992:325)²⁹. Dette poenget underbygges også empirisk ved at Høyesterett i majoriteten av sakene vil avgjøre saken i favør av parten som fikk medhold i lagmannsretten³⁰.

Innen juridisk metode hersker det noe uenighet om hvordan praksis fra de lavere rettsinstansene bør vektlegges (Boe 2010:144). Det er dermed ikke opplagt, ut i fra litteraturen, at lagmannsrettens vurdering vil tillegges mest vekt i en situasjon der ting- og lagmannsrett kommer frem til ulikt resultat. Lagmannsretten står imidlertid høyere i rettshierarkiet sammenlignet med tingretten..

I den juridiske modellen spiller den enkelte dommers holdninger og sosiale bakgrunn i utgangspunktet en svært begrenset rolle sammenlignet med henholdsvis holdnings- eller bakgrunnsmodellen som eksplisitt tar utgangspunkt i egenskaper ved dommeren som individ for å forklare dommeradferd (Segal et al. 2002, Grendstad et al. 2015, Tate et al. 1991).

²⁸ I dette utvalget er det 98 prosent korrelasjon mellom tap i lagmannsretten og å være «ankende part». Ved utregningen er saker med uklart resultat og direkte anke ekskludert. De resterende prosentene kan komme av at en part som fikk medhold likevel anket videre til Høyesterett i håp om å få gjennomslag for ytterligere påstander. Det kan heller ikke utelukkes tilfeller av upresis eller mangelfull koding. Se kapittel 5 for mer informasjon om kodingen.

²⁹ George et al. (1992) kategoriserer saksgang innenfor en «ekstra-legal» modell. Jeg vil hevde at dette med fordel kan plasseres innenfor rammene av en «legal modell».

³⁰ I dette utvalget blir 63 prosent av sakene som ble vunnet lagmannsretten stadfestet i Høyesterett. Ved utregningen er saker med uklart resultat eller direkte anke ekskludert.

Moderne juridisk metode avfeier likevel ikke betydningen av den enkelte dommers intellekt: «Mennesker er ikke roboter som leser teksten likt, uansett hvilke verdioppfatninger vi har» (Boe 2010:149). Derfor er det relevant å se nærmere på den juridiske metoden og spesielt på hvilken *fleksibilitet* metoden kan sies å gi dommerne når de skal løse og avgjøre saker.

3.1.1 Utviklingstrekk innen norsk rettskildelære

Den rent formalistiske tilnærmingen i 3.1 er ikke dekkende for å beskrive utviklingstrekkene innen norsk rettstradisjon og juridisk metode. Frem til 1960-tallet var det i prinsippet kun to gyldige rettskilder i henhold til klassisk rettskildeteori: den skrevne lov og tidligere rettspraksis. Sekundære argumenter hadde her en svært begrenset rolle (Boe 2010:103 Grendstad et al 2014: 6). Dette klassiske synet på rettskildebruk brøt imidlertid helt sammen på 1970-tallet. Da Thorstein Eckhoff ga ut boken *Rettskildelære* i 1971 startet han et paradigmeskifte innen juridisk metode (Boe 1996:155). Eckhoff bygget videre på Per Augdahl som på 1960-tallet omtalte de praktiske problemene ved den klassiske metoden i møte med nye rettsspørsmål:

«... mange av de spørsmål som man møter som jurist finnes det ikke fikse og ferdige svar på - hverken i bøker eller andre steder. Det man finner, er ofte bare råstoff for ens egne resonnementer» (Augdahl i Eckhoff 1971:17-18).

Rettsrealismen som Eckhoff argumenterte for, innebar at den juridiske metoden måtte være mer fleksibel for å kunne løse nye og kompliserte juridiske spørsmål. Den setter domstolene i førersetet for utviklingen av retten.

Eckhoff lister opp i alt sju rettskildefaktorer som en dommer kan påkalle i prosessen av å løse en sak: lovtekst, lovforarbeider, rettspraksis, andre myndigheters praksis, privat praksis, rettsoppfatninger i litteraturen og *reelle hensyn* eller rimelighetsbetraktninger. I prinsippet er ingen rettskildefaktor er overordnet en annen. Verken lovtekst eller tidligere rettspraksis er her avgjørende eller bindende og trenger ikke nødvendigvis å ta forrang ovenfor andre faktorer. Dommerne kan støtte seg på «kollisjonsprinsipper» som for eksempel *Lex superior-prinsippet* som tilsier at alminnelige lover skal vike for Grunnloven. Det er likevel mange eksempler på at dommerne kommer frem til andre løsninger enn den Grunnloven befaler (Boe

2010:170-171). Til slutt er det derfor den enkeltes dommers oppgave å foreta en helhetlig avveining mellom de ulike faktorene³¹ (Boe 2010:112-113).

Reelle hensyn er rimelighetsbetraktninger som utgår fra dommerens eget skjønn. Dette skiller seg fra det *lovskjønn* eller den *skjønnsutøvelse* som domstolene foretar når de først fastlegger vilkårene for den aktuelle rettsregel og deretter utøver et skjønn med tanke på rettsanvendelsen, for eksempel utmåling av erstatning eller straffeutmålingen i en straffesak (Boe 2010:74-78). «Reelle hensyn» gir dommeren mulighet til å tilpasse sine beslutninger til skiftende sosiale, økonomiske og politiske situasjoner og frihet til å votere i henhold til sine betraktninger av rimelighet, rettferdighet eller fornuft (Boe 2010:112-116, Skiple et al. 2014a:6)

I utgangspunktet synes slike rimelighetsbetraktninger å gi dommerne stor frihet til å argumentere for alle tenkelige juridiske utfall i tråd med sin sosiale bakgrunn eller egne holdninger. Dette er imidlertid ikke noe som dommere i Høyesterett påkaller i hver enkelt sak, samtidig som Skoghøy (2013) påpeker at Høyesterett, etter årtusenskiftet, i økende grad har trukket inn reelle hensyn i fastleggelsen av gjeldende rett. Noen ganger påkalles dette i betydningsfulle saker der dommerne ofte må ta stilling til hvordan dommen vil påvirke samfunnet for øvrig, som i den vedkjente *Kløfta-dommen* (Rt-1976-1)³². Reelle hensyn kan også påkalles i saker der Høyesterett mener at regelverket bør tydeliggjøres, som i *Sykehusjournal-dommen* (Rt-1977-1035). Her kom retten enstemmig fram til at en pasient bør ha rett til innsyn i sin egen sykehusjournal, selv om dette ikke fremgikk av daværende lovverk. Reelle hensyn er dermed et viktig verktøy for Høyesteretts rettsskapende virksomhet (Skoghøy 2013).

Det hersker imidlertid faglig uenighet med tanke på hvor begrensende den juridiske metoden, og derav dommernes «institusjonelle kontekst», er for deres mulighet til å handle fritt når de avgjør saker i Høyesterett. Kjønstad legger til grunn at dommerne har et betydelig handlingsrom når han skriver at de har «full frihet og uavhengighet i faglige spørsmål» (Kjønstad 1999:102). Kjønstad vektlegger dermed dommernes og domstolens uavhengige status og fleksibiliteten i den juridiske metoden. Sunde (2012a) hevder imidlertid at dommerne i langt større grad er bundet av rettskildene og den juridiske metode, og dermed

³¹ I nyere tid har andre rettskildefaktorer oppstått, deriblant prejudikat fra EMK-domstolen som Norge er bundet til gjennom EØS-avtalen.

³² Plenumsdom. Ekspropriasjonssak som omhandlet tolkning av Grunnlovens § 105 om eksproprianterets rett til full erstatning ved statlig ekspropriasjon.

hindret i å innta sine «ideelle» standpunkt, slik blant annet *holdningsmodellen* argumenterer for (se 3.3).

3.2 Modell for saksegenskaper

Flere teoretiske innfallsvinkler fremhever betydningen av saksegenskaper i en forklaringsmodell for dommeradferd. Det er imidlertid ikke snakk om en helhetlig teoretisk modell, men en samling av flere perspektiver som fokuserer på egenskaper ved den enkelte sak som sentral for å forklare dommeradferd. Denne litteraturen er noe underutviklet konseptuelt, og er i all hovedsak skrevet med tanke på den amerikanske konteksten (George et al. 1992:325). Samtidig er det mulig å trekke flere meningsfulle paralleller til den norske litteraturen.

En type litteratur fremhever betydningen av *partene* i en sak, og deres relative styrker og svakheter - som sentralt for å forklare hvorfor visse parter oftere får medhold enn andre. Mest fremtredende er Galanthers teori om «sterke parter» - de aktørene med mest ressurser og mest «anseelse» i retten - oftere får medhold enn svakere parter (Galanter 1974). Galanter skiller her mellom «repeat-players», aktører som opptrer regelmessig i retten, og «one-shotters» aktører som sjeldent opptrer i retten, men ofte har mye på spill. I den amerikanske litteraturen blir gjerne staten ved The Solicitor General³³ ofte trukket frem som en *gjenganger* som har stort gjennomslag i den amerikanske Høyesterett (Black og Owens 2012). Innenfor skatterett er saker der skattemyndighetene står mot skatteyter også et eksempel på en sak en *gjenganger* står opp mot en *mindre aktør*. For den enkelte skatteyteren vil det også stå mer på spill enn for skattemyndighetene (Galanter 1974:6).

Gjengangere har tilgang til den beste rettshjelpen, er i liten grad begrenset av økonomiske hensyn, har lang erfaring med rettsprosessen og nyter en høy grad av institusjonell legitimitet foran dommerne i retten. Også med hensyn til norske domstoler har staten «gjennomgående større troverdighet hos dommerne» (Zimmer 2013:405). Erfaring kan også innebære en bedre evne til å fatte strategiske beslutninger underveis i ankeprosessen, og i større grad kunne gjøre realistiske og kalkulerte vurderinger med tanke på sjansene for å vinne frem (Galanter 1974).

En annen type litteratur fokuserer på den amerikanske Høyesterettens utvelgelse av saker. I henhold til *Cue Theory* ser dommerne etter visse elementer i ankebegjæringen som, hvis tilstedeværende, gjør dommerne mer tilbøyelige til å velge å fremme saken for retten (Teger

³³ I Norge er det Regjeringsadvokaten som fører sivile saker for staten.

og Kosinski 1980). Dersom staten anker, det har vært dissens blant dommerne eller i underretten eller om saken omhandler borgerrettigheter, er det i følge teorien, mer sannsynlig at retten velger å fremme saken (Ulmer, Hintze og Kirklosky 1972). Ettersom saker nektet fremmet av Høyesteretts ankeutvalg ikke blir begrunnet (Sunde 2012c:61) vil det være vanskelig å undersøke nøyaktig hva som gjør at dommerne i *Ankeutvalget* velger å fremme eller unnlate å fremme en sak.

En separat, men relatert innfallsvinkel hevder at retten, under visse kriterier, vil «føye seg»³⁴ for den offentlige parts påstander og følgelig gi staten medhold (McLauchlan og Waltenburg 2010). Siden 1984 har rettspraksis i amerikanske domstoler vært at dersom en sak mellom skattemyndigheter og skatteyter omhandler *uklarheter i lovtekstens språk* eller faktiske betydning, vil de i større grad vektlegge den offentlige parts påstand³⁵ (Flynn 2005). Denne adferden kan altså komme til syne i større grad i saker der retten må foreta svært tekniske vurderinger, som i skattesaker. Et lignende argument har vært fremmet av Zimmer som hevder at «[e]n dommer som føler seg usikker i faget, vil kunne ha en tendens til å stole på staten, som vår alles gode mor, heller enn på skatteyteren, som jo utvilsomt er ute i egeninteresse» (2013:405).

Det kan også tenkes at det er meningsfulle forskjeller mellom ulike typer offentlige aktører ettersom disse kan utøve svært forskjellige funksjoner og fremstå i ulikt lys hos dommerne. Sheehan finner blant annet at den amerikanske Høyesterett oftere gav medhold til *utøvende myndighetsorganer* sammenlignet med *administrative enheter* (Sheehan 1992). En modell som tar hensyn til at saksegenskaper er av betydning for dommernes votering vil kunne teste for holdbarheten til slike teorier i en norsk kontekst.

Det må også nevnes teoretiske perspektiver som ser *makroøkonomiske nøkkeltall* som faktorer som kan påvirke dommerne i økonomiske saker (Brennan, Epstein og Staudt 2009, Staudt og He 2010, Caporale og Winter 2002). Dette perspektivet innebærer at dommerne lar seg påvirke av faktorer som ikke fysisk er til stede i rettsalen, men av informasjon som representerer et bilde av «hvordan verden ser ut», utenfor rettslokalene. Dersom dommerne i Høyesterett gjør seg betraktninger om tilstanden i økonomien og lar det influere deres avgjørelser bør det være mulig å teste for dette i analysen.

³⁴ Fra det engelske ordet «deference» som ikke uten videre lar seg direkte oversette, men som betyr å gi forrang til en viss part i saken.

³⁵ Også Ryssdal påpeker at «vage bestemmelser som overlater mye skjønn til forvaltningen, gjør det vanskelig for borgerne å forutberegne sin rettslige stilling» (Ryssdal 2006).

Til slutt må *statsvennlighet* nevnes som en av flere tilnæringer i denne sammenhengen. I følge Kjønstad betyr statsvennlighet at dommeren «legger større vekt på statens interesser og/eller mindre vekt på motpartens interesser enn det som følger av gjeldende rett» (Kjønstad 1999:103). Denne teorien har blitt drøftet og analysert både av statsvitere og jurister (Kjønstad 1999, Skiple et al. 2014a, Ryssdal 2006, Jacobsen 2012). Samtidig har teorien blitt avvist av andre, som den forhenværende Regjeringsadvokaten Sven Ole Fagernæs som påpeker at staten *skal* vinne flere saker enn private, formentlig som et resultat at statens rettslige kompetanse og grundige saksbehandling (Fagernæs 2007, Tellesbø 2006)³⁶. Kjønstad (1999) og Tellesbø (2006) peker på individentsentrerte forklaringer, som henholdsvis yrkesbakgrunn og sosial identifikasjon hos dommere. Ved å analysere saksegenskaper kan vi belyse spørsmålet om statsvennlighet på en ny måte ved å avdekke om problemstillingen kan knyttes til saksrelaterte forklaringer.

3.3 *Holdningsmodellen*

I kontrast til den juridiske modellen og øvrige modeller for dommeradferd, hevder *Holdningsmodellen* at dommere voterer på bakgrunn av sine personlige politiske eller ideologiske preferanser, sett i lys av sakens fakta (Segal et al. 2002). Den enkelte dommers politiske ideologi er i følge modellen de viktigste forklaringen på hvordan en dommer vil avgjøre en sak i retten, mens andre avveininger blir sekundære. Dette kan dermed forklare hvordan to dommere kan behandle den samme saken med de samme faktaene og den samme lovteksten, og komme frem til ulike resultat (Grendstad et al. 2011c).

Ettersom domstolene utøver en politisk funksjon vil regjeringer søke etter å utnevne dommere som deler deres politiske standpunkter (Dyevre 2010). Dette har også vært utgangspunktet i den norske forskningen på dommeradferd som har benyttet den politiske fargen på den utnevnte regjeringen som en *ex-ante* «stedfortreder» for den enkelte dommers ideologi³⁷ (Grendstad et al. 2015). Nettopp denne koblingen mellom regjering og dommer har vært gjenstand for massiv kritikk ettersom det utfordrer det konstitusjonelle skille mellom statsmaktene.

³⁶ Fagernæs hevdet her at Staten burde vunnet enda flere saker enn den gjør i dag.

³⁷ I den amerikanske forskningen har det også vært benyttet tekstanalyse av domsavsigelser eller kronikker i avisene for å utlede *ex post facto*-mål på politisk ideologi (Segal, Epstein, Cameron og Spaeth 1995). Norske forskere har også benyttet eksperterurvey som et verktøy for å utlede politiske preferanser hos norske dommere (Grendstad, Waltenburg og Schaffer 2012).

Kritikere til holdningsmodellen hevder for det første at de institusjonelle forutsetningene ikke gjør modellen overførbart til Norges Høyesterett fordi utnevningen av norske dommere ikke skjer på «politisk grunnlag», sammenlignet med utnevningsprosessen i USA (Sunde 2012a:176). For det andre hevdes at dommerne er bundet til rettskildene og den juridiske metoden og dermed forhindret fra å vektlegge sine egne politiske preferanser når de løser saker (Sunde 2012a). For det tredje hevder juristene at holdningsmodellen bygger på en mangelfull forståelse av den juridiske metoden, som åpner for at dommere kan komme frem til ulike resultat gjennom ulike tolkinger av rettskildene (Sunde 2012a, Sunde 2012b).

Statsvitenskapens tidlige fokus på holdningsmodellen springer ut av en grunnleggende forståelse av sosiale aktørers valg i beslutningsprosesser som uatskillelige fra deres egne grunnholdninger, samt en iboende skepsis til en mekanistisk forståelse av dommeradferd: «These justices do not arrive as blank slates, and, for that matter, cannot function as a human analog for mechanistic digital legal processors devoid of policy preferences». (Grendstad, Schaffer og Waltenburg 2012:21). Juristene avviser imidlertid ikke at holdninger kan spille en rolle, spesielt i saker som fremtvinger skjønnsmessige vurderinger, men fastholder at dette ikke kan skyldes en kobling mellom dommer og utnevrende regjering (Skoghøy 2014, Sunde 2012a, Schei 2011)³⁸.

Det er altså rimelig å anta at også dommere i Norges Høyesterett, som de fleste opplyste borgere i en moderne stat, innehar visse holdninger og politiske preferanser. I hvilken grad dommerne handler basert på sine holdninger i og hvilken grad utnevningsregjering faktisk er et holdbart mål på ideologi, forblir et empirisk og epistemologisk spørsmål. Denne sammenhengen fremstår heller ikke spesielt robust når variabelen har blitt benyttet i analyser av domsavsigelser fra de siste tiårene. I sin analyse av økonomiske saker i tidsrommet 1991-2011 finner Skiple blant annet at saker der utnevningsregjering har en effekt på dommernes votum må regnes som *uteliggere* (Skiple 2012:74).

Jeg forholder meg dermed «agnostisk» til utnevningsregjering som en stedfortreder som ideologi. Variabelen kan også tolkes i retning av å bety noe annet, som for eksempel et uttrykk for «systemvennlighet», som benyttet av Skåre (1997:67) i forbindelse med å forklare

³⁸ Sunde erkjenner riktignok at situasjonen før 2002 åpnet for at «det politiske» kunne spille en rolle, samt at situasjonen etter 2002, med innføringen av Innstillingsrådet, ikke nødvendigvis utelukket at det kunne spille en rolle (Sunde 2012a:177).

offentligvennlig votering. Samtidig er det kun empirisk forskning som kan bidra til å belyse – eller avkrefte – mekanismene bak en slik årsakssammenheng.

3.4 Bakgrunnsmodellen

Nært beslektet med holdningsmodellen hevder tilhengere av *bakgrunnsmodellen*³⁹ at dommerne er påvirket av sin egen sosiale, eller yrkesmessige bakgrunn når de avgjør saker i domstolene (Tate et al. 1991). Dette innebærer at personlige egenskaper ved den enkelte dommer kan bidra til å forklare dommerens votum. Antagelsen om at personlige egenskaper kan bidra til å forklare dommeradferd har også vært fremmet av jurister som blant annet Kjønstad (1999).

Personlige egenskaper kan følgelig deles inn i tre kategorier: Primæregenskaper, som fødested, religion og utdanning, sekundærkarakteristikker som yrkeserfaring og tertiæregenskaper som alder og ansiennitet (Tate 1981:359)⁴⁰. Tate et al. (1991) påpekte senere at modellen, utformet i tråd med samfunnsvitenskapelige prinsipper om tankeøkonomiske modeller, burde være *anvendelig* uavhengig av tid eller jurisdiksjon, men ikke *generaliserbar* utenfor det enkelte saksfelt, selv innenfor samme stat. Dette poenget har senere blitt bekreftet både ved at modellen har vist forklaringskraft også i analyser av dommeradferd i Norges Høyesterett, men også ved at visse personlige egenskaper har en effekt på ett saksfelt eller innenfor en viss tidsperiode, men ikke i på andre saksfelt eller tidsperioder (Svendsen 2013, Skiple et al. 2014b, Grendstad et al. 2010).

3.5 Samlet modell for dommeradferd

Denne oppgaven har et analytisk fokus på hvilken betydning saksegenskaper har for dommeradferd. Analysen tar utgangspunkt i en kombinasjon av de foreliggende teoretiske perspektivene som forklaringsmodeller. Noen variabler benyttet i denne analysen kan således knyttes direkte opp mot en juridisk forklaringsmodell, mens andre faktorer i større grad kan knyttes mer opp mot ikke-juridiske modeller. Flere av variablene på saksnivå som undersøkes i denne oppgaven kan trolig plasseres i skjæringspunktet mellom juridiske og ikke-juridiske modeller.

³⁹ Også omtalt som «modell for personlige egenskaper» (Bentsen et al. 2012).

⁴⁰ En fjerde kategori omhandler «partitilhørighet». Dette perspektivet blir imidlertid dekket av Holdningsmodellen i seksjonen over.

Innenfor den norske dommeradferdsforskningen kan vi skissere i alt tre teoretiske kategorier som empirikere kan henvende seg til for å forklare dommeradferd: *Dommeregenskaper*, *kollegiale egenskaper*, *saksegenskaper*. I tillegg gjøres det rede for begrepet «sakens natur» som refererer til den enkelte saks unike egenart, som ikke lett lar seg fange opp i statistiske analyser av dommeradferd.

Saksegenskaper

Saksegenskaper er et generelt begrep for alle egenskaper som kan observeres og utledes fra den enkelte sak. Forskning på dommeradferd med et analytisk fokus på saksegenskaper innebærer dermed å ta hensyn til den heterogeniteten som finnes i sakskomplekset. Med andre ord, fokus på å forklare den variasjonen som fremkommer mellom sakene og ikke mellom dommerne. Kvantitative analyser av dommeradferd kan kun studere de egenskapene som vi kan observere.

I følge Michalsen (2006:92) er dommerne i Høyesterett begrenset både av rettskildene og den juridiske metoden, i tillegg til den individuelle *sakens natur*. I juristenes talemåte kan dette altså tolkes som faktorer som har betydning for dommernes adferd, men som ikke uten videre er så lett å artikulere. Dette kan altså være alt fra helhetsvurderinger, til juristers magesfølelse, til en form for «taus kunnskap». For statsvitere er sakens natur primært en betegnelse for den enkelte saks kvalitative egenart som ikke fanges opp i de statistiske analysene av dommeradferd.

Det er ikke urimelig å tenke seg at med et stadig større teoretisk og empirisk grunnlag kan forskere på dommeradferd også forstå og operasjonalisere faktorer relatert til sakens natur. Likevel vil det alltid være en viss andel som ikke lar seg forklare med generelle statistiske modeller, men som i stedet bør forklares ved hjelp av mer kvalitative tilnæringer – eller overlates til juristene. Den teoretiske implikasjonen av dette er at det trolig er en viss grense for hva analyser innen dommeradferd realistisk kan håpe og forklare (Skiple 2015:8).

Kollegiale egenskaper

Kollegiale egenskaper viser til den sosiale sammensetningen av dommere i den enkelte sak. Effekter som knyttes til panelsammensetningen er også kjent som *paneleffekter* eller *gruppeeffekter*. Denne tilnærmingen følger av påstanden om at Høyesterett «først og fremst

[er] en kollegial domstol» (Michalsen 2006:90), og at deres personlige votum i realiteten formes gjennom en kollektiv drøftingsprosess. Skiple (2012) og Skiple et al. (2014b) har blant annet funnet empirisk belegg for at panelsammensetningen har betydning også i økonomiske saker.

Dommeregenskaper

Dommeregenskaper viser til observerbare egenskaper ved den enkelte dommer og har i stor grad vært knyttet opp mot *holdningsmodellen* og *bakgrunnsmodellen* i tidligere analyser. Det er den individuelle dommeren som til slutt nedlegger votumet som til slutt utgjør observasjonsenheten i denne analysen. Selv om fokuset i denne oppgaven er på saksegenskaper er det likevel viktig å huske på at saksegenskaper bare kan ha en betydning etter å ha blitt «bearbeidet» i hodet til den enkelte dommer. Det er dommeren som til en hver tid er beslutningstageren i en sak og som er utgangspunktet for analyse (Gibson 1983:8).

Samlet sett kan forskere på dommeradferd altså ta utgangspunkt i nokså ulike kategorier for å studere dommeradferd. Dette leder oss inn i en gjennomgang av denne oppgavens primære hensikt – å undersøke hypoteser tilknyttet saksegenskaper.

3.6 Hypoteser på saksnivå

Tabell 1 viser en oversikt over teorier, variabler og hypoteser. I seksjonen nedenfor følger en gjennomgang og utredning av hypotesene.

Tabell 1. Oversikt over teorier, variabler og hypoteser

<i>Teori</i>	<i>Variabel</i>	<i>Hypotese</i>
Sakstype	Skatt, Ekspropriasjon Erstatning Avtalerett	H1: Den økonomiske sakstypen har betydning for dommerens vota.
Underrett - saksgang	Offentlig seier TR og LR	H2: Dommerne er mer tilbøyelig til å votere for parten som har vunnet i både tingrett og lagmannsretten.
	Privat seier TR og LR	
	Offentlig seier TR, tap LR Privat tap TR, seier LR	H3: Dommerne er mer tilbøyelig til å votere mot parten som har tapt i både tingrett og lagmannsretten. H4: Dommerne er mer tilbøyelig til å votere for parten som har tapt i tingrett og vunnet lagmannsretten.
Underrett - dissens	Dissens for privat LR Dissens for offentlig LR	H5: Dommerne er mer tilbøyelig til å votere for en part dersom en eller flere dommere i lagmannsretten dissenterer i favør av denne parten.
Partsegenskaper	Prøveadvokat - privat anke	H6: Dommere er mer tilbøyelig til å votere for den ene part dersom den ene partens advokat er til prøve.
	Prøveadvokat - offentlig anke	
	Finansdepartementet anker	H7: Dommere vil være mer tilbøyelig til å votere for den offentlige, innankende part, dersom det offentlige representerer Finansdepartementet.
Lovhenvi­sing	Grunnlovsreferanse	H8: Saker med referanse til Grunnlovens § 97 eller § 105 har en effekt på votering.
Makroøkonomi	Arbeidsledighet	H9: Økning i arbeidsledigheten har en effekt på votering.

3.6.1 Sakstype

I en analyse av dommere ved det britiske Overhuset finner Iaryczower og Katz (2015) at dommernes antatte grunnholdninger ikke er avgjørende for om en påanket dom blir stadfestet eller opphevet, men at dommerne er åpne for å endre sitt syn basert på sakens fakta og lovens

betydning. Forfatterne finner også at det er forskjell på hvordan dommerne voterer avhengig av hvilken sakstype de står ovenfor: De er oftere villig til å endre antatt synspunkt i *forretningssaker*, men minst av alt i *kriminalsaker* (Iaryczower et al. 2015:29). I den amerikanske konteksten finner også Bartels (2005) blant annet at effekten av dommere sine ideologiske holdninger i amerikansk Høyesterett varierer mellom saker med ulike egenskaper.

Det er en ganske betydelig tematisk spennvidde innenfor sivile saker som behandlet av norske domstoler. Tidligere dommer, Kristi Coward (2015), påpeker at ulike sakstyper kan signalisere ulike ting til dommerne i Høyesterett:

«[D]et er ikke lett å lage generelle dommerprofiler – for eksempel om en dommer er stats- og kommunevennlig eller privatvennlig. En dommer som ofte gir det offentlige medhold i saker om friluftsløven, trenger ikke ha samme tendens i barnevernssaker. Det er heller ikke så overraskende – for hva står det offentlige for i slike saker – det kan for eksempel være å beskytte allmennheten mot grunneiere i friluftssaker og barnet mot biologiske foreldre i barneverns-saker?»

«Økonomiske saker» er en undergruppe av sivile saker, men representerer likevel ikke en spesielt ensartet sakskategori. Det er derfor interessant å undersøke hvorvidt det kan identifiseres ulike tendenser i privat- eller offentligvennlig retning, basert på sakstypen i seg selv. I denne oppgaven er det identifisert i alt ti økonomiske sakstyper, der de fire største av dem ble regnet som egnet for statistisk analyse: *Skatt, ekspropriasjon, erstatning og avtalerett*⁴¹. Ettersom det ikke foreligger noen spesielle teoretiske føringer på hvordan ulike sakstyper vil gi utslag på dommernes votering utledes en tohalet hypotese:

H1: Den økonomiske sakstypen har betydning for dommerens vota.

3.6.2 Saksgang i underrettene

Enhver sak som ankommer Høyesterett har en forhistorie – en uavhengig saksgang - i de lavere rettsinstansene. I de fleste tilfeller har saken fått et rettslig utfall i både i tingretten og lagmannsretten⁴². Når det offentlige og private er parter i en rettsak kan vi skissere tre ulike utfall i den enkelte instans: *Medhold med offentlig part, privat part eller uklart resultat*. Ved

⁴¹ Se kapittel 4 for en begrunnelse for at ikke alle sakstyper kan analyseres samtidig. Se kapittel 5 for en redegjørelse av operasjonalisering.

⁴² I noen få tilfeller blir likevel saken direkte anket fra tingretten til Høyesterett.

sistnevnte kan det være at begge parter fikk delvis medhold eller at det på andre måter ikke kan stadfestes en tydelig seier. I noen saker kan også domsavsigelser som kan identifiseres som seier eller tap være preget av noe uklarhet og tvetydighet, spesielt dersom sakene er kompliserte, har mange parter eller innebærer en stor grad av skjønn, som i ekspropriasjonssaker (se 5.2 og 5.4 for en nærmere gjennomgang av datainnsamling og operasjonalisering).

I alt kan vi skissere totalt fire ulike sekvenser av saksutfall i underrettene for henholdsvis offentlig eller privat part: 1) *medhold i tingretten og medhold i lagmannsretten*, 2) *medhold i tingretten og tap i lagmannsretten*, 3) *tap i tingretten og medhold i lagmannsretten*, 4) *tap i både tingretten og lagmannsretten*⁴³. Med andre ord kan det være både *enighet* og *uenighet* mellom rettsinstansene.

Når en sak ankommer Høyesterett vil følgelig retten vurdere hele saken på nytt, slik den er påanket, ut i fra det faktum som har blitt etablert i underretten. Høyesterett kan enten velge å *oppretholde* den opprinnelige dommen, eller *reversere den* og dermed gi ankende part medhold (McLauchlan et al. 2010:6)⁴⁴. Som påvist i 3.1 vil dommerne i Høyesterett generelt sett være tilbøyelige til å stadfeste lagmannsrettens resultat, eventuelt med visse bemerkninger til begrunnelsen. Som tidligere nevnt er det ikke, ut i fra teorien, noe som tilsier hvilken rettsinstans dommerne i Høyesterett vil vektlegge mest dersom det er *uenighet* mellom de lavere rettsinstansene. Likevel er det nærliggende å anta at lagmannsrettens vurdering generelt sett vil tillegges noe mer vekt ettersom retten tross alt ligger over tingretten i rettshierarkiet.

Med bakgrunn i denne utredningen utledes følgende tohalede hypoteser:

H2: Dommerne er mer tilbøyelig til å votere for parten som har vunnet i både tingrett og lagmannsretten.

H3: Dommerne er mer tilbøyelig til å votere mot parten som har tapt i både tingrett og lagmannsretten.

⁴³ Uklare resultater er ekskludert ettersom det vanskelig å ha reelle forventninger til betydningen av slike utfall.

⁴⁴ I prinsippet finnes det også andre utfall ettersom Høyesterett for eksempel kan velge å sende saken tilbake til lagmannsretten, men ofte kan det likevel bety en *de facto* seier for en av partene fordi retten i sin dom legger føringer på hvordan underretten skal forstå loven.

H4: Dommerne er mer tilbøyelig til å votere for parten som har tapt i tingrett og vunnet lagmannsretten.

3.6.3 Dissens i lagmannsretten

Lagmannsretten er en uavhengig rettsinstans som befinner seg over tingretten, men under Høyesterett i Norges rettshierarki. Retten består alltid av flere medlemmer som, i likhet med Høyesterett, nedlegger sitt eget votum. Flertallets avgjørelse blir stående som rettens domsavsigelse og mindretallets konklusjon fremgår som dommens dissenterende votum.

Det er rimelig å påstå at når en dommer nedlegger dissens er det fordi dommeren ønsker å kommunisere til andre rettsinstanser at det eksisterer uenighet om sakens rettslige prinsipper (Bentsen 2012:11, Skoghøy 2014, de Mesquita og Stephenson 2002). Med andre ord, når lagmannsretten ikke lykkes ved å tale med en stemme og fatter en dom med dissens på resultatet, signaliserer de til Høyesterett at det finnes ulike juridiske synspunkter og ulike måter å løse saken på.

På samme måte som at en dommer i Høyesterett kan velge å si seg enig med enten tingretten eller lagmannsrettens dom, dersom disse instansene kommer frem til ulike resultat, kan dommerne også velge å vektlegge en godt begrunnet dissens fra lagmannsretten. Dette var eksempelvis tilfellet i Rt-1966-510 som omhandlet hvorvidt det var adgang til å nedgradere lønnsvilkårene til en kontorsjef etter sammenslåingen av Oslo og Aker kommune. Her valgte rettens flertall blant annet å legge vekt på dissensen til den konstituerte lagdommeren, Lilly Bølviken⁴⁵:

«Jeg har funnet avgjørelsen tvilsom, men er blitt stående ved samme resultat som det dissenterende medlem av lagmannsretten, dommer Lilly Bølviken, og kan i det vesentlige slutte meg til hennes og for vesentlige deler også til byrettens begrunnelse.» (Dommer Gaarder i Rt-1966-510:512).

Det fremstår rimelig å påstå at dersom en eller flere dommere i lagmannsretten dissenterer kan det gi rettslig «ammunisjon» for dommere i Høyesterett til å kunne gi støtte den tapende,

⁴⁵ To år senere, i 1968, ble Lilly Bølviken oppnevnt til Høyesteretts første kvinnelige dommer.

og mest sannsynlig innankende part⁴⁶. Det er ingen teoretiske grunner at til en slik effekt skal være begrenset til dissenser i favør av kun offentlig eller kun privat part og dermed utformes en generell hypotese. Følgende tohalede hypotese utledes:

H5: Dommerne er mer tilbøyelig til å votere for en part dersom en eller flere dommere i lagmannsretten dissenterte i favør av denne parten.

3.6.4 Advokat til prøve

Som en prejudikatdomstol må Høyesterett ta hensyn til et bredt spekter av ulike rettskilder i hver enkelt sak. Når en sak ankommer Høyesteretts bord er det advokatenes oppgave ikke bare å fremme sin egen klients synspunkter, men i tillegg gi dommerne en detaljert gjennomgang av sakens faktum og dens rettslige grunnlag. For advokater som skal prosedere en sak for Høyesterett, stilles det derfor høye krav til kompetanse og dyktighet. Advokatprøven innebærer at den enkelte advokat stiller «til prøve» i en ordinær rettsak og deretter bedømmes enten dyktig eller udyktig ut i fra en rekke detaljerte kriterier, deriblant hans eller hennes «advokatoriske egenskaper» (Schei 2008). De kreves at man består to prøvesaker før man kan oppnå møterett for Høyesterett⁴⁷.

I følge teorien til Galanter (1974) kan dyktigheten på advokaten som prosederer saken for den enkle part være utslagsgivende for dommernes votering. En rekke forfattere, både innen juridisk og statsvitenskapelig forskningstradisjon, påpeker også at bedre rettshjelp kan være utslagsgivende for utfallet av en sak, også i Høyesterett (Zimmer 2013, Bragdø-Ellenes 2010, Ryssdal 2006)⁴⁸. Når en advokat har oppnådd møterett viser det at retten anser ham eller hun som kompetent (Skiple og Nadim 2014c). I den grad møterett kan regnes som et mål på kompetanse er det derfor grunn til å tro at disse advokatene i større grad er dyktigere til å overbevise dommerne med sin argumentasjon og dermed vinne saken for sin klient. Påstanden som testes her er derfor om *advokater til prøve*, i egenskap av å være mindre drevne eller erfarne advokater, i mindre grad er i stand til å overbevise dommerne sammenlignet med dem med møterett. I tråd med antagelsen om at ankemotparten generelt sett har noe større sjanse til

⁴⁶ Se også Rt-1978-1001, Rt-2002-1691 som eksempler på at Høyesteretts flertall vektlegger dissenser i lagmannsretten i sin domsavsigelse.

⁴⁷ Avgjørelsen fattes ved diskusjon eller stemmeavgivning under rådslagningen etter endte ankeforhandlinger (Schei 2008).

⁴⁸ I følge Fagernæs (2007) er forskjeller i styrkeforholdet mellom advokatene stort sett utjevnet når saken først kommer opp i Høyesterett.

å få medhold, ser analysen derfor kun på *ankende part* med advokat til prøve. Med bakgrunn i denne utredningen utledes derfor følgende tohalede hypotese:

H6: Dommere er mer tilbøyelig til å votere for den ene part dersom den andre partens advokat er til prøve.

3.6.5 Finansdepartementet anker

Domstolene i Norge skal være frie og uavhengige og alle parter som får sin sak prøvd for retten har krav på rettferdig og upartisk rettergang. Dette rettsprinsippet blir imidlertid satt på prøve når en privatperson eller organisasjon må forsvare seg mot en offentlig part, og da spesielt et av rikets mektige og ressurssterke statlige departementer. Som Bragdø-Ellenes påpeker har «Staten... normalt en overlegen finansiell situasjon, en lavere økonomisk prosessrisiko enn private og ofte en bedre advokat» (2010:504). Når dommerne i Høyesterett vurderer spørsmål fremmet av statlige departementer må de også ta hensyn til de konsekvensene som følger av en seier eller et nederlag til offentlig part⁴⁹.

I følge Galanters (1974) teori om partsegenskaper vil sterke parter ha et overtak over svake parter. Få departementet er her i samme stilling som Finansdepartementet som trolig er Norges mektigste og mest innflytelsesrike departement. Finansdepartementet spiller blant annet en avgjørende rolle i fordelingen av statlige midler noe som betyr at øvrige departement er forbeholdt Finansdepartementets bevilgning av midler (Finansdepartementet 2008). Som en statlig part nyter departementet også godt av en gjennomgående høy grad av troverdighet i retten (Zimmer 2013)⁵⁰.

Som tidligere nevnt er det en vesentlig forskjell på å være ankepart og ankemotpart, ettersom ankeparten jevnt over har noe dårligere sjanse for å få medhold i Høyesterett. Fagernæs (2007) påpeker også at den manglende evnen til å skille mellom ankepart og ankemotpart har vært en svakhet ved blant annet Ryssdals (2006) analyse av saker mellom offentlig og privat

⁴⁹ Her er det nærliggende å nevne plenumssaken Rt-2010-143 (Rederiskattdommen). Under skarp dissens ga Høyesterett rederiene medhold i at statens skattekrav var i strid med Grunnlovens § 97, noe som medførte staten et tap på hele 21 milliarder kroner (Bjørndal 2010). Selv om dette var en nokså unik sak illustrerer den hva som i ytterste konsekvens kan stå på spill – både for offentlig og privat part.

⁵⁰ I en skattesak fra 1960-tallet mellom Oslo kommune og en privatperson står det blant annet: «Finansdepartementet har erklært at departementet ikke kan godta lagmannsrettens dom som bindende avgjørelse for statsskattens vedkommende, men har samtykket i at en høyesterettsdom i saken mot kommunen skal være bindende også for statsskatteligningen» (Rt-1966-46).

part. Ettersom det offentlige er oftere er ankemotpart, og følgelig har vunnet i lagmannsretten, vil derfor «sannsynligheten for å vinne også i Høyesterett være større» (Fagernæs 2007). Ved kun å se på saker der det offentlige er den ankende part tar man dermed høyde for denne skjevheten.

I følge Galanter (1974) har sterke parter et strategisk overtak ved at de i større grad kan være selektive i hvilke saker de ønsker å anke videre⁵¹. Samtidig bør private ha en bedre sjanse til å vinne frem nettopp i *skatte og avgiftssaker*, som ofte er den typen saker Finansdepartementet fører for retten (Ryssdal 2006)⁵². Dette står i kontrast i blant annet Flynn (2005) som hevder skattemyndigheter generelt bør ha et overtak i disse sakene. Med bakgrunn i teori utledes derfor en enhalet hypotese:

H7: Dommere vil være mer tilbøyelig til å votere for den offentlige, innankende part, dersom det offentlige representerer Finansdepartementet.

3.6.6 Grunnlovsspørsmål

Jurister vil ofte påpeke at det er dommers tolkning av loven som har betydning for utfallet i Høyesterett. Når en sak omfatter et sentralt og viktig grunnlovsspørsmål vil en sak typisk sett bli fremmet for en «forsterket rett», enten som en storkammersak eller plenumssak. Grunnloven kan likevel komme inn som et juridisk «tolkningsmoment» også i ordinære saker med fem dommere. Her er det spesielt § 97, som forbyr mot *ex post facto*-lover og § 105, som krever full erstatning ved offentlig ekspropriasjon av eiendom, som er de mest betente og «politisk ladede» paragrafene, ettersom disse direkte omhandler forholdet mellom stat og privataktør, og setter grenser for Stortingets lovgivende makt.

Høyesterett trer også mest tydelig inn i den politikkutformende rollen når de behandler fremtredende saker som befinner seg i skjæringsflaten mellom typiske politiske eller juridiske spørsmål (Skiple, Gudbrandsen og Grendstad 2013:603). Dermed er det nærliggende å tro at i saker der disse viktige paragrafene er et tema, tvinges dommerne til å vurdere sakene i en større samfunnsmessig kontekst der de potensielt kan favorisere enten offentlige eller private interesser.

⁵¹ Fagernæs (2007) hevder imidlertid at Regjeringsadvokaten ofte avstår fra å anke saker selv om de er sikre på å vinne, til fordel for «svake» saker der det er behov for prinsipiell avklaring.

⁵² Også ulike «skattekontor», som er underlagt Finansdepartementet fører skattesaker for retten. Se 6.1 for en nærmere gjennomgang.

Følgende tohalede hypotese utledes:

H8: Saker med referanse til Grunnlovens § 97 eller § 105 har en effekt på votering.

3.6.7 Makroøkonomiske forhold

I den amerikanske konteksten har det av flere blitt fremmet en antagelse om at det er en sammenheng mellom *tilstanden i makroøkonomien* og hvordan dommere voterer. En del av denne forskningen har vært teoretisk betinget (Brennan et al. 2009) mens andre har undersøkt slike sammenhenger empirisk, ved hjelp av makroøkonomiske nøkkeltall. Caporale og Winter (2002) finner blant annet en positiv sammenheng mellom økning i inflasjon og konservative domsavsigelser.

Brennan et al. (2009) hevder at dommere i Høyesterett – på lik linje med velgerne – har en preferanse for en *sterk og voksende økonomi*: «Justices prefer national prosperity to an economy plagued by high unemployment, high inflation, and low productivity» (Staudt et al. 2010:91). På 1930-tallet fremholdt den amerikanske Høyesteretten en bastant motstand mot nesten samtlige av president Roosevelts New Deal-lover, og anså dem som grunnlovsstridige. I 1937 valgte retten imidlertid å tre til side og tillate reformene. I følge Staudt et al. (2010:90) valgte retten å endre kurs fordi det fremmet deres preferanser for en sterk økonomisk utvikling.

Det er eksempler på at også norske dommere fremstår opptatt av å opprettholde en sterk økonomi. I *Borthen-dommen* (Rt. 1996 s. 1415)⁵³ påpeker dommer Schei at «[d]et er åpenbart at det ved lov må kunne foretas vidtgående endringer i folkepensjonens rettigheter og ytelser om vi skulle få en vesentlig forverring av samfunnsøkonomien» og sier videre at det vil være potensielt «ødeleggende for samfunnsøkonomien» om man skulle tolke Grunnlovens § 97 strengt her og begrense lovgivers makt. Schei fremhever også betydningen av «trygghet og forutberegnelighet for økonomi og levestandard» og legger dette til grunn når han, i denne saken, valgte å tolke grunnloven på en innskrenket måte. Uttalelser fra dommerne i *Gullklausul II-dommen* (Rt-1962-369) gir også støtte til antagelsen om at også dommere er reflekterte og gjør seg bevisste tanker over hvordan bestemte domsavsigelser kan ha betydning for økonomien som helhet (se 2.4).

⁵³ Plenumsdom.

Det er altså rimelig å undersøke hvorvidt makroøkonomiske faktorer påvirker dommeradferd. Litteraturen gir imidlertid ingen klare føringer på den forventede retningen av en slik effekt ettersom ulike studier kommer frem til ulike resultater (Brennan et al. 2009, Staudt et al. 2010, Caporale et al. 2002). Det kan tenkes at en dommer med sterke preferanser for en sunn økonomisk utvikling kommer til å være tilbøyelige til å votere for både den offentlige og private part dersom arbeidsledigheten går opp eller ned⁵⁴. Det er nærliggende å anta at dommere først og fremst vil respondere på økonomiske kriser eller når arbeidsledigheten går opp. I utgangspunktet er dette også en indikasjon på at økonomien går noe dårligere. Økning i arbeidsledighet er i tillegg ansett som en «etterslepene» eller «motsyklisk» indikator for tilbakegang i økonomien slik at aktører i økonomien allerede kan ha en oppfatning om en nedadgående tendens (Moffatt 2015).

Følgende tohalede hypotese utledes:

H9: Økning i arbeidsledigheten har en effekt på votering.

3.7 Kontrollvariabler

Ettersom oppgavens analytiske fokus er på saksnivå-variabler, inkluderes fire saksnivåvariabler som kontroll⁵⁵. Valg av kontrollvariabler begrunnes ut i fra teoretiske hensyn, der de enkelte variablene har vært vist en mulig effekt i tidligere analyser av dommeradferd i Høyesterett på det økonomiske saksfeltet. Tabell 2 viser en oversikt over kontrollvariablene på saksnivå med forventet retning.

⁵⁴ Som Young og Blondel (2009) korrekt påpeker kan likevel tilstanden i økonomien være et «gyldig» juridisk tolkningsmoment for en dommer i en spesifikk sak, men i den grad dette er tilfellet, er votumet likefrem et utledet resultat av økonomien i seg selv. Tilstedeværelsen og anvendelsen av juridisk metode vil altså ikke automatisk ekskludere den potensielle betydningen dommerne velger å tillegge makroøkonomiske faktorer.

⁵⁵ Det må presiseres at individnivå-variabler av metodiske årsaker ikke evner å kontrollere for de forklaringsvariablene som her undersøkes på saksnivå ettersom individnivå-variabler kun kan forklare variasjon i dissenssaker og inkluderes derfor for å for å kunne ta hensyn til og forklare også denne variasjonen. Se metodekapittelet for en nærmere redegjørelse.

Tabell 2. Oversikt over kontrollvariabler på saksnivå

<i>Teori</i>	<i>Variabel</i>	<i>Forventet retning</i>
Votering	<i>Dissens</i>	-
Kollegium	<i>Majoritet av kvinner</i>	-
	<i>Majoritet av sosialdemokratisk utnevning</i>	+
	<i>Majoritet av Lovavdelingen</i>	+

3.7.1 Kontrollvariabler på saksnivå

Dissens i Høyesterett

Når en dommer tar dissens avviker hans eller hennes votum med flertallet i retten. Skiple et al. (2014a) finner at dommere som dissenterer i økonomiske saker langt oftere legger ned sitt votum for den offentlige parten, noe som innebærer at saker som er avgjort med dissens i større utstrekning innebærer at den private parten har fått medhold i disse sakene.

Kollegium

Den siste kategorien av hypoteser tar hensyn til effekter som oppstår fra sammensetningen av dommere i den enkelte sak, også kjent som *paneleffekter* eller *grupp-effekter*, som omtalt i 3.5. Paneleffektene utledes empirisk ved å undersøke betydningen av når et flertall i dommerkollegiet innehar de samme sosiale egenskapene. Skiple et al. (2014b:17) finner blant annet at en *majoritet av kvinnelige dommere* i panelet øker tilbøyeligheten til å votere i favør av den private part. I tillegg finner forfatterne en antydende effekt av en *majoritet av dommere utnevnt av sosialdemokratiske regjeringer* i favør av den offentlige part. Ettersom det også foreligger sterke teoretiske forventninger om at dommere med yrkeserfaring fra Lovavdelingen vil være tilbøyelig til å votere i offentlig favør, er det hensiktsmessig og også kontrollere for effekten av panel med *majoritet av dommere med erfaring fra Lovavdelingen*.

3.8 Forklarings- og kontrollvariabler på individnivå

Forklaringsvariabler på individnivå er viktig fordi det er den enkelte dommer som selv nedlegger et personlig votum og fordi det er rimelig å anta at det finnes sammenhenger mellom egenskaper ved dommer og utfallet av votering (Gibson 1983). Denne antagelsen er

også trygt forankret i den norske litteraturen på dommeradferd som i all hovedsak bygger på en forutsetning om en sammenheng mellom beslutning og beslutningstager (Grendstad et al. 2015). I tillegg kan ikke egenskaper ved en enkelt sak forklare dissenterende votum innad i en sak noe som gjør det både hensiktsmessig og nødvendig og inkludere individnivå-variabler i analysen (Skiple 2015)⁵⁶.

Også variabler som ikke har vist tydelige effekter i tidligere analyser og det dermed ikke er knyttet sterke teoretiske forventninger til, inkluderes i analysen. Dette kommer av hensyn til å kontrollere for bakenforliggende faktorer. Selv variabler som ikke i seg selv er signifikante i en regresjonsanalyse kan likevel bidra til å kontrollere for andre spuriøse sammenhenger (Skog 2004:41-45).

Tabell 3 viser en oversikt over forklarings- og kontrollvariabler på individnivå som er inkludert i analysen.

Tabell 3. Oversikt over forklarings- og kontrollvariabler på individnivå

<i>Teori</i>	<i>Variabel</i>	<i>Forventet retning</i>
Bakgrunnsmodell	<i>Lovavdelingen</i>	+
	<i>Riksadvokaten</i>	+
	<i>Regjeringsadvokaten</i>	+/-
	<i>Jusprofessor</i>	-
	<i>Privatpraktiserende</i>	+/-
	<i>Dommer i underretten</i>	+/-
	<i>Født i Oslo</i>	+/-
Posisjon i kollegiet	<i>Justitiarius</i>	-
	<i>Konstituert dommer</i>	+
Holdningsmodell	<i>Sosialdemokratisk utnevnt</i>	+

⁵⁶ Se metodekapittelet for en nærmere gjennomgang av dette.

Yrkeserfaring, sosial bakgrunn og posisjon i kollegiet

I henhold til *bakgrunnsmodellen* blir dommerne formet av sine tidligere yrkeserfaringer, og tar disse med seg inn i rettsalen når de voterer i en sak (Tate et al. 1991). Dommerne som blir ansatt i Høyesterett rekrutteres fra både offentlig og privat sektor, dog er det stadig en markant overvekt av dommere med bakgrunn i sentraladministrasjonen (Kjønstad 1999:100). De siste tiårene har imidlertid både dommernes sosiale og yrkesmessige bakgrunn blitt mer variert, i tråd med at større sosialt og yrkesmessig «mangfold» har blitt et uttalt mål i rekrutteringsprosessen (Grendstad, Shaffer og Waltenburg 2013b).

En stor andel dommere inntar retten med yrkeserfaring fra *Lovavdelingen*, en avdeling innen Justis- og beredskapsdepartementet som utformer nye lover og forskrifter, i tillegg til å gi juridiske råd til regjeringen og departementene. Dommere med denne bakgrunnen har tidligere vist seg å uttrykke en mer *offentligvennlig adferd* i saker der det offentlige er en part (Grendstad, Shaffer og Waltenburg 2011b).

Flere dommere har også yrkeserfaring som advokater ved *Riksadvokaten*, samt hos *Regjeringsadvokatens kontor*. Riksadvokaten tar ut tiltale, starter etterforskning og fremmer straffesaker for retten. Regjeringsadvokaten er imidlertid den som fører sivile saker for retten på vegne av staten. Sakene kan enten føres av regjeringsadvokaten personlig, en advokat ved kontoret eller av en innleid advokat. Begge disse embetene utgjør – sammen med Lovavdelingen – «den sentrale justisforvaltningen» (Nadim 2013). Flere dommerne har som advokater ved disse embetene personlig prosedert saker foran Høyesterett før de selv inntok benken. Flere studier finner en effekt av bakgrunn fra Riksadvokatembetet i favør av den offentlige part (Skiple et al. 2014a, Skiple et al. 2014c). Effekten av bakgrunn som Regjeringsadvokat har vært noe mer usikker (Skiple et al. 2014a, Skiple et al. 2014b, Skiple 2012). Denne inkluderes derfor i analysen som kontroll.

Yrkeserfaring som *jusprofessor* er også en betydningsfull erfaring. Før Carsten Smith ble oppnevnt til justitiarius i 1991 var ingen tidligere jusprofessorer blitt oppnevnt til Høyesterett. De senere årene har imidlertid flere med denne bakgrunnen ankommet retten, og i 2011 var hele fire dommere forhenværende professorer. Jusprofessorer synes å være mer tilbøyelig til både å dissentere oftere og votere i favør av den private part (Skiple et al. 2014b). Dette kan komme av at dommere med bakgrunn fra *akademia* i større grad enn andre har et mer

mangfoldig syn på juridiske spørsmål, og i større grad enn andre er villig til å argumentere for dette (Grendstad et al. 2015:4:18).

Tidligere analyser av dissenssaker fant en effekt av at dommere *født i Oslo* i større grad er tilbøyelig til å votere i favør av offentlig part (Grendstad, Schaffer og Waltenburg 2011a). Antagelsen er her at disse dommerne, som er født og oppvokst i landets hovedstad, i større grad vil identifisere seg med offentlige interesser, sammenlignet med de som har sitt utspring fra «periferien» (Grendstad et al. 2011a). Senere analyser, som studerer lengere tidsperioder, har imidlertid ikke funnet en signifikant effekt (Skiple et al. 2014a, Jacobsen 2012). Litteraturen gir ingen tydelige forventinger knyttet til yrkesbakgrunn som *privatpraktiserende advokat* eller *tidligere dommer i tingretten eller lagmannsretten* (Skiple et al. 2014a, Skiple et al. 2014b). Samtlige variabler inkluderes derfor i analysen som kontroll.

I tillegg til de overnevnte bakgrunnsfaktorene er det knyttet teoretiske forventninger til at den enkeltes dommers *posisjon i avdelingskollegiet* forventes å ha en effekt på votering. Skiple et al. (2014a:19) finner blant annet at *justitiarius* er mer tilbøyelig for å votere for den private parten når han deltar i et dommerpanel. Samtidig finner han en effekt av å opptre i retten i egenskap av å være en *konstituert dommer*, i favør av offentlig part. Disse dommerne «som kun er inne i den rettsutviklende varmen en kort stund» (Skiple et al. 2014a:19) synes dermed å være mer varsomme med å votere for den private parten. Den motsatte tendensen kan altså spores hos *justitiarius* som i motsetning til de konstituerte dommerne har den høyeste tenkelige grad av jobbsikkerhet.

Utnevningsregjering

Som omtalt tidligere i oppgaven har tidligere analyser av dommeradferd i Norges Høyesterett tatt utgangspunkt i *Holdningsmodellens* påstand om en sammenheng mellom den enkelte dommers ideologi og votum. Et hovedfunn i disse analysene har vært en påvist effekt av *utnevningsregjering*, der dommere utnevnt av sosialdemokratiske regjeringer er mer tilbøyelige til å votere i favør av den offentlige part i forhold til dem utnevnt av borgerlige regjeringer (Grendstad et al. 2011c, Bentsen et al. 2012, Skiple et al. 2014b). Utnevningsregjering har her blitt ansett som en *proxy* eller «stedfortreder» for dommernes ideologi. Denne antagelsen er ikke uproblematisk og har vært gjenstand for gjentatt kritikk,

spesielt fra det juridiske miljøet som generelt har vært svært skeptisk til premissene bak dette funnet (Sunde 2012a)⁵⁷.

Denne årsakssammenhengen har derimot ikke vært robust på tvers av sakstype og tidsperiode. Funnet har vært mest fremtredende i nettopp økonomiske saker der offentlige er part mot private aktører (Skiple 2012:2). Senere analyser av generelle sivile saker har ikke klart å gjenspeile denne effekten, noe som kan indikere at den antatte ideologiske dimensjonen kun «vekkes til live» når dommerne i Høyesterett står ovenfor en økonomisk sak (Skiple et al. 2014a, Grendstad et al. 2015).

⁵⁷ Se 3.3 for en nærmere redegjørelse av dette.

4. LOGISTISK FLERNIVÅANALYSE

Dette kapittelet beskriver oppgavens metodiske rammeverk. Et godt utgangspunkt i alle analyser er å la teori og problemstilling legge føringer på valg av metode (Skog 2004). Derfor vil jeg her vil argumentere for at en kvantitativ tilnærming og logistisk flernivåanalyse er hensiktsmessig for å besvare problemstillingen.

Først omtales bruken av et kvantitativt forskningsdesign. Deretter gjør jeg rede for bruken av logisk flernivåanalyse i denne analysen. Videre i kapittelet omtales tidsaspektet i relasjon til metoden, den analytiske strategien, datahensyn og til slutt premissene for hypotesetesting.

4.1 *Forskningsdesign*

Forskning på dommeradferd må ta utgangspunkt i at fenomenet som studeres – utfallet av dommernes beslutningsprosess – finner sted i en delvis lukket institusjonell setting. Dommere er i all hovedsak ikke åpne om sin virksomhet noe som gjør kvalitative studier mindre ideelle da slike metoder ofte krever en viss nærhet til observasjonsenheten (Luke 2004:2). Gitt at problemstillingen innebærer å undersøke større tendenser over en lengere tidsperiode og observasjonsenhetene må studeres på avstand er det naturlig å ta utgangspunkt i en kvantitativ tilnærming ved analyse av dommeradferd. Kvantitativ tilnærminger har også vært den foretrekkende metoden for de fleste tidligere analyser av dommeradferd, både av jurister og statsvitere (Østlid 1988, Grendstad et al. 2015, Nadim 2013).

I samfunnsvitenskapelig forskning ønsker vi både å forstå og forklare sosiale fenomener. Målet er å avdekke årsakssammenhenger og påvise kausale årsakssammenhenger. Det er delte oppfatninger om hvordan kausalitet kan påvises og hvilke forskningsdesign som er best egnet til å oppnå dette (Brady og Collier 2004, Tuft 2013). I følge Epstein og King (2002:7) er det spesielt viktig å følge god praksis for empirisk forskning innen studier av dommeradferd fordi resultatene fra denne forskningen i stor grad kan påvirke samfunnets syn på landets domstoler og ha implikasjoner for hvordan disse institusjonene utvikler seg⁵⁸.

⁵⁸ Dette poenget er gjort for det amerikanske feltet, men må også sies å gjelde i den norske konteksten. Som tidligere nevnt er den norske forskningen på dommeradferd blant annet blitt referert til i Stortingsdebatter i forbindelse med forslag om å gi Stortinget en formell rolle i å godkjenne kandidater til Norges Høyesterett (Anundsen et al. 2013).

Det er åpenbare forskjeller mellom den juridiske metode og statistiske metoder, ikke bare med hensyn til fremgangsmåte, men også med tanke på hvilke resultater man generelt sett kan forvente å oppnå. Empiriske studier av utfall og votum har sin styrke i å kunne avdekke større, generelle tendenser og sammenhenger som ikke nødvendigvis vil fremgå av å analysere de samme domsavsigelsene med juridisk metode, der fortrinnet ligger i å studere og forstå innholdet i dommernes begrunnelse (Friedman 2006:265-266). En analyse av votum vil for eksempel ikke kunne si stort om betydningen av den enkelte dom for utviklingen av gjeldene rett:

«We readily acknowledge the limitations of a study, like ours, that would have treated the most famous case in American history as simply "Marbury loses," without any concern for what John Marshall actually said in reaching that result» (Ruger, Kim, Martin og Quinn 2004:1162-1163).

Det er dermed viktig å presisere at bidraget til den empiriske forskningen på dommeradferd er – ut i fra rent epistemologiske premisser - ulik den fra den juridiske metoden. Resultatene kan likevel gi innsikt i andre samfunnsmessig betydningsfulle forhold, som domstolenes uavhengighet, forholdet mellom stat og borger (Friedman 2006) og - i denne oppgaven – konflikten mellom offentlige og private interesser i domstolene.

4.2 Logistisk flernivåanalyse av dommeradferd

Svært mange fenomener som er relevant å studere for samfunnsforskere involverer samhandling mellom individer og kontekst eller grupper (Luke 2004). Adferd kan ofte ikke kun forklares ved henvisning til individuelle egenskaper, men forutsetter ofte at man tar hensyn til at beslutningstagere blir påvirket av den konteksten individene opererer innenfor. Dette er også tilfellet for voteringene i Norges Høyesterett der stemmegivningen skjer innenfor rammene av en rettslig kontekst der sakens fakta, partsforhold og sammensetningen av dommerpanelet varierer mellom hver sak. Det hierarkiske forholdet mellom *dommer* og *sak* reflekteres i datastrukturen, der individuelle votum er «nøstet» inn i saker. Det enkelte dommervotum er også *binært*, med et votum for eller mot den offentlige part. Derfor benyttes *logistisk flernivåanalyse* som metode i denne oppgaven⁵⁹.

⁵⁹ Fordi en binær avhengig variabel bryter forutsetningen om kontinuerlige verdier benyttes den logistiske varianten av flernivåanalyse som tar hensyn til dette (Hox 2010).

Flernivåmodeller er generelt sett et foretrukket analytisk verktøy når man analyserer hierarkiske data (Rabe-Hesketh og Skrondal 2012, Snijders og Bosker 2012, Hox 2010:55). *Logistisk flernivåanalyse* har også vært den foretrukne metoden for studier av dommeradferd i Norges Høyesterett de siste årene (Skiple 2012, Skiple et al. 2014b, Bentsen 2012, Bergset 2013), og har også vært benyttet i den amerikanske litteraturen (Bartels 2005).

Det er dermed flere hensyn som taler mot bruken av en konvensjonell OLS-regresjon⁶⁰. Denne metoden baserer seg på forutsetningen om uavhengige observasjoner, noe som brytes ved bruken av hierarkiske data, og man risikerer å ende opp med korrelerte standardfeil. I tillegg står man i fare for å begå *økologisk feilslutning* der slutninger om grupper feilaktig tillegges individnivå (Luke 2004:6-7). Flernivåanalyse tar hensyn til avhengige observasjoner og korrelerte restledd samtidig som det gir analytiske fordeler ved at effekter på ulike nivå kan analyseres innenfor samme modell (Hox 2010, Luke 2004).

Dermed er det sterke både teoretiske og metodiske årsaker til å foretrekke logistisk flernivåanalyse for å besvare problemstillingen. *Teoretisk* argumenteres det for bruken av flernivåanalyse med at fenomenet som studeres – dommeradferd - er sterkt betinget av den saksrelaterte konteksten. Flernivåanalyse er også hensiktsmessig ut i fra *metodiske* hensyn fordi dette best tar hensyn til den hierarkiske datastrukturen.

Fokuset i denne oppgaven ligger primært i å analysere saksegenskaper, og henholdsvis finne ut av hvilke variabler som kan forklare variasjon på mellom grupper – altså saker. Det er imidlertid slik at saksegenskaper kun er egnet til å forklare variasjonen mellom saker og ikke innad i saker, altså i dissenssaker, der dommerne kommer frem til ulike resultater. Dette er fordi den enkelte sak kun kan ha *to utfall* - enten i favør av offentlig eller privat part, noe som utgår av *flertallet* av dommervotum. Det enkelte, dissenterende votum, kan dermed ikke forklares av variasjon på *saksnivå*, men må forklares med egenskaper på *individnivå*.

4.2.1 Forutsetninger for logistisk flernivåanalyse

I likhet med andre metoder, som den velkjente OLS-regresjonen, er det visse forutsetninger som ligger til grunn for modellspesifiseringen som ikke bør brytes. Brudd på disse

⁶⁰ Det finnes statistiske metoder tilknyttet blant annet OLS og ANOVA som tar hensyn til korrelerte standardfeil, men med en nøstet struktur ender man likevel opp med estimater som har kunstig lave standardfeil og vanskeliggjør korrekt signifikanstesting (Luke, 2004).

forutsetningene kan ha konsekvenser med hensyn til validitet og kan i verste fall medføre feilaktige kausalslutninger (Aguinis, Gottfredson og Culpepper 2013:1504). De tradisjonelle forutsetningene om kontinuerlige verdier, normalitet og homoskedastisitet brytes ved inkluderingen av dikotome variabler (Hox 2010:112). Dette blir imidlertid hensyntatt ved bruken av *logistisk* flernivåanalyse. Andre hensyn knyttet til bruk av dikotome variabler og utfordringer tilknyttet utvalget omtales i henholdsvis 4.5 og 5.3.

En annen sentral forutsetning er fravær av *multikollinearitet*. Variablene som er benyttet i utvalget er testet for multikollinearitet ved hjelp av VIF-tester. For enkeltvariabler regnes verdier over 10 som problematisk, mens et en gjennomsnittlig VIF som er langt større enn 1 regnes som en mulig indikasjon på multikollinearitet (Acock 2014:288). I henhold til disse testene fremstod ikke multikollinearitet som et problem med oppgavens variabler⁶¹. Samtidig må det tas et forbehold ved at VIF-tester er tilpasset OLS-regresjoner og ikke nødvendigvis er like velegnet for logistiske flernivåmodeller.

4.3 Tidsaspektet i datasettet

Fordi votaene behandles som unike og uavhengige observasjoner er ikke tid egentlig en faktor i analysen. Hvert votum regnes her som en unik observasjon, uavhengig av andre enheter. En dommers votum er heller ikke sammenlignbare over tid. Dette legger begrensninger på oppgavens generaliseringspotensiale tilknyttet utfordringer med ekstern validitet (se også 5.3).

Det kan hevdes at dette er problematisk ettersom voteringer i en sak kan sies å være tilknyttet et bestemt prejudikat, fastlagt i en tidligere dom. Prejudikatsvirkningen regnes som langt mindre bindene i norske domstoler sammenlignet med britiske og amerikanske domstoler (Boe 2010:143), men bør ideelt sett tas høyde for i fremtidige analyser, i den grad det lar seg gjøre å operasjonalisere.

4.4 Analytisk strategi

Den analytiske strategien som legges til grunn for modellspesifikasjon er i all hovedsak basert anbefalingene til på Hox (2010), Aguinis et al. (2013) og Greene (2012). Hox legger til grunn en trinnvis tilnærming der forklaringsvariabler blir introdusert enkeltvis og deretter beholdes eller forkastes underveis i modelloppbyggingen basert på statistiske tester. Et problem med denne fremgangsmåten er man risikerer å ende opp med en underspesifisert modell ved å

⁶¹ Se tabell i appendiks.

forkaste variabler som i en senere modell ville vist forklaringskraft. Dette hensynet er spesielt relevant i denne analysen av saksegenskaper ettersom kausalrekkefølgen til de ulike forklaringsvariablene er høyst usikker (Greene 2012:178-179). I denne oppgaven vil dermed kategorier av forklaringsvariabler legges til i en trinnvis oppbygning mot en *generell modell*, der forklaringskraften til hver enkelt modell kan evalueres underveis. Et mulig problem med denne fremgangsmåten er likevel at det øker risikoen for å begå Type I-feil, som beskrevet i 4.6.

Steg 1 innebærer å introdusere den avhengige variabelen inn i en *tom modell*⁶², uten noen forklaringsvariabler. Dette er fruktbart fordi det gir et startmål på *intraklassekorrelasjon* (IKK). Dette målet går fra 0 til 1 og beskriver hvor mye av variasjonen som er *mellom grupper* – eller i dette tilfellet, mellom saker, ikke mellom dommere. En lav IKK-verdi indikerer at det er lite variasjon mellom saker, mens en høy verdi indikerer at det er mye variasjon mellom sakene. I følge Kahn (2011) er det hensiktsmessig å vurdere flernivåanalyse selv med en IKK-verdi på 0,1. Dersom den er lavere enn dette er det trolig tilstrekkelig med en enklere OLS-regresjon (Aguinis et al. 2013:1497). IKK vil gå noe ned etter hvert som mellomaksvariasjon blir «forklart» av variablene, men er ikke egnet til et mål på forklart varians (Hox 2010).

I steg 2 av analysen utforskes variabler på saksnivå og introduseres stykkevis inn i modellene i henhold til de teoretiske kategoriene. Variabler tilknyttet panelsammensetningen inngår i dette steget i analysen ettersom disse variablene befinner seg på saksnivå. Alle hypotesene i denne oppgaven er knyttet til dette nivået. *I steg 3* innføres forklaringsvariabler på individnivå inn i modellen. Ved å inkludere variabler på både saksnivå og individnivå kan analysen forklare variasjon både *mellom saker* og *mellom dommere*. Ettersom det ikke foreligger noen teoretiske forutsetninger for å undersøke varierende helningsledd mellom sakene eller kryssnivåinteraksjoner begrenses analysestrategien til disse tre stegene.

4.5 Modellspesifikasjon og variabelhensyn

I denne oppgaven er hovedsakelig dikotome variabler inkludert i analysen, som enten indikerer tilstedeværelse eller fravær av et gitt fenomen. Et av hensynene man må ta med «dummy»-variabler er at man må ekskludere en tilstrekkelig stor andel kategorier eller observasjoner for å skape en referansekategori. Denne referansekategorien bør være teoretisk

⁶² Også omtalt som en *naiv modell* og en *intercept-only model*.

betinget ut i fra hva man ønsker å kontrastere variabelen med. Ved uforsiktig modellspesifisering risikerer man å få lineær avhengighet mellom variablene⁶³ og dermed ustabile og urimelige koeffisient-estimer (Treiman 2009:121). Dette understreker viktigheten av å avgrense analysene i henhold til teoretiske forventninger og unngå å konstruere modeller uten forankring i litteraturen.

4.6 Hypotesetestning og modellsammenligning

For å evaluere resultatene i en statistisk analyse er det hensiktsmessig å definere et signifikansnivå⁶⁴ i forbindelse med hypotesetesting. I denne oppgaven settes dette nivået til *fem prosent* ($p < .05$). Hypotesetesting innebærer å ta stilling til om man vil forkaste eller beholde nullhypotesen eller akseptere den alternative hypotesen⁶⁵. En risiko ved å velge et for høyt (liberalt) signifikansnivå er at man kan begå en *type I-feil* som og feilaktig avviser nullhypotesen. Et for lavt (konservativt) signifikansnivå åpner imidlertid opp *type II-feil*, der man feilaktig forkaster den alternative hypotesen. Generelt sett er det mer alvorlig å begå en type I-feil enn type II-feil (Midtbø 2007:65). Ettersom denne analysen er utforskende i natur er det likevel ikke ønskelig å blankt avvise årsakssammenhenger med mulig *substansiell signifikans*, der effekten er sterk og opptrer i tråd med teoretiske forventninger (Midtbø 2007:67). Selv om en hypotese formelt sett avvises er det derfor fremdeles viktig å diskutere ikke-signifikante av teoretisk og analytisk verdi.

Ettersom utvalget i denne oppgaven er å regne som tilnærmet populasjonsdata kan det hevdes at konvensjonell signifikanstesting har utspilt sin rolle ettersom man ikke nødvendigvis generaliserer til et større univers. Signifikansnivået kan her tolkes på forskjellige måter, deriblant kan ikke-signifikante resultat tolkes som *tilfeldige målefeil* i analysen (Henkel 1976:85-86). I følge Rubin (1985:519) kan man også hevde at samfunnsforskere ikke egentlig har å gjøre med «sanne» populasjonsutvalg og at man dermed heller ikke kan se bort i fra signifikanstesting.

For å kunne evaluere de ulike modellspesifikasjonene er det relevant å inkludere ulike mål på modellspesifikasjon. Informasjonskriteriene *Akaike's information criterion* (AIC) og *Schwartz's Bayesian information criterion* (BIC) gir tolkbare tall som muliggjør en relativ sammenligning av modellene og gir en indikasjon på hvilken av modellene som er best

⁶³ En situasjon der en uavhengig variabel er en nøyaktig funksjon av andre uavhengige variabler.

⁶⁴ Dette er relatert til valg av *kritisk verdi*, som baserer seg på T, F eller Z-verdier (Midtbø 2007:62)

⁶⁵ Det er delte meninger til hvorvidt «konvensjonell» hypotesetesting har utspilt sin rolle i samfunnsvitenskapelige studier. Se blant annet Gill (1999) for en grundig gjennomgang av temaet.

spesifisert. For begge informasjonskriteriene indikerer lavere tall en bedre modellspesifikasjon, i tillegg til at begge korrigerer for modellkompleksitet. AIC og BIC er basert på noe forskjellige utregningsmetoder, der BIC generelt sett er mer konservativt enn AIC ettersom den «straffer» inkluderingen av flere parametere hardere (Field 2009:307, Treiman 2009).

5. DATA

I dette kapittelet presenterer jeg datagrunnlaget for oppgavens analyse. Først gjør jeg generelt rede for datagrunnlaget og deretter datainnsamlingen som er gjennomført i anledning denne oppgaven., samt en redegjørelse for utvalg og tidsavgrensning. Resten av kapittelet beskriver operasjonaliseringen av de enkelte variablene benyttet i analysen.

5.1 Datagrunnlag

Dataene benyttet i denne oppgaven består av data hentet fra Database for dommeradferd i Norges Høyesterett (Doranoh), utviklet av Gunnar Grendstad, William Shaffer og Eric Waltenburg, med bistand fra studenter, forskere og akademikere innen både statsvitenskap og jus. Databasen dekker informasjon om og rundt domsavsigelser og dommere i Norges Høyesterett fra 1945 til 2015, og blir kontinuerlig oppdatert og vedlikeholdt med ny informasjon. Doranoh er trolig den mest omfattende og detaljerte databasen om dommeradferd innenfor Skandinavia, og er sammenlignbar med den omfangsrike og anerkjente amerikanske *U.S. Supreme Court Database* (Grendstad et al. 2015:12-13).

5.2 Datainnsamling

I forbindelse med skrivingen av denne oppgaven har jeg, sammen med medstudent, Roald Kalheim, utført en betydelig mengde datainnsamling for å tilføre mer informasjon om sakene i databasen⁶⁶. Arbeidet med datainnsamling har vært krevende både med hensyn til arbeidsmengden, tidsbruk og læringskurve. Selve datainnsamlingen tok i overkant av en måned å gjennomføre.

Samarbeidet med Kalheim har gått ut å sitte på samme kontor og manuelt kodet informasjon fra sakene ut i fra domsavsigelsene på Lovdata Pro, inn i ulike versjoner av en felles hoved-database ved bruk av databaseverktøyet Microsoft Access. I til sammen 398 saker er variabler tilknyttet sakshistorikk i lavere rettsinstanser kodet i felleskap ettersom disse sakene både var av en økonomisk karakter og stod mellom staten og en privat part og således var av sammenfallende interesse for våre respektive oppgaver.

⁶⁶ Kalheim (2015) undersøkte statsvennlig votering i sivile saker i perioden 1963-2014 med et analytisk fokus på saksegenskaper. To vesentlige forskjeller mellom våre to oppgaver var at Kalheim kun undersøkte saker med staten som part mens denne oppgaven inkluderer alle offentlige parter, inkludert saker med kommuner og fylkeskommuner, i tillegg til at denne oppgaven kun omhandler økonomiske saker, og ikke andre typer sivile saker.

Alle saksutfall i lavere rettsinstanser er kartlagt ut i fra en kvalitativ vurdering, i tillegg til variabler som registrerer dissens i lagmannsretten⁶⁷. Under dette inngår også variabler tilknyttet møterett for advokater og mer detaljert informasjon om partene, med utarbeidede koder for departement eller instanser som tidligere var gitt en generisk kode. I tillegg er det lagt inn informasjon på andre eksisterende variabler der dette manglet. Et kodingsskjema ble i forkant utarbeidet for disse variablene og en logg ble ført underveis med kommentarer til kodingsarbeidet, blant annet med hensyn til etterprøvbarhet (Epstein og Martin 2014:112). Under koding av utfall i underretten har tvilstilfeller blitt behandlet i felleskap. I tillegg til de overnevnte kodingene er det også utarbeidet variabler som kartlegger økonomiske sakstyper og graden av arbeidsledighet (mer om dette i 5.4).

Motivasjonen for å gjennomføre en slik ekstensiv datainnsamling baserte seg på to ting: For det første beror det på kunnskap fra tidligere analyser om at *egenskaper på saksnivå* i større grad enn *egenskaper ved dommerne* er sentralt for å kunne øke forståelsen av hva som kan forklare dommeradferd i Norges Høyesterett. For det andre er det ut i fra et ønske om å ta hensyn til den institusjonelle settingen Høyesterett opererer innenfor, deriblant ved å tilføre en komplett sakshistorikk fra de lavere rettsinstansene til den enkelte dom, i tillegg til å samle data som kunne gi svar på relevante spørsmål ut i fra forventinger i litteraturen. På denne måten har vi tatt jurister som Friedman (2006) på alvor når han argumenter for at empirikere innen dommeradferd bør ta seg tid til å innhente nye data som kan bidra til å si noe av normativ betydning for domstolene som institusjoner.

En generell utfordring å legge inn nye data i en eksisterende database er at man i stor grad er begrenset til å kunne kontrollere for validiteten til egne data. Ettersom informasjon har vært lagt inn av ulike personer over flere år er sjansene større for at det kan oppstå uoverensstemmelser med gamle og nye data. Dette er en generell utfordring med *relabilitet* ettersom dette kan innebære inkonsistente kodinger. Spesielt *kodingen av parter* er utfordrende med tanke på både relabilitet og *validitet*. Ettersom partskodingen er basert på til dels ganske brede kategorier kan spesifikke parter også kunne påføres ulike verdier. Dette kan gjøre det vanskelig å omtale visse parter med en høy grad av presisjon. «Skattekontorer», som omtales i kapittel seks, er et godt eksempel fordi det kan referere til svært mange forskjellige

⁶⁷ Jeg kodet også for dissens i tingrett ettersom dette av og til forekom i tidligere tider, men grunnet et relativt lavt antall observasjoner valgte jeg å unnlate å ta dette med i den endelige analysen.

parter⁶⁸. Dette er trolig noe man bør være spesielt bevisst på i denne typen analyser for å unngå feilaktige slutninger om visse parter.

5.3 Utvalg og tidsperiode

Datasettet i denne oppgaven består av alle indentifiserte økonomiske saker mellom en privat og offentlig part med et identifiserbart utfall i perioden 1963 til 2014⁶⁹. Det totale antallet saker i perioden er 804 og antall votum (enheter) er 4020, og strekker seg altså over en tidsepoke på 51 år. Alle saker er domsavsigelser med fem dommere i panel. Plenumssaker og storkammersaker er ikke inkludert ettersom dette regnes som svært spesielle saker, og dermed lite hensiktsmessig å studere disse samtidig med vanlige fem-dommer saker.

Antall enheter i dette utvalget er godt over tilstrekkelig for å kunne gjennomføre flernivåanalyse (Hox 2010:237). En generell fordel med at utvalget er *large-N* er at det minimerer sjansen for å finne tilfeldige korrelasjoner (Epstein et al. 2014:92). Utvalget kan karakteriseres som *populasjonsutvalg* ettersom det inneholder alle identifiserbare økonomiske saker i tidsperioden 1963 til 2014⁷⁰.

En hovedårsak til valg av tidsperiode er at det dekker et stort tidsrom og dermed gjør det mulig å avdekke større tendenser i en statistisk analyse. Samtidig dekker datasettet en tematisk interessant tidsperiode ved at 1963 er det første året med voteringer etter den banebrytende *Gullklausul II-dommen*, som beskrevet i 2.4.

En potensiell utfordring er at funn som blir gjort på økonomiske saksfelt i den angitte tidsperioden ikke uten videre er generaliserbart til andre saksfelt eller andre tidsperioder. Dette er imidlertid ikke et avgjørende problem med mindre vi ønsker å generalisere til saker eller dommere utenfor utvalget, noe som ikke gjøres i denne analysen. Det kan også hevdes at det er et problem at dommerne, gjennom ankeutvalget⁷¹, selv velger hvilke saker de ønsker gjennom en «siling» av innankede saker.

En annen potensiell utfordring knyttet til datautvalget er at Høyesterett som institusjon har endret seg i løpet av tidsperioden som studeres, som omtalt i 2.2. Det kan tenkes at det ut i fra

⁶⁸ «Skattekontor» kan referere til eksempelvis Skattedirektoratet, Sentralskattekontoret for storbedrifter, Oljeskattekontoret eller Sentralskattekontoret for utenlandssaker. I et fåtall saker refererer det også Rikstrygdeverket som part: Rt-1972-511 og Rt-1973-409.

⁶⁹ For variabelen *Arbeidsledighet* er også tall for 1962 benyttet som et referanseår.

⁷⁰ Sakene er identifisert av en jurist tilknyttet Donaroh-prosjektet. Det kan imidlertid ikke utelukkes at enkelte saker ikke har blitt identifisert og dermed ikke inkludert i datasettet.

⁷¹ Tidligere Kjæremålsutvalget.

dette finnes uoppdagede skjevheter i utvalget knyttet til tidsmessige endringer som det ikke tas hensyn til. Dette kan for eksempel dreie seg om bestemte tidsperioder da spesielle normer var dominerende i rettsvirksomheten⁷² (Friedman 2006:271). I denne oppgaven gjelder dette også for de lavere rettsinstansene ettersom resultater herfra spiller en sentral rolle i analysen. Det foreligger imidlertid få klare henvisninger i litteraturen til hva slags betydning institusjonelle endringer i domstolene burde utgjøre i denne sammenheng, eller hvordan det eventuelt skal tas hensyn til. Det kan imidlertid ikke avvises at dette potensielt kan være en feilkilde i oppgaven.

5.4 Operasjonalisering av variabler

Operasjonalisering handler om å knytte sammen abstrakte begrep til målbare variabler, og således knytte sammen teori og data (Midtbø 2007, Skog 2004). I tabell 4 fremgår en oversikt over operasjonaliseringen av både forklaringsvariabler og kontrollvariabler benyttet in denne oppgaven.

⁷² Et godt eksempel på dette er den såkalte *Lochner-epoken* (1897-1937) i amerikansk rettshistorie, der den Høyesterett praktiserte streng domstolskontroll ovenfor nye lover som utfordret det økonomiske prinsippet om *laissez-faire* (Sunstein 1987). Å inndele rettshistorien i epoker er heller ikke fremmed for norske forskere. Skiple et al. (2014a:18) setter for eksempel et skille mellom de «rettspolitiske periodene», post-Kløfta (1976-1990) og Smiths regime (1991-). Den siste perioden er av forfatterne karakterisert av en rettsutvikling som har styrket individuelle rettigheter.

Tabell 4. Operasjonalisering av forklarings- og kontrollvariabler

Teori	Variabel	Operasjonalisering
	AVHENGIG VARIABEL	
	<i>Votum offentlig</i>	1 = Votum for offentlig part 0 = Votum for privat part
	SAKSNIVÅ	
<i>Sakstype</i>	Skatt	1 = Skattesak
	Ekspropriasjon	1 = Ekspropriasjonssak
	Erstatning	1 = Erstatningssak
	Avtalerett	1 = Avtalerettslig sak
	Saksgang	
<i>Underrett</i>	Offentlig seier TR og LR	1 = Offentlig medhold både i tingrett og lagmannsrett
	Offentlig seier TR, tap LR	1 = Offentlig medhold i tingrett og tap i lagmannsrett
	Privat tap TR, seier LR	1 = Offentlig tap i tingrett og medhold i lagmannsrett
	Privat seier TR og LR	1 = Offentlig tap både i tingrett og lagmannsrett
	Dissens for privat LR	1 = Dissens i lagmannsretten til for privat part
	Dissens for offentlig LR	1 = Dissens i lagmannsretten til for offentlig part
	Partsegenskaper	
<i>Partsegenskaper</i>	Finansdepartementet anker	1 = Finansdepartementet er innankede part
	Prøveadvokat - privat anke	1 = Privat, innankende part har advokat til prøve
	Prøveadvokat - offentlig anke	1 = Offentlig, innankende part har advokat til prøve
	Saksegenskaper	
<i>Grunnlovsreferanse</i>	Grunnlovsreferanse	1 = Substansiell referanse til Grunnlovens § 97 eller 105
<i>Makroøkonomi</i>	Arbeidsledighet	Metrisk variabel. Økning eller nedgang i prosent
<i>Votering</i>	Dissens	1 = Dommen var ikke enstemmig på resultat
	Panelegenskaper	
<i>Kollegium</i>	Flertall kvinner	1 = Tre eller flere kvinnelige dommere i panelet
	Flertall sos.dem.	1 = Tre eller flere dommere utnevnt under en sosialdemokratisk regjering
	Flertall Lovavdeling	1 = Tre eller flere dommere med arbeidserfaring fra Lovavdelingen
	INDIVIDNIVÅ	
<i>Holdning</i>	Sos.dem utnevnt	1 = Sosialdemokratisk utnevnt
<i>Bakgrunn</i>	Regjeringsadvokaten	1 = Yrkeserfaring fra Regjeringsadvokaten
	Riksadvokaten	1 = Yrkeserfaring fra Riksadvokatembetet
	Lovavdelingen	1 = Yrkeserfaring fra Lovavdelingen
	Jussprofessor	1 = Yrkeserfaring som jusprofessor
	Privatpraktiserende	1 = Yrkeserfaring som privatpraktiserende advokat
	Dommer, underrett	1 = Yrkeserfaring som dommer i underretten
	Født i Oslo	1 = Født i Oslo
<i>Posisjon i kollegiet</i>	Justitiarius	1 = Justitiarius i domsøyeblikket
	Konstituert	1 = Konstituert dommer i domsøyeblikket

5.5 Avhengig variabel

Avhengig variabel indikerer hvorvidt dommeren voterte for eller mot offentlig part i sivile saker på det økonomiske saksfeltet. Variabelen er dikotom der 1 representerer et votum for offentlig og 0 representerer et votum for privat part (*Votum offentlig*).

5.6 Forklaringsvariabler på saksnivå

5.6.1 Sakstype

Hensikten med operasjonaliseringen av sakstype er å utforske heterogenitet innad i det økonomiske saksfeltet. Totalt er det utarbeidet elleve kategorier: *Skatt, Ekspropriasjon, Offentlige ytelser, Erstatning, Miljø, Næringsvirksomhet, Eiendom, Verdipapir, Avtalerett, Arbeidsrett* og *Annet*. Ut i fra de hensyn som er beskrevet i 4.5 benyttes kun variablene *Skatt, Ekspropriasjon, Erstatning* og *Avtalerett* i denne analysen. Dette er de fire største kategoriene⁷³ og til sammen omfatter disse sakstypene derfor majoriteten av sakene i utvalget.

Kategoriene er utledet kvalitativt ut i fra hva som kan anses som hovedspørsmålet i dommen⁷⁴. Dette er hovedsakelig basert på innholdet i stikkordfeltet og sammendraget som fremgår av dommen i Lovdata. I tvilstilfeller ble dommen lest i sin helhet. Variablene er utformet slik at hver sak kun er tilknyttet ett enkelt saksfelt og således gjensidig utelukkende.

5.6.2 Underrettsresultat

Saksutfallet fra hver enkelt instans, tingrett og lagmannsrett er kodet til fire unike *utfallssekvenser*, som måler alle mulige utfall en sak kan ha hatt i underrettene⁷⁵. Variablene som utgjør grunnlaget for *Offentlig seier TR og LR, Offentlig seier TR, tap LR, Privat tap TR, seier LR, Privat seier TR og LR* er kodet ut i fra en kvalitativ gjennomlesning av domsavsigelsen der en verdi som indikerer enten *privat* eller *offentlig medhold* påføres. Dersom det ikke er mulig å avgjøre hvem som har vunnet frem påføres en egen kode. Kodingen tar primært utgangspunkt i hva de enkelte partene prosederer på, sett i sammenheng med domsavsigelsen. I de fleste saker er det likevel nødvendig å lese hele dommen for å forstå helheten.

⁷³ De øvrige kategoriene representerte hver for seg under fem prosent av utvalget.

⁷⁴ Kategoriene ble utformet med innspill fra blant andre Endre Stavang, jusprofessor ved UiO. Møtet fant sted på det juridiske fakultet, 30. oktober 2014, under en studietur til Oslo i forbindelse med overværelsene av en storkammersak for Høyesterett (Rt-2014-1203).

⁷⁵ Saker som er identifisert med uklart resultat er ikke tatt med i disse sekvensene.

Dissens i lagmannsretten er kodet dersom en eller flere av dommerne i lagmannsretten nedlegger et dissenterende votum på resultatet. Dette er kodet ut i fra en kvalitativ gjennomlesning av dommen fra Høyesterett, der dette normalt sett fremgår av teksten. Ettersom dommene som det er kodet ut i fra er skrevet av ulike dommere på ulike tidspunkter, med til dels svært ulike stiler kan det tidvis være en utfordring å oppdage om det forelå en dissens i lagmannsretten eller ikke. Derfor kan reliabilitet være en utfordring, spesielt ved kodingen av denne variabelen ettersom det er større rom for at konsistensen i kodingene kan være mindre gode (Skog 2004). For saker fra 1990-tallet og utover er det imidlertid som oftest mulig å lese lagmannsrettens dom direkte. Dissens på erstatningsutmåling regnes i denne sammenhengen som en dissens på resultat. Eventuelle særmerknader er derimot ikke kodet som dissens. Variablene *Dissens for privat LR* og *Dissens for offentlig LR* representerer henholdsvis en dissens i favør av privat og offentlig part. Her har altså flertallet votert i favør av den andre parten.

5.6.3 Partsegenskaper

Partsegenskaper er utledet og kodet i ut i fra feltet «Parter» i Lovdata. Her fremkommer det informasjon om hvem partene er, hvilken part som er innankende og hvorvidt en eller begge partene har en advokat til prøve. Variablen *Finansdepartementet anker* identifiserer Finansdepartementet som innankende part i saken. *Prøveadvokat - privat anke* og *Prøveadvokat - offentlig anke* identifiserer henholdsvis om privat eller offentlig part har en advokat til prøve i saken.

5.6.4 Saksegenskaper

Variablen *Grunnlovsreferanse* er kodet 1 dersom dommen inneholder en substansiell referanse til Grunnlovens § 97 og § 105. Sakene er derimot kodet null dersom referansen er registrert som ubetydelig eller «meningsløs» i datasettet. De forliggende dataene er kodet av jurister og gjaldt fra 1963 til 2011. Undertegnede har manuelt undersøkt domsavsigelser for perioden fra 2012 til 2014 og supplert utvalget med observasjoner for disse dommene⁷⁶.

Variablen *Arbeidsledighet* er basert på et årsgjennomsnitt av helt ledige i prosent av arbeidsstyrken i Norge fra 1963 til 2014. Datasettet er hentet fra NAV (2015)⁷⁷. Variablen er

⁷⁶ Kun to dommer ble identifisert innenfor variabelens kriterier og henholdsvis påført verdien 1: Rt-2013-1316 og Rt-2012-1500.

⁷⁷ Det finnes også andre kilder for arbeidsledighetsstatistikk, deriblant Arbeidskraftundersøkelsen til Statistisk sentralbyrå (SSB). Det er imidlertid ingen grunn til å anta at resultatene i denne analysen ville være substansielt

metrisk og angir endringen i arbeidsledighet fra ett år til et annet i prosentpoeng. Startåret 1963 regnes ut i fra endringen fra 1962. Det ble ansett som upassende å benytte rene arbeidsledighetstall i form av *ledighetsnivået* ettersom nivået for hva som er en «normal» grad av arbeidsledighet har endret seg over tid. Dermed risiker man å fange opp spuriøse, tidsrelaterte sammenhenger. I stedet tas det her utgangspunkt i *endringen* i ledighetsnivået som i prinsippet må anses som et forholdsvis tidsnøytralt mål⁷⁸.

5.7 Forklaringsvariabler på individnivå

Variabelen *Sos.dem utnevnt* er kodet 1 dersom dommeren er utnevnt av en sosialdemokratisk regjering og 0 dersom den er utnevnt av en borgerlig regjering. *Justitiarius* og *Konstituert* er kodet 1 dersom dommeren opptrer som en konstituert dommer i den aktuelle saken⁷⁹. *Riksadvokaten*, *regjeringsadvokat*, *Lovavdelingen*, *Privatpraktiserende*, *Dommer i underretten* og *Jussprofessor* er kodet 1 dersom den aktuelle dommeren har hatt en av disse yrkeserfaringene. *Født i Oslo* er kodet 1 dersom dommeren er født i hovedstaden.

5.8 Kontrollvariabler på saksnivå

Variabelen *Dissens* er kodet 1 dersom dommen ble avsagt med dissens i form av uenighet på resultat. Variablene *Flertall kvinner*, *Flertall sos.dem.* og *Flertall Lovavdeling* er dummyvariabler som indikerer en majoritet i panelet av henholdsvis kvinner, dommere utnevnt av en sosialdemokratisk regjering eller dommere med erfaring fra Lovavdelingen, og kodet 1 dersom disse kriteriene er oppfylt.

annerledes dersom andre data ble benyttet. For mer om forskjellen mellom NAVs tall og tallene fra Arbeidskraftundersøkelsen, se (SSB 2013).

⁷⁸ Innen den makroøkonomiske litteraturen har det lenge vært et tydelig etablert skille mellom *flow* og *stock* (Fisher 1896).

⁷⁹ Dommere som først er konstituerte og deretter blir ordinære medlemmer kodes i henhold til dette.

6. RESULTATER OG ANALYSE

I dette kapitlet presenterer jeg empiriske analyser som undersøker hvilke saksegenskaper som påvirker dommeradferd i Høyesterett. Først presenterer jeg deskriptiv statistikk av hver enkelt variabel inkludert i påfølgende regresjonsanalyser. I tillegg presenteres deskriptiv statistikk for saksutfall i lagmannsretten og en utfallsanalyse for offentlig innankende part.

I påfølgende seksjon presenteres resultater fra den tomme modellen som produserer et mål på graden av intraklassekorrelasjonen (IKK) i datasettet og gir støtte til valg av logistisk flernivåanalyse som metode. Videre introduseres forklaringsvariabler inn i en serie på totalt ti modeller, i henhold til den analytiske strategien beskrevet i metodekapitlet. Dette muliggjør anvendelsen av statistiske mål som AIC og BIC som gir en indikasjon på den enkeltes modells relative forklaringskraft. I siste del av kapitlet gis det en oppsummering av resultatene og en evaluering av oppgavens hypoteser.

Analysens signifikantnivå er satt til fem prosent, noe som innebærer at nullhypotesen evalueres opp mot dette nivået. Ettersom denne analysen til en viss grad er utforskende i natur er det også relevant å diskutere *antydende effekter* som er signifikant på ti prosent nivå.

6.1 Deskriptiv statistikk

Tabell 5 viser deskriptiv statistikk over alle variablene inkludert i analysen. Hver enkelt enhet representerer ett votum fra en dommer, mens en sak består av fem votum. Analysen inkluderer 804 saker og henholdsvis 4020 enheter. Alle variablene i analysen med unntak av *Arbeidsledighet* er dikotome variabler⁸⁰. «Frekvens» betyr i denne sammenhengen fravær eller tilstedeværelse av et bestemt fenomen.

⁸⁰ *Arbeidsledighet* er en metrisk variabel der den årlige endringen i arbeidsledighet er nøstet inn i hvert enkelt dommervotum. Se datakapitlet for nærmere informasjon.

Tabell 5. Deskriptiv statistikk av variablene inkludert i analysen

Variabel	Min	Maks	Gjennomsnitt	Standardavvik	Frekvens	Enheter
Avhengig variabel						
<i>Votum offentlig</i>	0	1	.596	.490	2398	4020
SAKSNIVÅ						
<i>Skatt</i>	0	1	.476	.499	1915	4020
<i>Ekspropriasjon</i>	0	1	.201	.401	810	4020
<i>Erstatning</i>	0	1	.120	.325	485	4020
<i>Avtalerett</i>	0	1	.067	.250	270	4020
<i>Offentlig seier TR og LR</i>	0	1	.320	.466	1290	4020
<i>Offentlig seier TR, tap LR</i>	0	1	.181	.385	730	4020
<i>Privat tap TR, seier LR</i>	0	1	.189	.391	760	4020
<i>Privat seier TR og LR</i>	0	1	.133	.339	535	4020
<i>Dissens for privat LR</i>	0	1	.097	.296	390	4020
<i>Dissens for offentlig LR</i>	0	1	.088	.283	355	4020
<i>Finansdepartementet anker</i>	0	1	.042	.201	170	4020
<i>Prøveadvokat - privat anke</i>	0	1	.320	.466	1290	4020
<i>Prøveadvokat - offentlig anke</i>	0	1	.152	.360	615	4020
<i>Grunnlovsreferanse</i>	0	1	.033	.180	135	4020
<i>Arbeidsledighet</i>	-9	1.5	-.017	.495	4020	4020
<i>Dissens</i>	0	1	.222	.416	895	4020
<i>Flertall kvinner</i>	0	1	.054	.227	220	4020
<i>Flertall sos.dem.</i>	0	1	.812	.390	3265	4020
<i>Flertall Lovavdeling</i>	0	1	.297	.457	1195	4020
INDIVIDNIVÅ						
<i>Sos.dem utnevnt</i>	0	1	.677	.467	2724	4020
<i>Regjeringsadvokaten</i>	0	1	.225	.418	908	4020
<i>Riksadvokaten</i>	0	1	.088	.284	357	4020
<i>Lovavdelingen</i>	0	1	.396	.489	1594	4020
<i>Jussprofessor</i>	0	1	.077	.267	311	4020
<i>Privatpraktiserende</i>	0	1	.369	.482	1487	4020
<i>Dommer, underrett</i>	0	1	.484	.499	1946	4020
<i>Født i Oslo</i>	0	1	.408	.491	1644	4020
<i>Justitarius</i>	0	1	.043	.203	174	4020
<i>Konstituert</i>	0	1	.033	.179	134	4020

Kilde: DORANOH

Tabell 6. Oversikt over saksutfall i lagmannsretten

Lagmannsrettsresultat	Frekvens	Prosent
Offentlig medhold	434	53,9
Privat medhold	285	35,4
Uklart resultat	37	4,6
Direkte anke fra tingrett	48	5,9
TOTAL	804	100

Kilde: DORANOH

Tabell 6 viser deskriptiv statistikk fra utfallet i lagmannsretten. Tallene illustrerer at det offentlige i gjennomsnitt får medhold i langt flere saker enn private. Også i saker der det er *direkte anke fra tingretten* vinner det offentlige en del flere saker enn private⁸¹. Dette kan indikere at private generelt sett ankommer Høyesterett med «dårligere kort» enn det offentlige, noe som også reflekteres i andelen medhold for offentlig part i *Høyesterett* på rundt 60 prosent (jvf. tabell 7).

Tabell 7. Oversikt over saksutfall i Høyesterett fordelt på offentlig og privat part

Parter	Medhold / N	Prosent
Offentlig part	478 / 804	59,5
Stat	276 / 458	60,2
Kommune	215 / 358	60,0
Andre	8 / 23	34,8
Privat part	326 / 804	40,5
Selskap, stort eller mellomstort	127 / 307	41,3
Flere personer	63 / 147	42,8
Privatperson	125 / 318	39,3

Kilde: DORANOH

Tabell 7 viser en oversikt over saksutfall i Høyesterett fordelt på offentlige og private parter, sortert på antall saker⁸². Tabellen viser at den generelle tendensen fra lagmannsretten i stor grad gjenspeiles i saksutfallet i Høyesterett. Her kan vi bemerke at det ikke egentlig er noen forskjell mellom stat og kommune. Andre offentlige parter, som inkluderer fylkeskommuner og offentlige selskap, har et lavere gjennomsnitt. Dette er imidlertid bare et fåtalls saker, slik at det vanskelig kan sies om det er snakk om en tendens.

⁸¹ Ikke gjengitt i tabellen.

⁸² Tallene gjelder for alle saker der den enkelte parten har vært med enten som ankepart eller ankemotpart. Listen er ikke uttømmende. Parter som er med i færre en ti saker totalt ekskluderes fra oversikten.

Den generelle graden av medhold varierer heller ikke spesielt mye for privat part, selv om prosenten så vidt er noe lavere for privatpersoner sammenlignet med selskaper eller flere personer. I tråd med hypotesen om Finansdepartementet som anker, fra 3.6.5, er det verdt å se nærmere på resultatene for offentlig innankende part.

Tabell 8. Utfallsanalyse for offentlig innankende part i Høyesterett

Offentlig part	Medhold / N	Medhold pst.	Dissens (pst)
Finansdepartementet	21/ 34	61,7	8 (23,5)
Skattekontor	13 / 34	35,3	6 (17,6)
Samferdsel og infrastruktur	12 / 27	44,4	5 (18,5)
Landbruk	7 / 13	53,8	1 (7,7)
Miljøvern	5 / 12	41,6	1 (8,3)
Forsvar	3 / 8	37,5	4 (50,0)
Helse	4 / 5	80,0	3 (60,0)
Olje- og energi	1 / 5	20,0	1 (20,0)
Kommuner	31 / 150	20,6	N / A
Andre ikke-statlig	2 / 11	18,2	5 (18,1)
TOTAL	142 / 320	44,7	69 (21,5)

Kilde: DORANOH

Tabell 8 viser en oversikt over utfallet av saker i Høyesterett der *det offentlige* er *den innankende part*⁸³. 138 saker er anket av staten, 150 saker er anket inn av kommuner mens 11 saker er anket inn av andre ikke-statlige parter. Oversikten viser at den offentlige parten i gjennomsnitt vinner frem i 44,7 prosent av sakene der de er *ankepart* i Høyesterett. Helse vinner frem i hele 80 prosent av sakene, mens Olje- og energi kun vinner frem i 20 prosent av sakene, men dette gjelder bare et utvalg av fem saker for hver part.

Finansdepartementet er sammen med skattekontor de statlige partene med flest saker. Ser man bort i fra de «ekstreme» verdiene er det Finansdepartementet som utmerker seg med hele 61,7 prosent medhold. Det er verdt å merke seg at selv om disse to anker inn like mange saker er det en differanse på hele 26,4 prosent i medhold mellom de to typene statlig organ, til tross for at skattekontorene også er underlagt Finansdepartementet. I tillegg kan man merke seg at begge aktørene i all hovedsak fremmer *skattesaker* for Høyesterett, noe som kan indikere at tendensen ikke er et resultat av sakstype, per se.⁸⁴ Samlet sett gir dette støtte til antagelsen om

⁸³ Sortert på antall saker med medhold. Utelater parter med færre enn fem saker. Det foreligger ikke data for dissens for saker med kommuner. Kun Finansdepartementet er kodet eksplisitt som departement. De øvrige kodingene foreligger som «partskategorier» men vil hovedsakelig representere det mest nærliggende departementet eller offentlig instans. Se kapittel 5 for mer informasjon om kodingen.

⁸⁴ For Finansdepartementet er det én enkelt sak som ikke omhandler skatt som hovedtema, ut i fra gjeldene koding. For Skattekontorets del gjelder dette fire saker: Rt-1972-511, Rt-1973-409, Rt-2003-619, Rt-2008-727.

at dommere er mer tilbøyelig til å votere for Finansdepartementet også når departementet er den innankende part.

Det er verdt å merke seg at saker der kommuner anker inn oppnår kun medhold i 20,6 prosent av tilfellene, altså 24,1 prosent lavere enn det totale gjennomsnittet for offentlig part. Til sammenligning er det den totale prosenten medhold for statlige parter 47,8 prosent Dette kan indikere at det er substansielle forskjeller mellom når staten anker og når kommuner anker.

Til slutt viser tabellen en oversikt over den generelle graden av dissens. Ser man igjen bort fra ekstreme verdier er det mulig å bemerke at dissensgraden kun er noen få prosent høyere i saker med Finansdepartementet sammenlignet med gjennomsnittet. Til sammenligning med skattekontor er det dissens i to øvrige saker. Dommerne er altså ikke spesielt uenige hverandre når Finansdepartementet er den innankende part.

6.2 Flernivåanalyse

6.2.1 Tom modell og intraklassekorrelasjon

I kapittel fire presenterte jeg flernivåanalyse som metode for å analysere hvilke saksegenskaper som kan forklare dommeradferd i Norges Høyesterett. I tråd med den analytiske strategien er første steg å produsere et estimat for *intraklassekorrelasjon* (IKK) som forteller hvor mye variasjon som finnes på *gruppenivå* (mellom saker).

Tabell 9. Tom modell med avhengig variabel

<i>Votum offentlig</i>	Koeffisient	Standardfeil	Z	P> z
Konstantledd	1.52	.23	6.43	.000
Sigma_u	5.66	.36		
<i>IKK (rho)</i>	.90	.01		
<i>Log likelihood</i>	-1586.595			
<i>AIC</i>	3177.189			
<i>BIC</i>	3189.787			

Likelihood-ratio test of rho=0: chibar2(01) = 2248.97 Prob >= chibar2 = 0.000

Tabell 9 viser resultatene fra regresjonsanalyse med en tom modell, uten noen forklaringsvariabler inkludert. Konstantleddet er positivt på 1,5 som tilsier at dommerne er mer tilbøyelig til å votere i favør av offentlig part dersom alle andre variabler er lik null. Dette er således en illustrasjon på den statistiske skjevheten i datasettet, i favør av offentlig part.

Intraklassekorrelasjon (ρ) er på 90 prosent Dette indikerer at en stor andel av variasjonen i votum for den offentlige part er *mellom saker* og ikke *innad i saker*. Dette gir støtte til bruken av flernivåanalyse som metode, gitt en datastruktur med betydelig variasjon på ulike nivå. Dette gir også teoretisk støtte til et analytisk fokus på saksegenskaper ettersom kun variabler på saksnivå vil kunne avdekke årsakssammenhenger på mellom-saksnivå. σ_u er et mål på standardavviket mellom saker og oppgis som referanseverdi. *Log likelihood*, *AIC* og *BIC* oppgis som også referanse for videre analyse.

6.2.2 Sakstype og saksgang

I henhold til analysestrategien presentert i 4.4 variabler på saksnivå først inn i modellen i henhold til sin teoretiske kategorisering. I Modell 2, 3 og 4 introduseres variabler som måler effekten av *sakstype*, *saksgang* og *underrettsdissens*. I påfølgende gjennomgang drøftes resultatene i lys av hypotesene H1-H5. Resultatene fremgår i tabell 10.

Tabell 10. Modell 2-4: Sakstype, saksgang og underrettsdissens

	Modell 2: Sakstype			Modell 3: Saksgang			Modell 4: Underrettsdissens		
	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>
Skatt	.47	.71	.509	.22	.69	.752	.20	.69	.770
Ekspropriasjon	-.85	.81	.290	-.71	.79	.373	-.78	.79	.324
Erstatning	-.47	.90	.601	-.16	.88	.853	-.15	.88	.861
Avtalerett	.10	1.09	.929	-.09	1.06	.930	-.25	1.06	.814
Offentlig seier TR og LR				1.84**	.69	.008	2.12**	.70	.003
Offentlig seier TR, tap LR				-1.15	.76	.130	-1.37	.78	.077
Privat tap TR, seier LR				.56	.76	.462	.93	.77	.231
Privat seier TR og LR				-2.50**	.83	.003	-2.67**	.84	.001
Dissens for privat LR							-1.50	.79	.057
Dissens for offentlig LR							.98	.87	.260
<i>Konstantledd</i>	1.48*	.62	.018	1.37	.77	.075	1.37	.77	.075
<i>N</i>		4020			4020			4020	
<i>IKK</i>		.905			.899			.899	
<i>Log likelihood</i>		-1584.24			-1563.14			-1560.65	
<i>AIC</i>		3180.5			3146.3			3145.3	
<i>BIC</i>		3218.3			3209.3			3220.9	

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

Årsakssammenheng og hypoteser

Modell 2 tester jeg effekten av sakstype ved å inkludere de fire største kategoriene saker der øvrige saker opptrer som referansekategori. Ingen av de fire variablene som tester for effekten av ulike sakstyper, henholdsvis skatt, ekspropriasjon, erstatning og avtalerett, er signifikante. Dette gir ikke støtte til *H1: Den økonomiske sakstypen har betydning for dommerens vota*. Ut fra denne saksinndelingen er derfor ikke grunnlag for å hevde at dommere - på noen slags systematisk og generell måte - endrer sin adferd ut i fra hva slags økonomisk sak de står overfor. Dette indikerer at dommernes tilbøyelighet til å votere for den offentlige eller private part i utgangspunktet er uforandret, ut i fra sakstype alene.

Modell 3 viser effekten av saksgang i underrettene. Resultatene gir støtte til den teoretiske forventningen om at sakens utfall i lavere rettsinstanser er av betydning for dommerne i Høyesterett, og at det eksisterer et samspill mellom underrettene og Høyesterett. Dersom den offentlige parten fikk medhold i både tingrett og lagmannsrett (*Offentlig seier TR og LR*) er dommerne mer tilbøyelig til å votere i favør av den offentlige part ($p < .001$). Effekten har en noe brattere helning i negativ retning dersom det private har vunnet frem i begge instanser ($p < .001$). Dette gir støtte til *H2: Dommerne er mer tilbøyelig til å votere for parten som har vunnet i både tingrett og lagmannsretten* og *H3: Dommerne er mer tilbøyelig til å votere mot parten som har tapt i både tingrett og lagmannsretten*. En tydelig sekvens med medhold er med andre ord predikerende for medhold også i Høyesterett, både for offentlig og privat part.

Variablene *Offentlig seier TR*, *tap LR* og *Privat tap TR*, *seier LR* indikerer utrykk for rettslig uenighet. Førstnevnte som viser at det offentlige har vunnet i tingretten men tapt i lagmannsretten har negativt fortegn, som indikerer en tilbøyelighet mot privat side, noe som i utgangspunktet kunne tale for at ved rett dommerne legger mest vekt på lagmannsrettens vurdering. Effekten er imidlertid ikke signifikant på normale nivå. Sistnevnte som indikerer at den private har vunnet i tingretten, men tapt i lagmannsretten, viser positivt fortegn, men er heller ikke signifikant. Dette gir liten støtte til *H4: Dommerne er mer tilbøyelig til å votere for parten som har tapt i tingrett og vunnet lagmannsretten*. En rimelig tolkning er at usikkerheten som dommerne møter når de står ovenfor rettslig uenighet, reflekteres i deres egen votering. Det «åpenbare» fortrinnet av å ha fått medhold i lagmannsretten ser ut til å bli til dels utvasket dersom tingretten har kommet frem til et annet resultat. Dommerne kan

dermed argumentere for at begge løsningene er akseptable alternativer, og følgelig stadfeste enten tingrettens eller lagmannsrettens resultat.

Dissens for privat LR indikerer at den private part tapte i lagmannsretten, men fikk medhold av en eller flere dissenterende dommere. Effekten er negativ og i tråd med teoretiske forventninger, men ikke signifikant på 5 prosent nivå. Den er likevel svært nær signifikans ved en verdi på $p < .06$ i denne kjøringen og må dermed avvises med noe varsomhet. *Dissens for offentlig LR* viser også et retningsforventet positivt fortegn, men effekten er ikke signifikant. Samlet sett gir dette begrenset støtte for *H5: Dommerne er mer tilbøyelig til å votere for en part dersom en eller flere dommere i lagmannsretten dissenterer i favør av denne parten.*

Både AIC og BIC går ned fra Modell 2 til Modell 3, mens kun AIC går litt ned fra Modell 3 til 4 og BIC går litt opp. Dette viser at saksgangen trolig bidrar med forklaringskraft, mens relevansen av underrettsdissens fremstår noe mindre tydelig.

6.2.3 Partsegenskaper, Grunnlovsreferanse og arbeidsledighet

I denne seksjonen presenteres resultatet fra Modell 5-7 der effekten av *partsegenskaper*, *lovhenvisning* og *arbeidsledighet* analyseres. I påfølgende gjennomgang drøftes resultatene i lys av hypotesene H6-H9. Resultatene fremgår i tabell 11.

Tabell 11. Modell 5-7: Partsegenskaper, lovhenvvisning og makroøkonomi

	Modell 5: Partsegenskaper			Modell 6: Lovhenvvisning			Modell 7: Makroøkonomi		
	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>
Skatt	-.13	.70	.857	.03	.70	.961	.03	.71	.971
Ekspropriasjon	-.74	.79	.346	-.69	.79	.383	-.69	.79	.379
Erstatning	-.15	.87	.864	-.06	.87	.941	-.06	.87	.941
Avtalerett	-.27	1.05	.798	-.12	1.06	.912	-.12	1.06	.909
Offentlig seier TR og LR	1.78*	.74	.017	1.79*	.74	.016	1.78*	.74	.017
Offentlig seier TR, tap LR	-1.21	.78	.122	-1.13	.78	.147	-1.13	.78	.149
Privat tap TR, seier LR	.56	.82	.493	.57	.82	.487	.57	.82	.487
Privat seier TR og LR	-2.34**	.85	.006	-2.23**	.85	.009	-2.23**	.85	.009
Dissens for privat LR	-1.51	.78	.053	-1.44	.78	.064	-1.44	.78	.065
Dissens for offentlig LR	1.09	.87	.209	1.13	.86	.192	1.12	.86	.193
Finansdepartementet anker	2.63*	1.22	.031	2.58*	1.22	.034	2.58*	1.22	.034
Staten anker	-.35	.72	.624	-.42	.72	.562	-.42	.72	.561
Prøveadvokat - privat anke	1.10	.57	.053	1.11*	.57	.049	1.11*	.57	.049
Prøveadvokat - offentlig anke	-.61	.70	.382	-.67	.70	.339	-.66	.70	.340
Grunnlovsreferanse				1.84	1.24	.137	1.84	1.24	.137
Arbeidsledighet							-.08	.46	.864
<i>Konstantledd</i>	1.30	.81	.111	1.09	.82	.183	1.10	.82	.182
<i>N</i>		4020			4020			4020	
<i>IKK</i>		.897			.896			.896	
<i>Log likelihood</i>		-1555.60			-1554.48			-1554.46	
<i>AIC</i>		3143.20			3142.96			3144.93	
<i>BIC</i>		3243.99			3250.05			3258.31	

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

Årsakssammenheng og hypoteser

Modell 5 tester effekten av partsegenskaper. Resultatene viser at når Finansdepartementet er den innankende part (*Finansdepartementet anker*) er det en langt større sannsynlighet for at en dommer vil votere for den offentlige parten ($p < .04$). Analysen viser på sin side ingen effekt av at øvrige statlige parter anker inn en sak⁸⁵. Resultatet gir støtte til *H7: Dommere vil være mer tilbøyelig til å votere for den offentlige, innankende part, dersom det offentlige representerer Finansdepartementet*. Dette reflekterer observasjonen som fremgikk av den deskriptive statistikken i 6.1 der som viste at Finansdepartementet vant frem i over 60 prosent av sakene den anker inn til Høyesterett⁸⁶. Den noe høye standardfeilen reflekter trolig det

⁸⁵ I utgangspunktet hadde det vært ønskelig å inkludere alle typer parter i analysen for å sammenligne med de angitte resultatene. Som omtalt i metodekapittelet er dette ikke hensiktsmessig da det oppstår problemer tilknyttet lineær avhengighet (Treiman 2009:121).

⁸⁶ Effekten synes å være begrenset til Finansdepartementet. I preliminnære tester var det ingen annen offentlig eller privat part som gav utslag i motsatt av forventet retning.

relativt bekskjedende antallet saker og indikerer endel variasjon rundt estimatet (Skog 2004:135).

Analysen finner kun tentativ støtte for effekten av å ha en advokat til prøve. *Prøveadvokat - privat anke* som tester for effekten av at den ankende, private parten har en advokat som er til prøve og viser positiv helning, i tråd med teoretiske forventninger. Effekten er imidlertid ikke signifikant på fem prosent nivå i modell 5, men kommer akkurat innenfor signifikansnivået i modell 6 og 7 ($p < .05$). *Prøveadvokat - offentlig anke* viser på sin side negativt fortegn, også i tråd med teoretiske forventninger, men er ikke signifikant på 5 prosent -nivå. Resultatet gir samlet sett begrenset støtte til *H6: Dommere er mer tilbøyelig til å votere for den ene part dersom den ene partens advokat er til prøve*. Resultatet til *Prøveadvokat - privat anke* gjør det hensiktsmessig å avvente en endelig evaluering av hypotesen til etter at kontrollvariabler er inkludert i analysen.

Modell 6 viser effekten av å inkludere en variabel som tester betydningen av en substansiell referanse til Grunnlovens § 97 og 105. Variabelen *Grunnlovsreferanse* viser positivt fortegn, i tråd med teoretiske forventninger, men variabelen er ikke signifikant på fem eller ti prosent nivå. Dette gir dermed liten støtte til *H8: Saker med referanse til Grunnlovens § 97 eller § 105 har en effekt på votering*.

Modell 7 tester effekten av arbeidsledighet på votering. *Arbeidsledighet* viser negativt fortegn, men er ikke i nærheten av å være signifikant. Det gir altså ingen støtte til *H9: Økning i arbeidsledigheten har en effekt på votering*. Dette resultatet tilsier dermed at dommere i Høyesterett i liten grad tar hensyn til utviklingen i makroøkonomien når de avgjør økonomiske saker⁸⁷.

Sammenligner man Modell 6 og 7 ser man at AIC går ned noe, mens BIC går noe opp. Den samme tendensen reflekteres dersom man sammenligner Modell 5 og 6. Både AIC og BIC-verdien for Modell 7 er imidlertid høyere enn for Modell 6, noe som underbygger en antagelsen om at *Arbeidsledighet* ikke bidrar med noen form for forklaringskraft.

⁸⁷ I tidligere kjøring ble det også forsøkt å omkode *Arbeidsledighet* til en dikotom variabel der økning i arbeidsledigheten var kodet som 1 og stillstand eller nedgang var kodet som 0. Det ble ikke funnet en effekt av en slik variabel. I tillegg ble det forsøkt å kjøre en dikotom variabel for *resesjon i økonomien* der 1 indikerte resesjon og 0 et fravær av resesjon, heller ikke denne hadde noen effekt. Et tredje alternativ hadde vært å bruke tall for inflasjon, men gitt at perioder med høy inflasjon all hovedsak er begrenset til 1980-tallet (i perioden studert her) ble ikke dette ansett som et hensiktsmessig mål for å fange opp dommernes eventuelle respons på endringer i økonomien.

6.2.4 Dissens, panel og individnivå

I den siste seksjonen presenteres resultatet fra Modell 8 og 9 der kontrollvariablene for *dissens* og *panelegenskaper* inkluderes. I Modell 10 inkluderes også variabler på *individnivå*. I den påfølgende gjennomgangen diskuteres resultatene opp mot de øvrige modellene og eventuelle «modererte» effekter blir omtalt i relasjon til de aktuelle hypotesene. Resultatene fremgår i tabell 12.

Tabell 12. Modell 8-10: Dissens, panel og individnivå

	Modell 8: Dissens			Modell 9: Panel			Modell 10: Individnivå		
	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>p</i>
Skatt	-.38	.71	.594	-.43	.70	.545	-.44	.72	.546
Ekspropriasjon	-1.11	.79	.164	-1.22	.79	.122	-1.26	.81	.118
Erstatning	-.33	.87	.706	-.52	.87	.550	-.52	.89	.558
Avtalerett	-.43	1.06	.684	-.34	1.05	.747	-.38	1.08	.721
Offentlig seier TR og LR	1.75*	.74	.018	1.86*	.74	.012	1.95**	.76	.010
Offentlig seier TR, tap LR	-1.03	.78	.183	-1.01	.77	.191	-1.03	.79	.192
Privat tap TR, seier LR	.69	.82	.400	.83	.81	.304	.89	.83	.284
Privat seier TR og LR	-2.10*	.84	.013	-1.98*	.84	.018	-2.01*	.86	.019
Dissens for privat LR	-1.22	.78	.119	-1.40	.78	.071	-1.48	.80	.063
Dissens for offentlig LR	.85	.86	.324	.71	.85	.406	.74	.87	.397
Finansdept anker	2.70*	1.22	.027	2.70*	1.20	.025	2.77*	1.24	.025
Staten anker	-.47	.71	.514	-.29	.71	.686	-.26	.73	.724
Prøveadvokat - privat anke	1.00	.56	.076	.84	.56	.133	.87	.57	.129
Prøveadvokat - offentlig anke	-.80	.69	.250	-.86	.69	.210	-.91	.70	.195
Grunnlovsreferanse	1.95	1.25	.117	1.96	1.24	.113	1.96	1.27	.124
Arbeidsledighet	-.16	.45	.727	-.10	.45	.817	-.12	.46	.801
Dissens	-1.96***	.51	.000	-1.96***	.51	.000	-2.00***	.52	.000
Flertall kvinner				-2.59*	1.04	.013	-2.68*	1.06	.012
Flertall sos.dem.				1.05	.57	.065	.98	.59	.094
Flertall Lovavdeling				.83	.50	.098	.74	.52	.156
Sos.dem utnevnt							.31	.16	.061
Regjeringsadvokaten							.16	.20	.405
Riksadvokaten							.69**	.27	.009
Lovavdelingen							.31	.17	.072
Jussprofessor							-.63*	.31	.040
Privatpraktiserende							-.21	.17	.240
Dommer, underrett							.24	.16	.133
Født i Oslo							-.26	.15	.080
Justitiarius							-.46	.36	.193
Konstituert							.88*	.40	.029
<i>Konstantledd</i>	2.00*	.86	.020	1.07	.96	.263	.87	1.00	.385
<i>N</i>		4020			4020			4020	
<i>IKK</i>		.895			.893			.898	
<i>Log likelihood</i>		-1546.697			-1541.32			-1519.96	
<i>AIC</i>		3131.39			3126.65			3103.94	
<i>BIC</i>		3251.08			3265.23			3305.51	

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

Årsakssammenheng og hypoteser

Modell 8 viser effekten av dissens i Høyesterett. Dersom saken ble avgjort under dissens på resultat (*Dissens*) er det større sannsynlighet for at *flertallet av dommerne i panelet* voterer i favør av den private part ($p < .000$). Med andre ord, når en enkeltdommer dissenterer er det mer sannsynlig at han eller hun voterer i favør av den offentlige part. Det er verdt å merke seg at denne kontrollvariabelen synes å moderere effekten av *Prøveadvokat - privat anke* som ikke lenger er signifikant på fem prosent nivå.

Modell 9 viser også effekten av tre ulike konstellasjoner av dommerpanel. Når kvinner er i flertall (*Flertall kvinner*) er alle dommerne langt mer tilbøyelige til å votere for privat part ($p < .02$). Denne effekten kommer altså bare frem når kvinner er i flertall, men fremstår ikke å være en effekt av å være kvinne i selv⁸⁸. Analysen finner derimot ingen effekt på panelnivå dersom det er et flertall av sosialdemokratiske utnevnte (*Flertall sos.dem.*) eller av dommere med erfaring fra lovavdelingen (*Flertall Lovavdeling*) innenfor fem prosents signifikansnivå. *Flertall Lovavdeling* viser imidlertid en antydende effekt på ti prosent nivå, men denne effekten av blir imidlertid borte i den siste kjøringen. I tillegg viser resultatene fra de to siste modellene at effekten av *Prøveadvokat - privat anke* er blitt «kontrollert vekk» og variabelen er ikke lenger signifikant. Resultatet gir dermed liten støtte til *H6: Dommere er mer tilbøyelig til å votere for den ene part dersom den ene partens advokat er til prøve.*

Modell 10 viser resultatene fra en analyse med alle individ-nivå variablene inkludert og resultatene viser at signifikante effekter ved tre variabler. To av disse er knyttet til *yrkesbakgrunn* og én til *posisjon i kollegiet*. For det første er dommere som har arbeidserfaring fra *Riksadvokatembetet* større tilbøyelighet til å votere for den offentlige part ($p < .01$). For det andre viser resultatene at dommere med som har bakgrunn som *jusprofessor* er mer tilbøyelig til å votere for den private parten ($p < .04$). For det tredje finner analysen at konstituerte dommere (*Konstituert*) er mer tilbøyelige til å votere for den offentlige parten ($p < .03$).

Analysen finner også tre antydende effekter. For det første viser resultatene en svak positiv koeffisient for dommere utnevnt av en sosialdemokratisk regjering ($p < .06$). Også dommere med yrkeserfaring fra Lovavdelingen (*Lovavdelingen*) har en tilsvarende helning på

⁸⁸ I en tidligere versjon av modell 10 ble kvinne inkludert som forklaringsvariabel, men ble utelatt fra den endelige analysen grunnet manglende teoretiske forventninger.

koeffisienten ($p < .06$). Til slutt viser resultatene en antydende effekt for at dommere født i Oslo har en viss tilbøyelighet til å votere i favør av den private parten ($p < .08$). Analysen identifiserer ingen effekt av bakgrunn som *privatpraktiserende*, *tidligere dommer*, *regjeringsadvokat* eller av å være *justitiarius*.

En sammenligning av Modell 7 og 8 viser en nedgang i både AIC og BIC, noe som illustrerer den betydningsfulle effekten av dissens. AIC går noe ned mellom Modell 8 og 9, mens BIC igjen går noe opp. Den samlede gevinsten av å inkludere panel-variabler fremstår dermed som moderat. Til slutt kan vi konstatere en nedgang i AIC i Modell 10, men nok en økning av BIC. En forsiktig tolkning av den generelle tendensen i AIC og BIC-verdier tilsier at selv om den endelige modellen er bedre enn Modell 1 til å forklare fenomenet (AIC) er det ikke nødvendigvis en «tankeøkonomisk» modell, som indikert av den jevne økningen i BIC som straffer modellkompleksitet hardere enn AIC.

6.2.5 Oppsummering av resultater

Analysen undersøkte sammenhengen mellom *økonomisk sakstype*, *saksgang i lavere rettsinstanser*, *dissens i lagmannsretten*, *partsegenskaper*, *henvisning til grunnloven*, *arbeidsledighet* og votering i Høyesterett. Det ble også kontrollert for effekten av *dissens* og *sammensetningen av panelet* på saksnivå. I tillegg ble det inkludert variabler på individnivå for å fange opp variasjon i dissensaker og produsere en sammensatt forklaringsmodell.

Både variabler på saksnivå og individnivå bidrar med forklaringskraft. Ut av de teoretiske kategoriene analysert på saksnivå ble det funnet signifikante sammenhenger innenfor to av disse kategoriene – *saksgang i underrett* og *partsegenskaper*. Tabell 13 viser en oppsummering av resultatene med evaluering av hypoteser.

Tabell 13. Oppsummering av resultater for dommeradferd i økonomiske saker

Teori	Forventet effekt	Faktisk effekt	Evaluering
Sakstype	<i>H1: Den økonomiske sakstypen har betydning for dommerens vota.</i>	Ingen signifikant sammenheng mellom sakstype og dommeradferd.	Hypotese avvist
Underrett - saksgang	<i>H2: Dommerne er mer tilbøyelig til å votere for parten som har vunnet i både tingrett og lagmannsretten.</i>	Signifikant sammenheng mellom medhold i tingrett og lagmannsrett og dommeradferd i Høyesterett.	Hypotese bekreftet
	<i>H3: Dommerne er mer tilbøyelig til å votere mot parten som har tapt i både tingrett og lagmannsretten.</i>	Signifikant sammenheng mellom tap i tingrett og lagmannsrett og dommeradferd i Høyesterett.	Hypotese bekreftet
	<i>H4: Dommerne er mer tilbøyelig til å votere for parten som har tapt i tingrett og vunnet lagmannsretten.</i>	Ingen signifikant sammenheng mellom tap i tingrett, seier i lagmannsrett og dommeradferd i Høyesterett.	Hypotese avvist
Underrett - dissens	<i>H5: Dommerne er mer tilbøyelig til å votere for en part dersom en eller flere dommere i lagmannsretten dissenterer i favør av denne parten.</i>	Ingen signifikant sammenheng mellom dissens i lagmannsrett og dommeradferd i Høyesterett. Antydende, men ikke signifikant effekt for privat part.	Hypotese avvist
Partsegenskaper	<i>H6: Dommere er mer tilbøyelig til å votere for den ene part dersom den ene partens advokat er til prøve.</i>	Ingen signifikant sammenheng mellom advokat til prøve og dommeradferd.	Hypotese avvist
	<i>H7: Dommere vil være mer tilbøyelig til å votere for den offentlige, innankende part, dersom det offentlige representerer Finansdepartementet.</i>	Signifikant sammenheng mellom Finansdepartementet innankende part og en tilbøyelighet til å votere i favør av offentlig part.	Hypotese bekreftet
Lovhenvisning	<i>H8: Saker med referanse til Grunnlovens § 97 eller § 105 har en effekt på votering.</i>	Ingen signifikant sammenheng mellom henvisning til grunnloven og dommeradferd.	Hypotese avvist
Makroøkonomi	<i>H9: Økning i arbeidsledigheten har en effekt på votering.</i>	Ingen signifikant sammenheng mellom økning i arbeidsledigheten og dommeradferd.	Hypotese avvist

6.3 *Diskusjon av resultater*

Analysen viser at forklaringsvariabler motivert ut i fra både juridiske og ikke-juridiske modeller kan bidra til å forklare dommeradferd i økonomiske saker i Høyesterett. Samtidig som analysen bekrefter og støtter tidligere funn om at saksegenskaper har betydning, bidrar den også til å nyansere forståelsen av saksegenskaper ved å identifisere flere betydningsfulle faktorer som bidrar til å forklare hva som driver dommeradferd.

Videre diskuteres de empiriske funnene i på bakgrunn av teori og oppgavens problemstilling. Først drøftes først betydningen av saksgang, deretter det gis flere tolkninger av funnet med Finansdepartementet som ankende part. Videre oppsummeres det hvilke saksegenskaper analysen ikke fant en effekt av. Til slutt diskuteres betydningen av kollegial- og dommeregenskaper.

6.3.1 *Saksgang i lavere rettsinstanser har en effekt på votering i Høyesterett*

Ut i fra teoretiske forventninger var det antatt at saksgangen i lavere rettsinstanser ville ha en effekt på dommernes votering i Høyesterett (George et al. 1992). Analysen viser at dommerne i større grad er tilbøyelig til å votere for den ene parten, dersom parten fikk medhold i både tingretten og lagmannsretten. Dette funnet gjelder både for offentlig og privat part. Dersom de lavere rettsinstansene var uenige var det derimot ikke mulig å påvise noen retning på dommeradferden i Høyesterett. Selv når den ene parten har vunnet i Lagmannsretten gir det altså ikke noen avgjørende fordel for saken i Høyesterett, dersom saken først ble tapt i tingretten. Som Boe (2010) påpeker er blant jurister uenighet med hensyn til hvordan rettspraksis fra underrettene bør vektlegges. En rimelig tolkning er dermed at denne «usikkerheten» reflekteres i voteringene i Høyesterett. Alternativt kan man se på det som at uenigheten i underrettene gjør at dommerne i Høyesterett i større grad kan argumentere for ulike løsninger.

Det er ikke mulig, ut i fra denne analysen, å entydig stadfeste at dissenser i Lagmannsretten har en betydning for dommeradferd i Høyesterett. Selv om effekten var fraværende for dissens i favør av offentlig part var det en *høyst antydende* effekt dersom dissensen ble nedlagt i favør av den private part, men ikke er signifikant på det konvensjonelle fem prosent signifikansnivået. Funnet kan tolkes på flere måter. Det kan indikere en spuriøs sammenheng, der den statistiske korrelasjonen er tilfeldig og at det ikke finnes noen reell

årsakssammenheng. Ettersom en slik årsakssammenheng er forankret i teori er det likevel noe som taler for en tolkning i retning av det kan være en *substansiell effekt*: Dissens er uttrykk for uenighet og signaliserer at andre dommere at det finnes andre måter å løse saken på (Bentsen 2012:11, Skoghøy 2014), samtidig som dommere i Høyesterett tidvis grunngir sitt votum i en dissens fra lagmannsretten (som eksemplifisert i 3.6.3).

En mulighet er at effekten av dissenser er avgrenset eller på en eller annen måte betinget, for eksempel ut i fra sakstype⁸⁹. Alternativt kan det tenkes at det finnes et skille mellom «gode» og «dårlige» dissenser, slik at kun de mest velfunderte dissensene anerkjennes gjennom voteringen i Høyesterett. Det kan selvsagt også finnes andre tolkninger, men det må trolig gjøres ytterligere analyser dersom man skal fastslå hvorvidt det er en faktisk effekt av dissenser i lagmannsretten på dommeradferd i Høyesterett. Samlet sett kan vi altså ikke konstatere at det faktisk er en effekt av dissenser i underretten ut i fra denne analysen alene.

6.3.2 Når Finansdepartementet anker

Finansdepartementet er landets mektigste departement og spiller en avgjørende rolle i utøvelsen av Norges økonomiske politikk. Når Finansdepartementet anker en sak inn til Høyesterett, etter å ha tapt i lagmannsretten, er dette et uttrykk for at departementet ønsker at Høyesterett skal rette opp feilen fra lagmannsretten. Analysen bekrefter at Høyesterett vil være mer tilbøyelig til å votere i favør av den offentlige part dersom det er Finansdepartementet som anker. Denne effekten kan ikke stadfestes for noen andre aktører, hverken offentlig eller privat. Analysen viser også at det er en betydelig forskjell på utfallene i sakene som Finansdepartementet anker inn, sammenlignet med dersom saken er anket inn av ett av de flere skattekontorene. Nedenfor drøftes tre mulige tolkninger av dette funnet (A, B og C)⁹⁰.

A. «Staten er strategisk og anker kun inn saker de antar de kan vinne»

I følge Galanter er *gjengangere* erfarne aktører som har en bedre evne til å fatte strategiske beslutninger underveis i ankeprosessen og kan foreta kalkulerte vurderinger med hensyn til sjansene for å vinne frem (Galanter 1974). Kort sagt kan departementet være mer «fornuftig»

⁸⁹ I preliminaire analyser var det imidlertid ikke mulig å avgrense effekten til å kun gjelde en viss sakstype.

⁹⁰ I forbindelse med tolkningen av dette funnet har jeg fått innspill og tips fra jusprofessor, Frederik Zimmer som følge av epostutveksling i mai 2015. Ingen av de følgende tolkningene må likevel tilskrives noen andre enn undertegnede.

i valget av anke sammenlignet med andre aktører. En mulig forklaring baserer seg derfor på at departementets strategiske evner tillater dem å oppnå en høyere grad av medhold enn de ellers ville ha oppnådd.

Dersom graden av medhold er spesielt høy på et lovområde så kan det føre til at private aktører avstår fra å anke i frykt for å tape, noe som dermed gir utslag i en «kunstig» høy seiersrate for staten (Kjønstad 1999:104). Igjen, så synes ikke dette å samsvare med funnene i denne oppgaven når det kommer til sakstype på det økonomiske feltet. En slik tolkning samsvarer altså ikke med Regjeringsadvokatens påstand om at staten heller vil avstå fra å anke saker der de er sikre på å vinne, til fordel for heller «svake» saker der det er behov for prinsipiell avklaring (Fagernæs 2007).

En ytterligere tolkning av strategisk adferd fra partene kan innebære at *skattekontor* har et større behov for å oppnå en rettslig avklaring på hvordan skattelovgivningen skal praktiseres, mens Finansdepartementet i større grad har muligheten til å endre lovverket gjennom den politiske prosessen. Departementet kan her tape i lagmannsretten, men velge å få gjennomslag for sitt syn gjennom den politiske prosessen fremfor å anke til Høyesterett og risikere å tape i rettssystemet.

B. «Dommernes tilbøyelighet til å votere for Finansdepartementet er et uttrykk for statsvennlig votering»

En annen forklaring er at resultatet er et uttrykk for *statsvennlighet* hos dommerne i Høyesterett. Dette argumentet kan deles i to, der første del baserer seg på at den statsvennlige voteringen er et uttrykk for at *staten er ressurssterk og har stor gjennomslagskraft i Høyesterett*. Staten har den beste rettshjelpen, i liten grad begrenset av økonomiske hensyn og nyter en høy grad av institusjonell legitimitet foran dommerne i retten (Galanter 1974, Bragdø-Ellenes 2010). Statens institusjonelle legitimitet i domstolene understrekes av Zimmer som påpeker at staten har «gjennomgående større troverdighet hos dommerne» (2013:405). For det andre er statsvennlighet begrunnet i dommernes bakgrunn og holdninger som gjør at dem tilbøyelig til å favorisere den statlige parten (Kjønstad 1999). Igjen er ikke en slik forklaring helt tilfredsstillende med hensyn til resultatavviket mellom Finansdepartementet og øvrige departement og etater, inklusive skattekontor. Det måtte i fall være tale om en *betinget statsvennlighet* som kun kom til syne når visse statlige parter opptrer i saken.

C. «Sakene som ankes av Finansdepartementet er av ulik art sammenlignet med de anket av skattekontor»

En annen forklaring innebærer at det er noe med *sakens innhold* som skiller saker anket av Finansdepartementet og skattekontor. Eksempelvis at de sakene som Finansdepartementet anker inn representerer usedvanlig «solide» saker. Som tidligere nevnt burde i utgangspunktet slike skjevheter i all vesentlig grad utjevnes ved «silingen» som finner sted i ankeutvalget. Som Ryssdal (2007) påpeker, hvorfor skulle ankeutvalget systematisk slippe gjennom flere saker der den private parten har mindre sjanser for å vinne frem?

En annen mulighet er likevel at det er en form for «arbeidsfordeling» mellom skattekontor og Finansdepartementet som medfører at skattekontorene først og fremst tar de enkle sakene mens saker som er prinsipielt viktige havner hos departementet. Skattekontorene kan dermed skille seg ut ved å anke inn saker som gjelder mangelfull saksbehandling, mens Finansdepartementet kanskje i større grad tar saker av en mer prinsipiell art. Dette kan potensielt gjøre det lettere å dømme i favør av privat part.

En mulig forklaring går på forskjellen mellom Finansdepartementet og skattekontorene som ulike typer offentlige organer. I følge Sheehan kan det være et substansielt skille mellom «administrative organer» og «utøvende myndighetsorganer» (Sheehan 1992). Noe av litteraturen påpeker også at en «generalist-rett» i større grad vil være tilbøyelig til å votere for den offentlige part dersom saksfeltet er av teknisk art, som i skattesaker. I følge litteraturen kommer dette som følge av rettens varsomhet med å overprøve tekniske vurderinger gjort av eksperter (Flynn 2005, McLauchlan et al. 2010). Det er imidlertid lite som tyder på at Høyesterett «føyser seg» etter statens påstander i *skattesaker som helhet* gitt resultatavviket mellom departement og skattekontor.

I søksmål mot staten er hovedregelen at partsstillingen for staten utøves av det enkelte skattekontoret som i utgangspunktet fastslo vedtak eller ligning. Dette kan imidlertid fravikes dersom Finansdepartementet velger å overta partsstillingen i saken (Finansdepartementet 2008:161-164). Når Finansdepartementet velger å overta saker kan dette indikere at dette er politisk viktige saker, og kan således sende signaler til Høyesterett om at saken har spesiell betydning for staten. Det er derimot vanskelig å se for seg at de sakene som departementet velger å overta i utgangspunktet skal være spesielt enkle saker.

6.3.3 Nullfunn: Advokat til prøve, sakstype, lovhenvi­sing og makroøkonomi

I tråd teorien til Galanter (1974) ble antagelsen om at *dyktigheten til advokaten* kan ha en betydning for utfallet av en sak (Zimmer 2013, Bragdø-Ellenes 2010, Ryssdal 2006) undersøkt ved å benytte *advokat til prøve* som en stedfortreder for lavere kompetanse (Skiple et al. 2014c). Den endelige analysen fant ingen signifikant effekt av hverken offentlig eller privat advokat til prøve. Her må det likevel konstateres at *Prøveadvokat - privat anke* var signifikant på fem prosent nivå i modell 7, og på ti prosent i modell 8, før kontroll for dissens og kollegialeffekter ble inkludert.

Som med *Finansdepartementet anker* var variablene begrenset til kun å omfatte advokater som representerte *ankende saker*, av de hensyn som tidligere nevnt. I prinsippet burde saksgang-variablene kontrollere for svakheten ved å være ankende part, men det kan likevel ikke utelukkes at den effekten som fanges opp i tidligere modeller til dels er en effekt av å være ankende part. Gitt den utforskende tilnærmingen i denne oppgaven og den usikre kausalrekkefølgen er det likevel grunn til å utforske betydningen av advokaters møterett nærmere i senere analyser. Samlet sett gir resultatene fra analysen likevel ikke grunn til å hevde at det at en advokat er til prøve har en effekt på votering.

Som blant annet Coward (2015) påpekte kan ulike saker signalisere ulike ting for dommerne i Høyesterett. Analysen gir imidlertid ikke grunnlag for å hevde at det er noen systematiske forskjeller i dommerens voteringer i økonomiske saker, i favør av enten offentlig eller privat part. Dette samsvarer med tidligere analyser som ikke har lyktes i å avdekke meningsfulle og systematiske forskjeller i dommeradferd, i egenskap av sakstypen alene (Bentsen 2012). Ut i fra normative hensyn om rettsikkerhet er det trolig positivt at det ikke kan påvises slike systematiske skjevheter.

Motivert ut i fra den juridiske modell ønsket jeg å undersøke hvorvidt spesifikke lovhenvi­sing­er i seg selv hadde en effekt på votering. Dette testet jeg ved å inkludere en variabel som indikerte substansielle referanser til Grunnlovens § 97 og § 105. Nettopp disse paragrafene var av interesse fordi disse potensielt indikerer saker som befinner seg i skjæringsflaten mellom typiske politiske eller juridiske spørsmål (Skiple et al. 2013:603). Analysen fant imidlertid ingen effekt av denne variabelen.

I den amerikanske litteraturen påpeker blant andre Brennan et al. (2009) og Staudt et al. (2010) at dommere i den amerikanske Høyesterett, i likhet med velgerne, har en preferanser

for sterk økonomisk vekst. Caporale et al. (2002) finner blant annet at retten voterer mer «konservativt» i perioder med høy inflasjon. Med bakgrunn i denne litteraturen og domsavsigelser fra Norges Høyesterett der retten synes å vektlegge stabilitet i samfunnsøkonomien, ble denne påstanden forsøkt undersøkt empirisk i en norsk kontekst. Endring i arbeidsledighet ble valgt som et mål, ut i fra de hensyn som er beskrevet tidligere. Analysen fant ingen effekt av denne variabelen, og dermed støtte ingen til hypotesen om at dommere tar hensyn til tilstanden i økonomien på noen måte som kan reflekteres gjennom deres vota. Det kan heller ikke utelukkes at funnet er betinget av valg av operasjonalisering og at det finnes bedre mål dersom man vil undersøke en slik årsakssammenheng nærmere. Samtidig er de domsavsigelsene som nevnes i 3.6.7 plenumssaker, ikke typiske 5-dommersaker som dette utvalget består av. Av den grunn hadde vært interessant med en lignende analyse gjort på et utvalg plenumssaker.

6.3.4 Kollegialegenskaper

I følge Michalsen (2006:90) er Høyesterett «først og fremst en kollegial domstol». Dette innebærer at dommerne i Høyesterett avgjør saker og skriver domsavsigelsene i en kollegial setting. Derfor kan det enkelte dommervotumet være påvirket av de øvrige dommerne i panelet. Selv om flere analyser har fokusert på å forstå dommeradferd ut i fra denne tilnærmingen er det fortsatt ikke snakk om en helhetlig forståelse av dette fenomenet.

Denne oppgaven bekrefter tidligere funn som også finner at et *flertall av kvinner* i panelet gjør dommerne mer tilbøyelige til å votere i favør av privat part. Effekten av kvinner i panel er verken intuitiv eller enkel å forklare. Det er for eksempel kontraintuitivt i lys av et «feministisk» perspektiv som skulle tilsi at kvinner generelt sett er orientert mot fellesskapets interesser foran private interesser (Grendstad et al. 2011c:9, Boyd, Epstein og Martin 2010). Samtidig skal sakene panelet er satt til å løse være tilfeldig. Ut i fra det vi nå vet om partsegenskaper kunne det likevel vært interessant å nærmere inn disse sakene for å se om det til eksempel var en overvekt av saker av det offentlige var den ankende part.

6.3.5 Dommeregenskaper

Tidligere analyser på dommeradferd i Norges Høyesterett har tatt utgangspunkt i dommeregenskaper i sine analyser av dommeradferd. Som tidligere nevnt spiller dommeregenskaper en viktig rolle i å forklare dissenterende votum, både i teoretisk og statistisk forstand. Dermed er det hensiktsmessig å fortsatt inkludere disse variablene selv om det analytiske fokuset er rettet mot saksnivået. Bruken av flernivåanalyse i studier av

dommeradferd tillater forskeren å studere både innenfor- og mellom-saksvariasjon i den samme modellen, og dermed konstruere mer sammensatte forklaringsmodeller for dommeradferd (Skiple 2015, Gibson 1983).

Teoretisk er *bakgrunnsmodellen* og *holdningsmodellen* de ledende perspektivene på hva som kan forklare dommeradferd i dissenssaker. Denne analysen repliserer tidligere funn og bekrefter at egenskaper ved dommerne bidrar til å forklare dommeradferd, samtidig som analysen avkrefter eller i det minste sår tvil om noen tidligere etablerte årsakssammenhenger.

Analysen finner tre signifikante sammenhenger, som i all hovedsak kan knyttes opp mot bakgrunnsmodellen. For det første bekrefter analysen at yrkesbakgrunn som *riksadvokat*, øker tilbøyeligheten til å votere i favør av offentlig part, som påvist av blant annet Skiple et al. (2014a). For det andre bekrefter analysen at *jusprofessorer* er mer tilbøyelig til å votere i favør av privat part. Til slutt bekrefter analysen at dommerens posisjon i kollegiet er av betydning ved at konstituerte dommere er mer tilbøyelig til å votere i favør av offentlig part, begge i tråd med funnene til (Skiple et al. 2014a). Analysen identifiserer derimot ingen effekt av bakgrunn som *privatpraktiserende, tidligere dommer, regjeringsadvokat* eller av å være *justitiarius*.

Analysen finner kun en antydende effekt av yrkeserfaring fra *Lovavdelingen*, i favør av offentlig part, og repliserer dermed ikke funnet til blant annet Grendstad et al. (2011b). Analysen finner også en antydende effekt av å være *født i Oslo*, i favør av privat part. Dette er interessant ettersom Skiple et al. (2014a), som undersøker omtrent tilsvarende tidsperiode som her, ikke finner en slik antydende effekt. Sist men ikke minst finner analysen kun en antydende effekt av *utnevning av en sosialdemokratisk regjering*. Dette er dermed ikke i samsvar med tidligere analyser som har funnet en tydelig effekt av utnevning, spesielt i økonomiske saker (Grendstad et al. 2011b, Skiple et al. 2014b), men derimot i tråd med Skiple et al. (2014a:22) som ikke finner belegg for den statsvitenskapelige hypotesen om at utnevning er en stedfortreder for ideologi.

7. KONKLUSJON

Analyser av den statsvitenskapelige forskning på dommeratferd i Norges Høyesterett er av jurister blitt kritisert for å neglisjere betydningen av den enkelte saks unike egenskap og karakter, til fordel for å rette overdrevent stor oppmerksomhet på dommere og deres individuelle egenskaper. Denne kritikken må statsviterne ta på alvor, både for å kunne kommunisere bedre med juristene, men også for å kunne gjennomføre bedre analyser. I denne oppgaven har jeg derfor analysert økonomisk stemmegivning i Høyesterett og rettet det analytiske fokuset mot å undersøke betydningen av saksegenskaper i relasjon til dommeradferd.

Ved å integrere flere teoretiske perspektiver fra den juridiske og statsvitenskapelige litteraturen inn i oppgaven, i tillegg til å undersøke ny empiri for å undersøke betydningen av saksegenskaper, har jeg også imøtekommet Friedmans (2006) oppfordring om å ta hensyn til domstolenes institusjonelle kontekst i analysen av dommeradferd.

Økonomiske saker mellom offentlige og private parter er spesielt interessante å studere fordi disse sakene rører ved den mest dominerende konfliktlinjen i norsk politikk (Skiple et al. 2014b). Den tidsmessige avgrensningen sammenfaller med perioden rett etter den banebrytende *Gullklausul II-dommen* samtidig som den dekker periode på over 50 år i norsk rettshistorie.

Oppgavens tittel «En kamp mellom stridende interesser» refererer til et jusprofessor Frederik Zimmers poeng om at en rettsak ikke er et hyggelig seminar der partene søker å forstå hverandres behov. I økonomiske saker mellom en offentlig og en privat part er rettsalen snarere en arena der stridende parter møtes og forsøker å overbevise dommerne om at deres krav burde vinne frem. Dette perspektivet var også utgangspunktet for analysen, som viser at ulike saksegenskaper kan gjøre det mer sannsynlig at en av partene vinner frem.

I forkant av analysen hadde få analyser av økonomiske saker rettet søkelyset eksplisitt mot saksegenskaper. I denne oppgaven stilte jeg derfor følgende spørsmål: *Hvilke saksegenskaper kan bidra til å forklare dommernes votum i økonomiske saker i Norges Høyesterett mellom en offentlig og en privat part i perioden 1963-2014?* Resultatene fra denne analysen viser at

saksgangen i lavere rettsinstanser og at hvilke part som opptrer i en sak er av betydning for dommernes votering i økonomiske saker.

Dette kapittelet oppsummerer betydningen av denne analysen, først empirisk, deretter teoretiske og så metodisk. Etter det oppsummeres betydningen av analysen for Høyesterett som beslutningsorgan. Til slutt kommer jeg med noen forslag til videre forskning.

7.1 Empiriske implikasjoner

Analysen bidrar med fire empiriske observasjoner:

1. Utfallene i lavere rettsinstanser har betydning for Høyesterett dommernes votering.
2. Finansdepartementet har bedre sjanse for å få medhold når de er part i saken.
3. Mye av mellom-sak-variasjonen er fremdeles uforklart.
4. Effekten av utnevningssregjering forsvinner.

1) Utfallet i lavere rettsinstanser påvirker dommeradferd i Høyesterett

Når en sak er avgjort med *samme resultat* i både tingretten og lagmannsretten er det mer sannsynlig at Høyesterett stadfester denne dommen. Dette gjelder både for offentlig og privat part. Når det derimot er *uenighet* mellom tingrettene er dette derimot ikke tilfellet, selv om man vant frem i lagmannsretten. Resultatene viser med andre ord at medhold i lagmannsretten ikke nødvendigvis tilsier en større sjanse for å vinne frem i Høyesterett – dersom man først har tapt i tingretten. Dette til tross for at lagmannsrettens vurdering ligger over tingrettens vurdering i rettshierarkiet. Dette indikerer at usikkerheten med henhold til hva som er riktig resultat reflekteres i dommernes voteringer.

Funnet om at saksgangen i underretten har betydning for hvordan saken blir avgjort i Høyesterett vil trolig ikke komme overraskende på noen jurister. Også statsvitere har vært bevisst på dette og forsøkt å ta hensyn til dette i senere analyser (Skiple et al. 2014a). Likevel er dette første gang, så vidt undertegnede er bekjent med, at resultatene i tingrett og lagmannsrett er blitt kodet og analysert empirisk med en større mengde Høyesterettssaker.

2) Finansdepartementet har bedre sjanse til å få medhold når de er part i saken

Analysen finner at dommerne er mer tilbøyelige til å votere i favør av offentlig part dersom Finansdepartementet er part i saken, sammenlignet med den private part. Dette ble demonstrert ved kun å ta utgangspunkt i saker der den offentlige part var innankende og

således i en posisjon som burde i utgangspunktet burde tilsi at parten har dårligere sjanser til å vinne frem.

Dette er i kontrast med øvrige andre statlige parter som ble inkludert i analysen, men som ikke viste samme effekt. Kontroll for blant annet sakstype påvirket ikke dette resultatet, noe som indikerer at sammenhengen ikke er spuriøs. Kontrastert med det deskriptive funnet om at skattekontorer kun får medhold i 35 prosent av sakene de anker inn, viser resultatet at det er forskjell i vindersjansene mellom offentlige parter. Samtidig må det konstateres at sjansene for at privat part får medhold fremstår dårligere når Finansdepartementet er part i saken.

Ut i fra det empiriske i denne analysen var grunnlag for å konkludere med hensyn til den presise årsakssammenhengen noe begrenset, samtidig som drøftingen i 6.3.2 i stor grad innsnevrer tolkningsmulighetene for dette funnet.

3) Mye variasjonen på saksnivå er fremdeles uforklart

Resultatene fra analysen tilsier at en stor andel av den mellomsaklige-variasjonen fremdeles ikke er forklart. På grunn av metoden som benyttes er det ikke mulig å oppdrive presise mål på forklart varians, tilsvarende R^2 , som kan benyttes i konvensjonelle OLS-regresjoner. Likevel kan vi utlede fra gjennomgangen i kapittel 6 at analysen ikke kan forklare mer enn en liten del av den totale variansen på saksnivå.

Dette er imidlertid ikke oppsiktsvekkende. Inkrementelle empiriske bidrag alt man i prinsippet kan forvente når man studerer komplekse fenomener som dommeradferd. Samtidig er det i tråd med en teoretisk forståelse av «sakens natur» som tilsier at her enkelt sak har en unik kjerne som vanskelig lar seg forklare ved statistikk. Kort fortalt, statistikk kan si oss en del om dommeradferd, men neppe forklare alt.

4) Effekten av utnevningsregjering forsvinner

Analysen fant *ikke* en signifikant effekt av utnevningsregjering innenfor konvensjonelle nivå. Dette innebærer at vi må avkrefte en sammenheng mellom utnevningsregjering og en dommers votering. Dette er interessant fordi denne effekten har vært spesielt tydelig nettopp i økonomiske saker mellom offentlige og private parter. I likhet med (Skipple et al. 2014a) sår dette resultatet tvil om en reell årsakssammenheng mellom utnevning og votering og bruken av utnevningsregjering som en stedfortreder for politisk ideologi.

Det er fristende å forklare dette med at inkluderingen av nye data, til og med ut 2014 - der det formentlig ikke er en korrelasjon, gjør at sammenhengen forsvinner. Sammenhengen som var der i tidligere tider viskes potensielt ut i lys av nye data. Det er imidlertid ikke mulig å konkludere på om dette er tilfellet ettersom ikke variasjon over tid ikke har blitt systematisk undersøkt her. Samlet sett er uansett antagelsen om en sammenheng svekket, i lys av denne analysen.

7.2 Metodiske implikasjoner

Når man gjør en hovedsakelig utforskende analyse av saksegenskaper fremstår i utgangspunktet forlokkende å benytte all tilgjengelig data i en samlet analyse og sånn sett kunne oppdage flest mulige interessante sammenhenger. Dette er imidlertid ikke en tilrådelig fremgangsmåte av hovedsakelig to grunner. For det første er det *ateoretisk* og man risikerer å finne sammenhenger uten å egentlig forstå om en sammenheng er betydningsfull eller bare spuriøs. For det andre, som påpekt i 4.5, er det ikke klokt ut i fra metodiske hensyn ettersom mange av variablene som benyttes i analyser av dommeradferd er *dikotome variabler*. Ved uforsiktig modellspesifisering, der tilnærmet all variasjon ved avhengig variabel forklares ved uavhengige variabler, vil man oppnå lineær avhengighet, noe som produserer feilaktige og urimelige koeffisienter (Treiman 2009:121). Av metodiske hensyn er det derfor særs viktig med et godt teoretisk utgangspunkt med tanke på modellspesifisering og analyser av denne typen data.

7.3 Teoretiske implikasjoner

Holdningsmodellen og *bakgrunnsmodellen* er blant de teoretiske innfallsvinklene som er blitt hyppigst benyttet i analyser av dommeradferd i Norges Høyesterett (Grendstad et al. 2015). Et sentralt premiss i denne oppgaven var likevel at disse to forklaringsmodellene, som er tilknyttet den enkelte dommer, måtte suppleres med ytterligere teoretiske innfallsvinkler som henvender seg til den saksrelaterte konteksten. *Modell for saksegenskaper* representerte en sammenfatning av de mest relevante perspektivene for denne analysen. Analysen bekrefter analysen at saksrelatert teori er viktig for å forstå betydningen av saksegenskaper. Samtidig styrker det Gibsons (1983) påstand om at analyser av dommeradferd bør basere seg på komplekse og sammensatte forklaringsmodeller.

Av de teoretiske perspektivene som ble benyttet i denne analysen var først og fremst Galanters (1974) teori om asymmetriske partsforhold viktig for å forstå hvorfor Finansdepartementet oftere skulle få medhold sammenlignet med andre parter. Bidragene til,

Gliksberg (2014), Zimmer (2013) Ryssdal (2006) og Fagernæs (2007) bidro med juridiske perspektiver på skattesaker mellom offentlige og private, samtidig som Flynn (2005), McLauchlan et al. (2010) og bidro til å berike drøftingen med et statsvitenskapelig fundament for analyse. Samlet sett bidro derfor både juridisk og statsvitenskapelig litteratur til å belyse funnene i analysen.

I denne analysen fant jeg det hensiktsmessig å tilskrive *saksgang* til den *juridiske modellen*. Dette fremstår logisk og fornuftig ut i fra en forståelse av saksbehandlingen i Høyesterett som innebærer at dommerne må ta stilling til saken ut i fra den vurderingen som ble lagt til grunn i tingretten og lagmannsretten. Dette er, etter min mening, et steg videre fra en teoretisk forståelse som tilsier at «loven» eller øvrige juridiske faktorer, i liten eller ingen grad, er i stand til å forklare dommeradferd. Analysen styrker således den teoretiske relevansen til *juridiske modellen*. Samtidig er må statsviterne erkjenne at hver sak har unike aspekt – omtalt som *sakens natur* - som vanskelig lar seg kvantifisere.

7.4 Implikasjoner for Høyesterett som konfliktløser

I sivile saker utøver Høyesterett rollen som konfliktløser i siste instans. Samtidig som retten skal løse saker skal den underveis bidra til «rettsenhet, rettsavklaring og rettsutvikling» (Sunde 2012b:62). I samspill med lovgiver bidrar Høyesterett til å avklare hvordan lovverket skal tolkes og praktiseres.

I saker mellom offentlige og private blir rettssikkerheten til den private parten satt på prøve ettersom det er en generelt sett er en asymmetri i partsforholdet⁹¹. Spesielt i disse sakene er det derfor viktig å holde ettersyn med domstolenes avgjørelser. Tellesbø påpeker at dersom det er «... mangler ved rettssystemet, er intet bedre enn at de avdekkes og avdempes» (2006:78). Dette understreker betydningen av statsvitenskapelig forskning på dommeradferd som et bidrag til kontroll av domstolene og mer generelt, ettersynet av rettsstaten (Ryssdal 2006).

Det er likevel ingen skog uten trær: Høyesteretts avgjørelser formes gjennom dommernes individuelle voteringer. I lys av resultatene fra denne analysen gir det derfor grunn til fornyet debatt og bevissthet rundt utnevnelsen av rikets øverste dommere. Ut i fra en forståelse om at den enkelte dommer må foreta komplekse avveininger mellom ulike hensyn er det

⁹¹Som tidligere nevnt er dette antageligvis i større grad tilfellet når den private parten er en privatperson og ikke en større bedrift da disse forskjellene potensielt er utvisket (Fagernæs 2007). Ettersom det ikke foreligger empiri som måler størrelsen på den enkelte bedrift forblir dette en teoretisk antagelse.

hensiktsmessig å fokusere på bred rekruttering, både for å gjenspeile mangfoldet i befolkningen, men også for å sikre at dommerne reflekter et mangfold av kunnskaper og verdier (Smith 1998).

Samtidig som man bør være bevisst på Høyesterettsdommernes rolle som konfliktløser og beslutningsorgan er det viktig og ikke se bort i fra også de øvrige domstolene i Norge. Tingretten og lagmannsretten spiller her en viktig rolle i å etablere faktum i sakene og komme med selvstendige vurderinger før saken eventuelt blir vurdert på nytt av Høyesterett. Derfor er det viktig å være bevisst på at også dommerne som fatter avgjørelser i underrettene spiller en indirekte rolle i Høyesteretts beslutningsprosess.

7.5 Forslag til videre forskning

Denne oppgaven representerer et steg nærmere en forståelse av hvordan saksegenskaper påvirker dommeradferd. Veien videre må innebære og komme nærmere en reell forståelse av betydningen av rettskilder, prejudikat, juridisk metode. Her er trolig det amerikanske og internasjonale forskningsfeltet et hestehode foran det norske.

Pacelle, Curry og Marshall (2011) benytter for eksempel et mål på *saksfeltets utvikling*⁹² der en sak kan befinne seg i fire utviklingsstadier: Først en *banebrytende domsavsigelse*⁹³ der en ny rettsdoktrine oppstår, deretter en sak som presiserer doktrinen, og et tredje stadium blir sakene vanskelige doktrinen utfordres. I fjerde og siste stadiet oppløses doktrinen og det opprinnelige rettsspørsmålet deles i to eller flere (Pacelle, Marshall og Curry 2007:705-706). På denne måten kan utviklingen av et saksfelt følges over tid og sammenlignes. Dette er dermed et eksempel på hvordan også statsvitere som forsker på Norge Høyesterett kan gå frem for å operasjonalisere mer av det juridiske aspektet i en sak.

En annen tilnærming er å forsøke mer direkte å operasjonalisere betydningen av loven innenfor visse saksfelt, som for eksempel Gliksberg (2014) som kartlegger alle skattereformer i Israel over en 60 år lang tidsperiode og finner at reformene har betydningsfull effekt på skatteyternes relative grad av medhold. Noe tilsvarende bør også kunne la seg gjøre på det norske feltet. På denne måten kan det påvises om loven i seg selv har en statistisk observerbar effekt på dommeradferd.

⁹² «Issue evolution».

⁹³ «Landmark descision»

Prediksjon er generelt sett et ettertraktet mål innen statsvitenskapelig analyse. Med gode modeller kan vi potensielt predikere fremtidige domsavsigelser med en viss grad av presisjon. Også her kan vi se til internasjonal forskning for inspirasjon. Ved bruk av komplekse modeller og en uortodoks datadrevet metodisk fremgangsmåte klarer Katz, Bommarito og Blackman (2014) å predikere rundt 70 prosent av både saksutfall og individuelle dommervota i den amerikanske Høyesterett, i perioden 1953-2013. Hensikten med prediksjon bør uansett være å teste og etterprøve kvaliteten på modellene, og se i hvilken grad modellene faktisk er en realistisk representasjon av virkeligheten.

Foruten å kun fortsette analysen av utfall bør statsviterne trolig også forsøke å forstå mer av dommernes faktiske begrunnelser når av avsier et votum. Dette kan for eksempel gjøres gjennom kvalitative eller kvantitative dokumentanalyser som i større grad er egnet til å fange opp innholdet i de enkelte domsavsigelsene. Samtidig må statsviterne være bevisst på å ikke gå utenfor sin egen kompetanse i forsøket på å forstå jussen. Utfordringen blir å kunne samarbeide med juristene om å bedre analyser av dommere, domstoler og domsutfall.

LITTERATURLISTE

- Acock, Alan C. (2014): *A gentle introduction to Stata*. College Station, Tex.: Stata Press.
- Aguinis, Herman, Ryan K. Gottfredson og Steven Andrew Culpepper (2013): "Best-Practice Recommendations for Estimating Cross-Level Interaction Effects Using Multilevel Modeling". *Journal of Management*.
- Anundsen, Anders og Hans Frode Asmyhr (2013): "Representantforslag 121 S".
- Bartels, Brandon (2005): "Heterogeneity in Supreme Court Decision-Making: How Case-Level Factors Alter Preference-Based Behavior".
- Bentsen, Henrik Litlere (2012): "'Vår evne til å kompromisse' - Flernivåanalyse av årsakene til dissens i straffesaker i Norges Høyesterett fra 1996 til 2011".
- Bentsen, Henrik Litleré og Jon Kåre Skiple (2012): "Mot en samlet modell for dommeradferd i Høyesterett". *Stat & Styring*, 22 ER (03).
- Bergset, Kurt-Rune (2013): *Gender in the Supreme Court of Norway: judicial behaviour in child custody cases 1968 2011*. Bergen: University of Bergen, Department of Comparative Politics.
- Bjørndal, Bente (2010): - Dette er ingen seier. *Dagens Næringsliv*.
- Black, Ryan C. og Ryan J. Owens (2012): *The Solicitor General and the United States Supreme Court: Executive Branch Influence and Judicial Decisions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boe, Erik (1996): *Innføring i juss: juridisk tenkning og rettskildelære*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Boe, Erik (2010): *Grunnleggende juridisk metode: en introduksjon til rett og rettstenkning*. Oslo: Universitetsforl.
- Boyd, Christina L., Lee Epstein og Andrew D. Martin (2010): "Untangling the Causal Effects of Sex on Judging". *American Journal of Political Science*, 54 (2): 389-411.
- Brady, Henry E. og David Collier (2004): *Rethinking social inquiry : diverse tools, shared standards*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield.
- Bragdø-Ellenes, Sunniva Cristina (2010): "Regjeringsadvokatens betydning for rettssikkerheten i forvaltningen, for menneskerettighetenes gjennomslag og for prøvingen av lovers grunnlovsmessighet". *Lov og Rett*, 49 ER (08).
- Brennan, Thomas, Lee Epstein og Nancy Staudt (2009): "Economic Trends and Judicial Outcomes: A Macrotheory of the Courts". *Duke Law Journal*, 58 (7): 1191-1230.
- Bårdsen, Arnfinn (2014): "Anketillatelse til Norges Høyesterett". *Lov og Rett*, 54 ER (09).
- Caporale, Tony og Harold Winter (2002): "A Positive Political Model of Supreme Court Economic Decisions". *Southern Economic Journal*, 68 (3): 693-702.
- Coward, Kirsti (2015): "Tanker om straffutmåling - etter 16 år i høyesterett". *Jussens Venner*, 50 ER (01-02).
- de Mesquita, Ethan Bueno og Matthew Stephenson (2002): "Informative Precedent and Intrajudicial Communication". *American Political Science Review*, 96 (04): 755-766.
- Domstoladministrasjonen (2015): Domstolene i Norge. domstol.no.
- Dyevre, Arthur (2010): "Unifying the field of comparative judicial politics: towards a general theory of judicial behaviour". *European Political Science Review*, 2 (02): 297-327.
- Eckhoff, Torstein (1971): *Rettskildelære*. Oslo: Tanum.
- Epstein, Lee and Landes, William M. and Posner, Richard A. (2009): "Inferring the Winning Party in the Supreme Court from the Pattern of Questioning at Oral Argument". *University of Chicago Law & Economics, Olin Working Paper No. 466*.
- Epstein, Lee og Gary King (2002): "The Rules of Inference". *University of Chicago Law Review*, 69 (1).
- Epstein, Lee og Andrew D. Martin (2014): *An introduction to empirical legal research*. Oxford: Oxford University Press.
- Fagernæs, Sven Ove (2007): "Vinner stat og kommune for mange saker i Høyesterett?". *Advokatbladet*.
- Field, Andy (2009): *Discovering statistics using SPSS: (and sex and drugs and rock 'n' roll)*. Los Angeles: SAGE.

- Finansdepartementet (2008): *Skatte- og avgiftsopplegget 2008 – lovendringer* Hentet 01.06.15, fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/811865d48a6f40fab71b3a811d769a3b/no/pdfs/otp200720080001000dddpdfs.pdf>.
- Fisher, Irving (1896): "What is Capital?". *The Economic Journal*, 6 (24): 509-534.
- Flynn, Alexandra (2005): "Taxpayers or Governments? Default as Determinant in Canadian and US Supreme Court Tax Decisions". *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*, 38 (3): 605-625.
- Friedman, Barry (2006): "Taking Law Seriously". *Perspectives on Politics*, 4 (2): 261-276.
- Galanter, Marc (1974): "Why the "Haves" Come out Ahead: Speculations on the Limits of Legal Change". *Law & Society Review*, 9 (1): 95-160.
- George, Tracey E. og Lee Epstein (1992): "On the Nature of Supreme Court Decision Making". *The American Political Science Review*, 86 (2): 323-337.
- Gibson, James L. (1983): "From Simplicity to Complexity: The Development of Theory in the Study of Judicial Behavior". *Political Behavior*, 5 (1): 7-49.
- Gill, Jeff (1999): "The Insignificance of Null Hypothesis Significance Testing". *Political Research Quarterly*, 52 (3): 647-674.
- Gliksberg, David (2014): "Does the Law Matter? Win Rates and Law Reforms". *Journal of Empirical Legal Studies*, 11 (2): 378-407.
- Gloppen, Siri, et al. (2010): *Courts and power in Latin America and Africa*. New York: Palgrave Macmillan.
- Greene, William H. (2012): *Econometric analysis*. Boston; London: Pearson.
- Grendstad, Gunnar, R. William Schaffer og Eric N. Waltenburg (2011a): "Judicial Ideology and the Norwegian Supreme Court: Individual vs. Collective Goods". *Retfærd*, 34: 3-22.
- Grendstad, Gunnar, William R. Schaffer og Eric N. Waltenburg (2010): "Revealed Preferences of Norwegian Supreme Court Justices". *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, 123 (01).
- Grendstad, Gunnar, William R. Schaffer og Eric N. Waltenburg (2011b): "Revisiting 'the State Friendliness of the Norwegian Supreme Court' hypothesis.". *Paper delivered at the National Political Science Conference, Bergen, Norway, January 5-7, 2011*.
- Grendstad, Gunnar, William R. Schaffer og Eric N. Waltenburg (2011c): *When justices disagree: the influence of ideology and geography on economic voting on the Norwegian Supreme Court*.
- Grendstad, Gunnar, William R. Schaffer og Eric N. Waltenburg (2013a): *Høyesterettsdommerne som grunnlovens voktere : prøvingsretten i 26 plenumsdommer med dissens, 1925-2010*.
- Grendstad, Gunnar, William R. Schaffer og Eric N. Waltenburg (2013b): "Socio-political Fractionalization in the Norwegian Supreme Court".
- Grendstad, Gunnar, William R. Schaffer og Eric N. Waltenburg (2015): *Policy Making in an Independent Judiciary. The Norwegian Supreme Court.*: Colchester, UK: ECPR Press. (Manuskript).
- Grendstad, Gunnar, Eric N. Waltenburg og William R. Schaffer (2012): "Ideologi og grunnholdninger hos dommerne i Norges Høyesterett" s. S. 240-253 [Oslo]: Universitetsforl.
- Heidar, Knut (2001): *Norway: elites on trial*. Boulder, Colo.: Westview Press.
- Helsingeng, Terje (2015): Høyesterett uenige i en av fem saker. *Verdens Gang*. VG Nett.
- Henkel, Ramon E. (1976): *Tests of significance*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Holmøyvik, Eirik og Dag Michalsen (2013): *Tolkingar av Grunnlova: om forfatningsutviklinga 1814-2014*. Oslo: Pax.
- Hox, J. J. (2010): *Multilevel analysis: techniques and applications*. New York: Routledge.
- Hylland, Aanund (2009): "Hva bør gjøres når svært mange høyesterettsdommere er inhabile?". *Lov og Rett*, 48 (02).
- Høyland, Jon (2003): "Hva styrer dommerens valg? Irrelevante og ubevisste faktorerens betydning for domstolenes avgjørelser". *Lov og Rett*, 42 ER (01).
- Iaryczower, Matias og Gabriel Katz (2015): "More than Politics: Ability and Ideology in the British Appellate Committee".
- Innstillingsrådet (2013): *Innstillingsrådets praksis-/policynotat*. Hentet 01.06.15, fra <http://www.domstol.no/globalassets/upload/da/internett/domstol.no/om-domstolene/innstillingsradet/dokumenter/pp-notat okt 2013.pdf>.

- Jackson, Robert H. (1955): *The Supreme Court in the American System of Government*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Jacobsen, Terje Kolbu (2012): *A State friendly court: an analysis of Norwegian Supreme Court decisions*. Bergen: Department of Comparative Politics, University of Bergen.
- Kahn, Jeffrey H. (2011): "Multilevel modeling: Overview and applications to research in counseling psychology". *Journal of Counseling Psychology*, 58 (2): 257-271.
- Kalheim, Roald (2015): *Dommeradferd i sivile saker med staten som part 1963-2014*. Universitetet i Bergen.
- Katz, Daniel Martin, Michael James Bommarito og Josh Blackman (2014): "Predicting the Behavior of the Supreme Court of the United States: A General Approach". Available at SSRN 2463244.
- Kjetland, Anders (2015): – Høyesterett er viktigare for oss enn vi trur. UiB.
- Kjønstad, Asbjørn (1999): "Er Høyesterett statsvennlig?". *Lov og Rett*: 97–122.
- Luke, Douglas A. (2004): *Multilevel modeling*. Sage Publications.
- Matningsdal, Magnus (2006): "Høyesterett som straffedomstol etter to-instansreformen". *Lov og Rett*, 45 ER (07).
- McLauchlan, William P. og Eric N. Waltenburg (2010): "Supreme Court Deference to Administrative Agency Decisions ". *Paper prepared for presentation at the 2010 Annual Meetings of the Midwest Political Science Association, Chicago, IL, April 22-25*.
- Michalsen, Dag (2006): "Høyesteretts historie som samfunnshistorie". *Nytt Norsk Tidsskrift*: 83 - 95.
- Midtbø, Tor (2007): *Regresjonsanalyse for samfunnsvitere: med eksempler i SPSS*. Oslo: Universitetsforl.
- Moe, Ola Borten (2010): "Stortinget inn i Høyesterett".
- Moffatt, Mike (2015): More Economic Indicators. *Information on Interest Rates for Beginners*. About.com.
- Nadim, Morten (2013): "Er Høyesterettsdommere politisk farget? – En undersøkelse av 17 dommerses votum i dissenssaker". *Lov og Rett*, 53 E (10).
- Nadim, Morten og Jørn Øyrehagen Sunde (2015): "A call for more diversity: A comment to Shaffer et al.". *Retfærd*, 1 (38): 43-48.
- NAV (2015): Helt ledige. Kjønn. 1948-2014.
- Pacelle, Richard L., Brett W. Curry og Bryan W. Marshall (2011): *Decision making by the modern Supreme Court*. Cambridge New York: Cambridge University Press.
- Pacelle, Richard L., Bryan W. Marshall og Brett W. Curry (2007): "Keepers of the Covenant or Platonic Guardians? Decision Making on the U.S. Supreme Court". *American Politics Research*, 35 (5): 694-725.
- Pritchett, C. Herman (1948): *The Roosevelt court: a study in judicial politics and values, 1937-1947*. New York.
- Rabe-Hesketh, Sophia og Anders Skrondal (2012): *Multilevel and longitudinal modeling using Stata*. College Station, Tex.: Stata Press.
- Regjeringen (2014): *Ansvarsområder og oppgaver i Finansdepartementet*. Hentet 01.06.15, fra <https://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dep/id221/>.
- Rubin, Allen (1985): "Significance Testing with Population Data". *Social Service Review*, 59 (3): 518-520.
- Ruger, Theodore W., Pauline T. Kim, Andrew D. Martin og Kevin M. Quinn (2004): "The Supreme Court Forecasting Project: Legal and Political Science Approaches to Predicting Supreme Court Decisionmaking". *Columbia Law Review*, 104 (4): 1150-1210.
- Ryssdal, Anders (2006): "Årstale 2006 - Rettssikkerhet i forvaltningen - hvilke muligheter har du til å vinne frem". *Advokatbladet*, 3: 54-55.
- Ryssdal, Anders (2007): "Statens saker i Høyesterett". *Advokatbladet*
- Rønning, Aina Johnsen (2013): "Wilhelm Matheson: Får være med å skape rett". *Advokatbladet*.
- Schei, Tore (2004): "Høyesterett frem mot sitt 200. år – rolle, oppgaver og arbeidsmåte". *Lov og Rett*, 43 (03).
- Schei, Tore (2008): "Høyesterettsprøven". *Advokatbladet*, 3.
- Schei, Tore (2010): "Domsnøkkel: privatrettslige emner" s. 278 s. i Bergli, Wegard Kyoo (red.), Oslo: Gyldendal akademisk.

- Schei, Tore (2011): "Har Høyesterett en politisk funksjon?". *Lov og Rett*, 50 ER (06).
- Segal, Jeffrey A., Lee Epstein, Charles M. Cameron og Harold J. Spaeth (1995): "Ideological Values and the Votes of U.S. Supreme Court Justices Revisited". *The Journal of Politics*, 57 (3): 812-823.
- Segal, Jeffrey A. og Harold J. Spaeth (2002): *The Supreme Court and the Attitudinal Model Revisited*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Seip, Jens Arup (1964): "Den norske høyesterett som politisk organ" s. s. 388-420 Oslo: Universitetsforl.
- Sheehan, Reginald S. (1992): "Federal Agencies and the Supreme Court: An Analysis of Litigation Outcomes, 1953-1988". *American Politics Research*, 20 (4): 478-500.
- Skiple, Jon Kåre (2012): "Høyesterett er først og fremst en kollegial domstol".
- Skiple, Jon Kåre (2015): "Ei konkret vurdering i kvart enkelt tilfelle: Ein fleirnivåanalyse av økonomisk stemmegiving i Høgsterett i tidsrommet 1991-2011". *Innsendt for publisering*.
- Skiple, Jon Kåre, Gunnar Grendstad, William R. Shaffer og Eric N. Waltenburg (2014a): "Statsvennlighet i Norges Høyesterett 1963-2013.". *Upublisert*.
- Skiple, Jon Kåre, Gunnar Grendstad, William R. Shaffer og Eric N. Waltenburg (2014b): "Supreme Court Justices' Economic Policy-Making in a Social Democracy: The Case of Norway".
- Skiple, Jon Kåre, Frøy Gudbrandsen og Gunnar Grendstad (2013): "«...som speiler det samfunnet vi har». Høyesterett, asylbarn og den alminnelige rettsoppfatning". *Lov og Rett*, 53 (09).
- Skiple, Jon Kåre og Morten Nadim (2014c): "Ny vin, gammel floskel?". *Upublisert*.
- Skog, Ole-Jørgen (2004): *Å forklare sosiale fenomener: en regresjonsbasert tilnærming*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Skoghøy, Jens Edvin A. (2013): "Reelle hensyn som rettskilde". *Lov og Rett*, 53 ER (04).
- Skoghøy, Jens Edvin A. (2014): "Den nødvendige dissens". *Jussens Venner*, 49 ER (03).
- Skåre, Jan (1997): "Høyesteretts sammensetning" s. S. 499-504 [Oslo]: Universitetsforl.
- Smith, Carsten (1998): "The Supreme Court in Present-day Society" s. 143 s. : ill. i Tschudi-Madsen, Stephan og Åsta Brenna (red.), *The Supreme Court of Norway*. Oslo: Aschehoug.
- Smith, Carsten (2001): *Dommersyn utenfor dommen / foredrag, artikler, taler*. Oslo: [S.n.].
- Snijders, T. A. B. og Roel J. Bosker (2012): *Multilevel analysis: an introduction to basic and advanced multilevel modeling*. London: Sage.
- SSB (2013): Årsaker til avvik i ledighetstallene til NAV og SSB. Statistisk sentralbyrå.
- Staudt, Nancy og Yilei He (2010): "The Macroeconomic Court: Rhetoric and Implications of New Deal Decision-Making". *Northwestern Journal of Law and Social Policy*, 5.
- Sunde, Jørn Øyrehagen (2012a): "Andre premiss og anna resultat – refleksjonar kring politikk, Høgsterett og dissensar". *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, 125 (01-02).
- Sunde, Jørn Øyrehagen (2012b): "Dissenting votes in the Norwegian Supreme Court 1965-2009: A legal cultural analysis". *Rechtskultur*, 1: 59-73.
- Sunstein, Cass R. (1987): "Lochner's Legacy". *Columbia Law Review*, 87 (5): 873-919.
- Svendsen, Marius Kristoffer (2013): "What influences State Friendly voting in the Norwegian Supreme Court?".
- Tate, C. Neal (1981): "Personal Attribute Models of the Voting Behavior of U.S. Supreme Court Justices: Liberalism in Civil Liberties and Economics Decisions, 1946-1978". *The American Political Science Review*, 75 (2): 355-367.
- Tate, C. Neal og Roger Handberg (1991): "Time Binding and Theory Building in Personal Attribute Models of Supreme Court Voting Behavior, 1916-88". *American Journal of Political Science*, 35 (2): 460-480.
- Teger, Stuart H. og Douglas Kosinski (1980): "The Cue Theory of Supreme Court Certiorari Jurisdiction: A Reconsideration". *The Journal of Politics*, 42 (3): 834-846.
- Tellesbø, Ola (2006): "Hvorfor Høyesterett er statsvennlig". *Retfærd* 29 (115): 65-78.
- Treiman, Donald J. (2009): *Quantitative data analysis: Doing social research to test ideas*. San Francisco: Jossey Bass.
- Tufte, Per Arne (2013): "Å studere sosiale årsakssammenhenger". *Sosiologi i dag*, 43 (3): 91-109.
- Tverberg, Arnulf (2014): Domstoler, maktfordeling og uavhengighet. Lovdata.

- Ulmer, S. Sidney, William Hintze og Louise Kirklosky (1972): "The Decision to Grant or Deny Certiorari: Further Consideration of Cue Theory". *Law & Society Review*, 6 (4): 637-643.
- Weinshall-Margel, Keren (2011): "Attitudinal and Neo-Institutional Models of Supreme Court Decision Making: An Empirical and Comparative Perspective from Israel". *Journal of Empirical Legal Studies*, 8 (3): 556-586.
- Zimmer, Frederik (2013): "Noe om staten som part i skattesaker for domstolene" s. S. 404-[415] Oslo: Universitetsforl.
- Østlid, Henry (1988): *Dommeratferd i dissensaker*. [Oslo]: Universitetsforlaget.

APPENDIKS

Tabell 1. VIF-test av multikollinearitet – Modell 10

Variabel	VIF
Votum offentlig	1.10
Skatt	2.70
Ekspropriasjon	2.11
Erstatning	1.71
Avtalerett	1.45
Offentlig seier TR og LR	2.43
Offentlig seier TR, tap LR	1.87
Privat tap TR, seier LR	2.12
Privat seier TR og LR	1.71
Dissens for privat LR	1.14
Dissens for offentlig LR	1.22
Finansdepartementet anker	1.19
Staten anker	1.34
Prøveadvokat - privat anke	1.39
Prøveadvokat - offentlig anke	1.30
Grunnlovsreferanse	1.06
Arbeidsledighet	1.04
Dissens	1.05
Flertall kvinner	1.13
Flertall sos.dem.	1.15
Flertall Lovavdeling	1.23
Sos.dem utnevnt	1.31
Regjeringsadvokaten	1.26
Riksadvokaten	1.20
Lovavdelingen	1.62
Jussprofessor	1.28
Privatpraktiserende	1.53
Dommer, underrett	1.38
Født i Oslo	1.14
Justitiarius	1.09
Konstituert	1.13
Mean VIF	1.43

Tabell 2. Liste over saker i datautvalget

Rt-2014-656	Rt-2012-808	Rt-2011-1683	Rt-2009-441
Rt-2014-620	Rt-2012-744	Rt-2011-1620	Rt-2009-425
Rt-2014-614	Rt-2012-722	Rt-2011-1581	Rt-2009-32
Rt-2014-560	Rt-2012-577	Rt-2011-1473	Rt-2009-203
Rt-2014-538	Rt-2012-424	Rt-2011-1260	Rt-2009-160
Rt-2014-520	Rt-2012-1729	Rt-2011-1238	Rt-2009-1577
Rt-2014-513	Rt-2012-159	Rt-2011-1029	Rt-2009-1473
Rt-2014-486	Rt-2012-1556	Rt-2010-999	Rt-2009-1356
Rt-2014-429	Rt-2012-1547	Rt-2010-979	Rt-2009-1319
Rt-2014-402	Rt-2012-1500	Rt-2010-816	Rt-2009-1237
Rt-2014-385	Rt-2012-146	Rt-2010-790	Rt-2009-1208
Rt-2014-351	Rt-2012-1409	Rt-2010-527	Rt-2009-1142
Rt-2014-336	Rt-2012-1380	Rt-2010-513	Rt-2009-1090
Rt-2014-321	Rt-2012-1359	Rt-2010-306	Rt-2009-105
Rt-2014-310	Rt-2012-1025	Rt-2010-291	Rt-2008-939
Rt-2014-257	Rt-2011-999	Rt-2010-24	Rt-2008-932
Rt-2014-227	Rt-2011-930	Rt-2010-1500	Rt-2008-794
Rt-2014-196	Rt-2011-910	Rt-2010-1345	Rt-2008-727
Rt-2013-354	Rt-2011-755	Rt-2010-1184	Rt-2008-577
Rt-2013-1451	Rt-2011-65	Rt-2010-1131	Rt-2008-524
Rt-2013-1392	Rt-2011-549	Rt-2010-1056	Rt-2008-438
Rt-2013-1316	Rt-2011-51	Rt-2009-839	Rt-2008-410
Rt-2012-944	Rt-2011-449	Rt-2009-813	Rt-2008-343
Rt-2012-929	Rt-2011-340	Rt-2009-695	Rt-2008-240
Rt-2012-840	Rt-2011-213	Rt-2009-578	Rt-2008-233

Rt-2008-218	Rt-2007-1354	Rt-2006-1199	Rt-2004-523
Rt-2008-195	Rt-2007-1196	Rt-2006-1062	Rt-2004-344
Rt-2008-1665	Rt-2007-1025	Rt-2005-951	Rt-2004-312
Rt-2008-1628	Rt-2006-871	Rt-2005-86	Rt-2004-271
Rt-2008-1537	Rt-2006-813	Rt-2005-855	Rt-2004-241
Rt-2008-1510	Rt-2006-788	Rt-2005-788	Rt-2004-2015
Rt-2008-145	Rt-2006-602	Rt-2005-734	Rt-2004-2010
Rt-2008-1336	Rt-2006-593	Rt-2005-65	Rt-2004-200
Rt-2008-1307	Rt-2006-564	Rt-2005-607	Rt-2004-1921
Rt-2008-1187	Rt-2006-449	Rt-2005-577	Rt-2004-1860
Rt-2007-912	Rt-2006-404	Rt-2005-306	Rt-2004-1603
Rt-2007-848	Rt-2006-396	Rt-2005-1585	Rt-2004-134
Rt-2007-464	Rt-2006-364	Rt-2005-1577	Rt-2004-1105
Rt-2007-431	Rt-2006-349	Rt-2005-1550	Rt-2003-861
Rt-2007-392	Rt-2006-343	Rt-2005-1461	Rt-2003-82
Rt-2007-290	Rt-2006-333	Rt-2005-1434	Rt-2003-764
Rt-2007-209	Rt-2006-262	Rt-2005-1421	Rt-2003-662
Rt-2007-193	Rt-2006-1665	Rt-2005-1409	Rt-2003-619
Rt-2007-1822	Rt-2006-1649	Rt-2005-1356	Rt-2003-536
Rt-2007-1783	Rt-2006-1615	Rt-2005-1255	Rt-2003-504
Rt-2007-1729	Rt-2006-1607	Rt-2005-1171	Rt-2003-293
Rt-2007-1543	Rt-2006-1573	Rt-2005-117	Rt-2003-185
Rt-2007-1511	Rt-2006-1367	Rt-2005-1157	Rt-2003-1821
Rt-2007-149	Rt-2006-1281	Rt-2005-1050	Rt-2003-1765
Rt-2007-1401	Rt-2006-1265	Rt-2004-957	Rt-2003-1730
Rt-2007-140	Rt-2006-1232	Rt-2004-738	Rt-2003-172

Rt-2003-1601	Rt-2001-640	Rt-1999-946	Rt-1998-1771
Rt-2003-1468	Rt-2001-512	Rt-1999-922	Rt-1998-1764
Rt-2003-1345	Rt-2001-282	Rt-1999-748	Rt-1998-1756
Rt-2003-1233	Rt-2001-187	Rt-1999-737	Rt-1998-1666
Rt-2002-996	Rt-2001-170	Rt-1999-608	Rt-1998-1538
Rt-2002-94	Rt-2001-1497	Rt-1999-458	Rt-1998-1425
Rt-2002-866	Rt-2001-1444	Rt-1999-425	Rt-1998-1328
Rt-2002-798	Rt-2001-1265	Rt-1999-369	Rt-1998-1025
Rt-2002-747	Rt-2001-1201	Rt-1999-213	Rt-1997-860
Rt-2002-64	Rt-2001-1163	Rt-1999-1980	Rt-1997-779
Rt-2002-56	Rt-2000-788	Rt-1999-1663	Rt-1997-70
Rt-2002-456	Rt-2000-772	Rt-1999-157	Rt-1997-653
Rt-2002-304	Rt-2000-758	Rt-1999-1347	Rt-1997-623
Rt-2002-209	Rt-2000-670	Rt-1999-1312	Rt-1997-1914
Rt-2002-1691	Rt-2000-436	Rt-1999-1303	Rt-1997-1671
Rt-2002-164	Rt-2000-402	Rt-1999-1273	Rt-1997-1646
Rt-2002-1469	Rt-2000-388	Rt-1999-1087	Rt-1997-1602
Rt-2002-1411	Rt-2000-268	Rt-1998-929	Rt-1997-1580
Rt-2002-1331	Rt-2000-253	Rt-1998-811	Rt-1997-1564
Rt-2002-1322	Rt-2000-244	Rt-1998-794	Rt-1997-1471
Rt-2002-1247	Rt-2000-220	Rt-1998-46	Rt-1997-1430
Rt-2002-1080	Rt-2000-2014	Rt-1998-416	Rt-1997-1135
Rt-2002-1045	Rt-2000-1865	Rt-1998-383	Rt-1997-1117
Rt-2001-851	Rt-2000-1739	Rt-1998-1951	Rt-1996-932
Rt-2001-762	Rt-2000-1729	Rt-1998-1824	Rt-1996-516
Rt-2001-656	Rt-2000-1473	Rt-1998-1779	Rt-1996-51

Rt-1996-369	Rt-1994-557	Rt-1992-1588	Rt-1989-1230
Rt-1996-232	Rt-1994-499	Rt-1992-1401	Rt-1989-1178
Rt-1996-1629	Rt-1994-492	Rt-1992-1144	Rt-1989-1174
Rt-1996-1497	Rt-1994-389	Rt-1992-108	Rt-1989-1014
Rt-1996-1384	Rt-1994-326	Rt-1991-98	Rt-1988-933
Rt-1996-1193	Rt-1994-260	Rt-1991-705	Rt-1988-595
Rt-1996-1190	Rt-1994-1536	Rt-1991-688	Rt-1988-539
Rt-1996-1188	Rt-1994-132	Rt-1991-680	Rt-1988-414
Rt-1995-872	Rt-1994-1133	Rt-1991-424	Rt-1988-244
Rt-1995-806	Rt-1994-1064	Rt-1991-416	Rt-1988-20
Rt-1995-638	Rt-1993-700	Rt-1991-371	Rt-1988-174
Rt-1995-455	Rt-1993-66	Rt-1991-34	Rt-1988-1252
Rt-1995-209	Rt-1993-587	Rt-1991-207	Rt-1988-1123
Rt-1995-1883	Rt-1993-53	Rt-1991-1182	Rt-1987-780
Rt-1995-1768	Rt-1993-496	Rt-1991-1157	Rt-1987-729
Rt-1995-1674	Rt-1993-480	Rt-1991-1104	Rt-1987-723
Rt-1995-1667	Rt-1993-463	Rt-1990-958	Rt-1987-7
Rt-1995-1529	Rt-1993-396	Rt-1990-526	Rt-1987-672
Rt-1995-1506	Rt-1993-278	Rt-1990-335	Rt-1987-554
Rt-1995-1422	Rt-1993-173	Rt-1990-1293	Rt-1987-385
Rt-1995-1333	Rt-1993-166	Rt-1990-1265	Rt-1987-351
Rt-1995-1288	Rt-1993-1268	Rt-1990-1235	Rt-1987-1495
Rt-1995-1278	Rt-1993-1012	Rt-1990-1143	Rt-1987-147
Rt-1995-124	Rt-1992-99	Rt-1989-674	Rt-1987-1449
Rt-1994-912	Rt-1992-55	Rt-1989-545	Rt-1987-1397
Rt-1994-752	Rt-1992-236	Rt-1989-532	Rt-1987-129

Rt-1987-1166	Rt-1985-1157	Rt-1982-963	Rt-1981-534
Rt-1986-97	Rt-1985-1107	Rt-1982-866	Rt-1981-462
Rt-1986-826	Rt-1985-1066	Rt-1982-850	Rt-1981-343
Rt-1986-644	Rt-1985-1011	Rt-1982-789	Rt-1981-312
Rt-1986-620	Rt-1984-99	Rt-1982-745	Rt-1981-3
Rt-1986-58	Rt-1984-891	Rt-1982-654	Rt-1981-256
Rt-1986-430	Rt-1984-8	Rt-1982-588	Rt-1981-215
Rt-1986-408	Rt-1984-714	Rt-1982-501	Rt-1981-1176
Rt-1986-292	Rt-1984-507	Rt-1982-491	Rt-1981-1137
Rt-1986-1354	Rt-1984-466	Rt-1982-44	Rt-1981-106
Rt-1986-1322	Rt-1984-1331	Rt-1982-414	Rt-1980-94
Rt-1986-1033	Rt-1984-1302	Rt-1982-203	Rt-1980-663
Rt-1985-977	Rt-1984-1232	Rt-1982-1625	Rt-1980-610
Rt-1985-957	Rt-1984-109	Rt-1982-1575	Rt-1980-469
Rt-1985-949	Rt-1984-1007	Rt-1982-1487	Rt-1980-387
Rt-1985-93	Rt-1983-979	Rt-1982-1426	Rt-1980-336
Rt-1985-917	Rt-1983-923	Rt-1982-1330	Rt-1980-173
Rt-1985-682	Rt-1983-882	Rt-1982-1301	Rt-1980-1641
Rt-1985-644	Rt-1983-389	Rt-1981-990	Rt-1980-1626
Rt-1985-319	Rt-1983-368	Rt-1981-832	Rt-1980-1436
Rt-1985-247	Rt-1983-329	Rt-1981-809	Rt-1980-1428
Rt-1985-156	Rt-1983-243	Rt-1981-745	Rt-1980-1299
Rt-1985-1409	Rt-1983-22	Rt-1981-728	Rt-1980-1272
Rt-1985-1339	Rt-1983-1481	Rt-1981-700	Rt-1980-1210
Rt-1985-1247	Rt-1983-143	Rt-1981-611	Rt-1980-1052
Rt-1985-1221	Rt-1983-127	Rt-1981-595	Rt-1980-1

Rt-1979-630	Rt-1977-566	Rt-1976-1104	Rt-1974-1141
Rt-1979-513	Rt-1977-55	Rt-1976-1042	Rt-1974-1056
Rt-1979-481	Rt-1977-544	Rt-1976-1034	Rt-1974-1006
Rt-1979-341	Rt-1977-405	Rt-1976-1019	Rt-1973-931
Rt-1979-205	Rt-1977-143	Rt-1975-992	Rt-1973-887
Rt-1979-168	Rt-1977-1264	Rt-1975-944	Rt-1973-87
Rt-1979-1326	Rt-1977-1235	Rt-1975-769	Rt-1973-705
Rt-1979-1224	Rt-1977-1207	Rt-1975-710	Rt-1973-679
Rt-1979-1179	Rt-1977-1134	Rt-1975-630	Rt-1973-669
Rt-1979-1167	Rt-1977-1069	Rt-1975-620	Rt-1973-49
Rt-1978-83	Rt-1977-1065	Rt-1975-591	Rt-1973-452
Rt-1978-755	Rt-1976-974	Rt-1975-428	Rt-1973-41
Rt-1978-686	Rt-1976-718	Rt-1975-419	Rt-1973-409
Rt-1978-639	Rt-1976-600	Rt-1975-20	Rt-1973-214
Rt-1978-60	Rt-1976-579	Rt-1975-1081	Rt-1973-136
Rt-1978-521	Rt-1976-519	Rt-1974-976	Rt-1973-1320
Rt-1978-442	Rt-1976-464	Rt-1974-863	Rt-1973-126
Rt-1978-190	Rt-1976-302	Rt-1974-833	Rt-1973-1214
Rt-1978-1430	Rt-1976-261	Rt-1974-723	Rt-1973-1193
Rt-1978-1369	Rt-1976-1467	Rt-1974-710	Rt-1973-1136
Rt-1978-1214	Rt-1976-1376	Rt-1974-69	Rt-1973-1059
Rt-1978-1184	Rt-1976-1328	Rt-1974-558	Rt-1973-1052
Rt-1978-1170	Rt-1976-1317	Rt-1974-332	Rt-1972-874
Rt-1978-1001	Rt-1976-1297	Rt-1974-178	Rt-1972-848
Rt-1977-886	Rt-1976-1278	Rt-1974-1375	Rt-1972-820
Rt-1977-659	Rt-1976-1245	Rt-1974-1353	Rt-1972-815

Rt-1972-763	Rt-1971-1114	Rt-1969-613	Rt-1968-269.
Rt-1972-712	Rt-1971-1043	Rt-1969-536	Rt-1968-168
Rt-1972-608	Rt-1970-975	Rt-1969-486	Rt-1968-14
Rt-1972-54	Rt-1970-95	Rt-1969-405	Rt-1968-1297
Rt-1972-511	Rt-1970-646	Rt-1969-222	Rt-1968-1276
Rt-1972-490	Rt-1970-515	Rt-1969-182	Rt-1968-1242
Rt-1972-344	Rt-1970-484	Rt-1969-174	Rt-1968-116
Rt-1972-32	Rt-1970-417	Rt-1969-1278	Rt-1968-1133
Rt-1972-180	Rt-1970-306	Rt-1969-1171	Rt-1968-1029
Rt-1972-1189	Rt-1970-258	Rt-1969-1053	Rt-1967-897
Rt-1972-1050	Rt-1970-254	Rt-1969-1	Rt-1967-597
Rt-1972-1042	Rt-1970-22	Rt-1968-917	Rt-1967-581
Rt-1972-102	Rt-1970-174	Rt-1968-839	Rt-1967-501
Rt-1971-981	Rt-1970-1480	Rt-1968-807	Rt-1967-423
Rt-1971-907	Rt-1970-1471	Rt-1968-629	Rt-1967-402
Rt-1971-876	Rt-1970-1452	Rt-1968-62	Rt-1967-389
Rt-1971-69	Rt-1970-138	Rt-1968-520	Rt-1967-195
Rt-1971-673	Rt-1970-1248	Rt-1968-510	Rt-1967-1570
Rt-1971-655.	Rt-1970-1238	Rt-1968-48	Rt-1967-1466
Rt-1971-337	Rt-1970-1154	Rt-1968-476	Rt-1967-1449
Rt-1971-264	Rt-1970-1033	Rt-1968-455	Rt-1967-1365
Rt-1971-228	Rt-1970-1028	Rt-1968-429	Rt-1967-1303
Rt-1971-155	Rt-1970-1003	Rt-1968-411	Rt-1967-1234
Rt-1971-1319	Rt-1969-914	Rt-1968-34	Rt-1967-1162
Rt-1971-1237	Rt-1969-757	Rt-1968-301	Rt-1967-1119
Rt-1971-117	Rt-1969-679	Rt-1968-283	Rt-1966-88

Rt-1966-79	Rt-1965-60	Rt-1964-1241	Rt-1963-1153.
Rt-1966-783	Rt-1965-40	Rt-1964-1112	Rt-1963-1058.
Rt-1966-747	Rt-1965-377	Rt-1964-1104	
Rt-1966-510	Rt-1965-363	Rt-1964-1025	
Rt-1966-46	Rt-1965-347	Rt-1963-944	
Rt-1966-364	Rt-1965-1347	Rt-1963-914	
Rt-1966-275	Rt-1965-134	Rt-1963-85.	
Rt-1966-20	Rt-1965-1335	Rt-1963-714	
Rt-1966-1509	Rt-1965-1266	Rt-1963-688	
Rt-1966-1470	Rt-1965-1215	Rt-1963-659	
Rt-1966-138	Rt-1965-1140.	Rt-1963-622.	
Rt-1966-1379	Rt-1965-1134.	Rt-1963-61.	
Rt-1966-1364	Rt-1965-1094	Rt-1963-478	
Rt-1966-1339	Rt-1964-838	Rt-1963-466	
Rt-1966-1297	Rt-1964-7	Rt-1963-342	
Rt-1966-1189	Rt-1964-654	Rt-1963-281.	
Rt-1966-1176	Rt-1964-636	Rt-1963-271	
Rt-1966-116	Rt-1964-502	Rt-1963-14	
Rt-1966-1149	Rt-1964-492	Rt-1963-1360	
Rt-1966-1109	Rt-1964-346	Rt-1963-1353	
Rt-1966-11	Rt-1964-335.	Rt-1963-129	
Rt-1966-1081	Rt-1964-300	Rt-1963-1288	
Rt-1965-712	Rt-1964-256	Rt-1963-1263.	
Rt-1965-679	Rt-1964-1405	Rt-1963-1250	
Rt-1965-654	Rt-1964-132.	Rt-1963-1211	
Rt-1965-603	Rt-1964-1319	Rt-1963-1171	